



แนวความคิดในพุทธปรัชญาในคานท์ที่เห็นว่าสตรีค้อยและเหนือกว่าบุรุษ

แนวความคิดในพุทธปรัชญาที่มีต่อสตรีในคานท์ที่เห็นสตรีเท่าเทียมบุรุษ ก็ได้กล่าวมาแล้ว ในบทนี้จะได้อธิบายถึงแนวความคิดในคานท์ที่เห็นว่าสตรีค้อยกว่า และเหนือกว่าบุรุษ ซึ่งอาจจะเป็นการค้อยกว่าโดยแท้จริง โดยเข้าใจหลักฐานอย่างไม่ถูกต้อง ไขว้เขว หรือ โดยออกถ้อยคำไร่นั้น ก็จะพิจารณา และวิเคราะห์กันในบทนี้

ก. แนวความคิดเกี่ยวกับสตรีในคานท์ที่เห็นว่าสตรีค้อยกว่าบุรุษ

- 1. การที่สตรีไม่สามารถเป็นพระเจ้าจักรพรรดิ, พระพุทธเจ้า, พรหม, ท้าวสักกะ, พญามาร

ดังได้กล่าวแล้วว่าหญิงก็มีโอกาสในการบรรลุธรรมในพุทธศาสนา คือสามารถเข้าถึงนิพพานอันเป็นเป้าหมายสูงสุด หรือความสุขอย่างยิ่งได้เช่นเดียวกับชาย แต่บางแห่งในพระไตรปิฎกกล่าวไว้ว่า

"คฤภิกษุทั้งหลาย ข้อที่สตรีจะพึงเป็นพระอรหันต์สัมมาสัมพุทธเจ้านั้นมิใช่ฐานะ มีโอกาสที่จะมีได้ คฤภิกษุทั้งหลาย แต่ข้อที่บุรุษจะพึงเป็นพระอรหันต์สัมมาสัมพุทธเจ้านั้นเป็นฐานะที่จะมีได้"

คฤภิกษุทั้งหลาย ข้อที่สตรีจะพึงเป็นพระเจ้าจักรพรรดินั้นมิใช่ฐานะ มีโอกาสที่จะมีได้ คฤภิกษุทั้งหลาย แต่ข้อที่บุรุษจะพึงเป็นพระเจ้าจักรพรรดินั้นเป็นฐานะที่จะมีได้

คฤภิกษุทั้งหลาย ข้อที่สตรีจะพึงเป็นท้าวสักกะ ฯลฯ จะพึงเป็นมาร ฯลฯ จะพึงเป็นพรหม ฯลฯ นั้น มิใช่ฐานะ มีโอกาสที่จะมีได้ คฤภิกษุทั้งหลาย ข้อที่บุรุษจะ

พึงเป็นท้าวสักกะ ฯลฯ จะพึงเป็นมาร ฯลฯ จะพึงเป็นพรหมนั้น เป็นฐานะที่จะมีได้"<sup>1</sup>

ตามหลักฐานนี้แสดงให้เห็นแนวความคิดของพุทธปรัชญาว่าหญิงนั้นไม่สามารถจะ  
เป็นพระพุทธเจ้า พระเจ้าจักรพรรดิ ท้าวสักกะ หนุมานและพรหมโค ผู้เขียนจะวิเคราะห์  
พิจารณาต่อไป ละประเด็นว่าทำไมจึงกล่าวเช่นนั้น พุทธปรัชญามีความลำเอียงเช่นนั้นจริง  
หรือไม่ หรือว่าการกล่าวเช่นนั้นมีความหมายที่ลึกซึ้งเพียงใด และสามารถจะหาเหตุผลอธิบาย  
แนวความคิดนี้ได้อย่างไร

ในประเด็นที่ว่าสตรีไม่สามารถจะเป็นพระพุทธเจ้าได้นั้นจำเป็นต้องพิจารณาถึง  
ธรรม 8 ประการที่จะทำให้เป็นพระพุทธเจ้าได้ คือ

1. ความเป็นมนุษย์
2. ความถึงพร้อมด้วยเพศ (เป็นบุรุษเพศ)
3. ความถึงพร้อมด้วยอุปนิสัย เป็นเหตุสร้างกุศลไว้มาก
4. การได้พบเห็นพระศาสดา
5. ไต่บรรพชา
6. ความถึงพร้อมด้วยคุณวิเศษ มีโคณานสมบัติ เป็นต้น
7. ความถึงพร้อมด้วยบุญญาภิสมภารอย่างยิ่งยวด เช่นได้บำเพ็ญมหาบริจาค 5
8. มีฉันทะอันแรงกล้าในพระโพธิญาณ

เพราะธรรมส์โมธาน 8 ประการนี้ อภินิหารยอมสำเร็จได้<sup>2</sup>

<sup>1</sup> อัง. เอก. 20/164-166/35-36.

<sup>2</sup> อรรถกถาอัฐสาลินี, (พระนคร, โรงพิมพ์อ่ำพลวิทยา, 2506), หน้า 87.



จากกรรม 8. ประการที่จะทำให้เป็นพระพุทธเจ้าได้นั้น ประการที่สองบ่งบอกถึง  
 วาผู้จะเป็นพระพุทธเจ้าจะต้องเป็นเพศชาย การกล่าวเช่นนี้จะจัดเป็นการลำเอียงโดยถือ  
 เพศใดหรือไม่ และจะหมายถึงว่าสตรีไม่มีโอกาสจะเป็นพระพุทธเจ้าได้เลยหรือ ผู้เขียนเห็น  
 ว่าการกล่าววาสตรีเป็นพระพุทธเจ้าไม่ได้ก็น่าจะหมายเอาเฉพาะชาติที่เกิดเป็นเพศหญิง  
 เท่านั้น แต่ถ้าเป็นกรณีที่คุณคนนั้นมีปฏิสนธิแล้วไปเกิดใหม่ในเพศของบุรุษ ก็น่าที่จะเป็น  
 พระพุทธเจ้าได้เช่นกัน ดังมีหลักฐานปรากฏในพระไตรปิฎก เรื่องนางโคปีกาที่ไม่พอใจใน  
 ความเป็นสตรีจึงทำความดี ทั้งความปรารถนาเป็นบุรุษ เมื่อนางตายไปจึงได้ไปเกิดเป็นโค  
 ปกเทวบุตร ผู้เป็นเทพบุตรในสวรรค์ชั้นดาวดึงส์ ดังที่ว่า

"...ได้มีสักยชิตานามว่า โคปีกา เป็นคนเลื่อมใสในพระพุทธเจ้า พระธรรม  
 พระสงฆ์ บำเพ็ญศีลบริบูรณ์ นางคลายจิตในความเป็นสตรี อบรมจิตในความเป็น  
 บุรุษเบื้องหน้าแต่ตายเพราะกายแตก เขาถึงสุคติโลกสวรรค์ถึงความอยู่ร่วมกับเทวดา  
 ชั้นดาวดึงส์...พวกเทวดาในดาวดึงส์สนทนารูจักเธออย่างนั้นว่า โคปกเทวบุตร..."<sup>1</sup>

ในขุททกนิกาย เถรคาถาก็กล่าวถึงพระนางสิริมหามายา ซึ่งเมื่อถึงครรภ์แล้ว  
 ไปเกิดเป็นเทพบุตรในสวรรค์ชั้นดุสิตว่า

"...สมเด็จพระนางเจ้ามายามเหสีของพระเจ้าสุทโธทนะเป็นพระพมมารุกา ทรง  
 บริหารพระองค์เป็นพระโพธิสัตว์มากวยพระกรรมก เสด็จสวรรคตไปบังเกิดอยู่ในไตร  
 ทิพย์ สมเด็จพระนางเจ้ามายาเทวชนิ ครั้นสวรรคตจตุจากโลกไปแล้ว ทรงพรังพรอม  
 กวยกามคุณอันเป็นทิพย์ มีหมันนางฟ้าหอมลอมบังบังเกิดอยู่กวยเบญจกามคุณ..."<sup>2</sup>

<sup>1</sup> สักกปัญหสูตร. ที.ม. 10/252/241

<sup>2</sup> ขุ.เถร. 26/370/341-342

นอกจากนี้ยังมีกล่าวไว้ว่า "...หญิงโคปรารถนาเป็นบุรุษทุก ๆ ชาติไป ก็พึง  
 ยำเกรงสามีเหมือนนางเทพอัปสร เป็นมาทบริจาริกายำเกรงพระอินทร์นั้น..."<sup>1</sup>

หลักฐานเหล่านี้ยืนยันและแสดงให้เห็นว่าหญิงสามารถไปเกิดเป็นชายได้ ดังนั้น  
 ทนทางที่สตรีจะเป็นพระพุทธรูปเจ้านักไม่ได้ถูกปิดตายเสียทีเดียว การที่พระพุทธรูปองค์ที่ว่า  
 สตรีจะเป็นพระพุทธรูปเจ้านักมีฐานะ มีใช้โอกาสที่จะมีไฉนนั้นจะหมายความว่า ในการปรารถนา  
 พุทธภูมิและบำเพ็ญบารมีนั้น การเป็นสตรีเพศย่อมไม่สะดวกต่อการบำเพ็ญบารมี มีใช้เพราะ  
 สตรีไม่มีความสามารถ แทนจะเป็นการที่ทรงเล็งเห็นธรรมชาตินิสัยของสตรีซึ่งจะเป็น  
 อุปสรรค เพราะธรรมชาติทางค่านิจใจของสตรีนั้นอ่อนไหว ไม่เข้มแข็ง มักถูกรอบงำด้วย  
 อำนาจอารมณ์ได้ง่าย และโดยธรรมชาติทางสรีระวิทยาอีกเช่นกัน สตรีมีความลำบากมาก  
 กว่าบุรุษในการบำเพ็ญบารมี อย่างเช่นเมื่อปฏิบัติกรรม บำเพ็ญเพียรอยู่ในที่วิเวกแต่ลำพัง  
 ผู้เดียวก็อาจถูกรังแก ข่มขืนได้ ดังกรณีของพระอวลวณณิกษัตริย์ที่ถูกข่มขืน<sup>2</sup> ฉะนั้นถ้าจะพิจารณา  
 ให้ดีแล้ว จะเห็นว่าการที่พระพุทธรูปองค์นี้ เช่นนั้นคงมิได้หมายความว่าสตรีไม่สามารถเท่า  
 บุรุษในการที่จะถึงพระโพธิญาณ แต่คงหมายถึงว่าธรรมชาติของสตรีนั้นไม่อำนวยความสะดวกการบำเพ็ญ  
 บารมี และผู้ที่บรรลุประสัมมาสัมโพธิญาณทั้งที่ยังมีเพศเป็นสตรีอยู่นั้นไม่มีทางจะเป็นไปได้  
 เพราะถ้าสตรีปรารถนาพุทธภูมิและปฏิบัติบำเพ็ญเพียรอย่างแน่วแน่แล้ว บุคคลนั้นย่อมปรารถนา  
 ที่จะพ้นจากเพศสตรีซึ่งไม่อำนวยความสะดวก และโดยความตั้งใจที่แน่วแน่มั่นประกอบ  
 กับบารมีที่สะสมไว้มากขึ้นตามลำดับย่อมจะส่งให้เนนพนจากสตรีเพศ โดยเกิดใหม่ในเพศของ  
 บุรุษก่อนที่จะถึงชาติที่ตรัสรู้เป็นพระพุทธรูปเจ้า

<sup>1</sup>ช.ชา. 28/865/266

<sup>2</sup>พระศาสนโสภณ (แจ่ม) ธรรมสมบัติหมวด 12 : คาทถรรพมทแปลมีเรื่อง  
 ปรารถนา (ม.ป.ท., 2521), หน้า 54.

อนึ่ง การที่บางคนเกิดเป็นบุรุษ บางคนเกิดเป็นสตรีนั้น ในบางแห่งกล่าวไว้ว่า เป็นเพราะผู้ที่เกิดเป็นหญิงนั้นประกอบกุศลกรรมอย่างอ่อนหรือในระดับต่ำกว่าชาย อย่างไรก็ตามเมื่อพิจารณาในแง่ของการประกอบบุญกุศลแล้ว ทั้งชายและหญิงก็มีโอกาสทำดีเท่ากัน และในบางกรณีหญิงก็อาจจะมีโอกาสทำบุญมากกว่าชาย หรืออาจทำบุญได้ดีกว่าชาย เพราะโดยธรรมชาติแล้วหญิงมักเป็นผู้มีศรัทธาเลื่อมใสในศาสนาแรงกล้า และเคร่งครัดในศานามากกว่าชาย อีกทั้งกิจการงานที่หญิงคลุกคลีอยู่ก็อำนวยความสะดวกในการให้ทำบุญ และอุทิศตนเสียสละเพื่อศาสนา เช่น การตักบาตร เลี้ยงพระ หญิงนั้นโดยหน้าที่จัดการเกี่ยวกับการบ้าน การครัวอยู่แล้วจึงมีโอกาสมากกว่า เช่น มีโอกาสได้ตระเตรียม ประกอบอาหาร ตลอดจนได้ตักบาตรด้วยตนเองได้บ่อยกว่าชาย เป็นต้น ดังนั้นการที่บุคคลจะเกิดเป็นหญิงหรือชายนั้นจะอยู่ที่กุศลกรรม ประกอบกับอิโมกซ์หรือความน้อมใจไปในทางใดมากกว่า คือ ถ้าบุคคลมีแนวโน้มของจิตใจมีความเคยชิน ผูกพันอยู่กับความเป็นเพศหญิง ก็จะเกิดเป็นเพศหญิง ถ้ามีแนวโน้มของจิตใจ มีความเคยชินผูกพันอยู่กับความเป็นชาย ก็จะเกิดเป็นชาย และหากใจเป็นกลาง ๆ ไม่มีแนวโน้มไปในทางใดเป็นพิเศษ เติมอยู่ในสภาวะใดก็จะ เป็นสภาวะนั้น คือ ถ้าเติมเป็นเพศหญิงก็จะยังคงเกิดเป็นเพศหญิง และถ้าเติมเป็นชายก็จะยังคงเกิดเป็นชาย ในกรณีที่เติมบุคคลเกิดเป็นเพศหนึ่งแล้ว มีความปรารถนาที่จะเป็นอีกเพศหนึ่งนั้นก็ยอมเป็นได้ หากประกอบกุศลและตั้งใจละจากเพศเดิม ดังมียืนยันในเรื่องของ นางโคปีกา ที่ได้กล่าวแล้ว สำหรับบุคคลที่เกิดเป็นชายแต่พอใจในความเป็นสตรีก็จะเกิดเป็นหญิงได้ในทำนองเดียวกัน

บุคคลที่ทำบุญกุศลไว้เท่ากัน แต่จะไปเกิดเป็นชายหรือหญิงนั้นแล้วแต่ความน้อมใจอิโมกซ์หรือความน้อมใจในสำคัญพอ ๆ กับการกระทำหรืออาจจะมากกว่าตัวเข้าไป ดังพอจะเห็นได้จากเรื่องที่เราเห็น ๆ กันอยู่เสมอว่า บุคคลที่มีความตั้งใจ มีความปรารถนาเช่นใด มักจะเป็นไปเช่นนั้น เช่น เด็กนักเรียนตั้งแต่ชั้นเล็ก ๆ มีความตั้งใจอยากที่จะเป็นครู การเรียน ความสนใจของเขา ก็จะมุ่งอยู่กับวิชาหรือสิ่งที่เกี่ยวข้องกับวิชาครู เมื่อเรียนชั้นมัธยมก็มักจะมีความใฝ่ใจได้ ออกแผนกศิลปะมากกว่าแผนกวิทย์ เมื่อจะเขามาหาวิทยาลัย

ก็จะสอบเข้าครุศาสตร์ จนในที่สุดก็เป็นบัณฑิตในทางนี้ จะเห็นว่าการกระทำนั้นสอดคล้องและเป็นไปตามเจตนาและความปรารถนาที่ตั้งไว้ หลักอภิมกษที่ทำให้บุคคลเกิดเป็นหญิง, ชาย ก็เป็นไปในทำนองเดียวกันนี้ ในบรรดากกรรม 3 คือ กายกรรม มโนกรรม วชิกรรมนั้น ตามหลักพุทธปรัชญาแล้ว มโนกรรมจะสำคัญที่สุด เพราะความคิดเป็นที่มาแห่งการกระทำ ซึ่งหลักนี้สอดคล้องกับหลักอภิมกษ เป็นอย่างดี

ในประเด็นที่ว่า สตรีจะพึงเป็นพระเจ้าจักรพรรดินั้นมิใช่ฐานะ มีโชโฆกาสิทธิ์จะมีไค่นั้น พระอรชกถาจารย์กล่าวไว้ เพราะเพศของสตรีเป็นเพศต่ำ<sup>1</sup> ซึ่งในประเด็นนี้เห็นเห็นว่าจะเป็นเพราะสาเหตุหรือเหตุผลอันมากกว่า ก่อนที่จะลงความเห็นว่าทรงสนับเป็น การล่าเอียง เห็นสตรีค้อยกว่านั้นก็ควรจะได้พิจารณาถึงคุณสมบัติของผู้ที่จะเป็นพระเจ้าจักรพรรดิ พร้อมทั้งสภาพสังคมในสมัยนั้นว่าเป็นเช่นไร

ในพาลบัณฑิตสูตร ได้กล่าวถึงคุณสมบัติของผู้ที่จะเป็นจักรพรรดิว่าจะต้องประกอบด้วย ความสัมฤทธิ์ผล 4 อย่างคือ

1. ทรงพระสิริโฉม งดงาม นาคู นาคูเลื่อมใส ประกอบด้วยความงามแห่งพระฉวีวรรณอย่างยิ่ง
2. ทรงพระชนมายุยืนนาน ทรงดำรงอยู่นานเกินมนุษย์อื่น
3. มีพระโรคาพาชนน้อย ไม่ทรงลำบาก ทรงประกอบด้วยพระเตโชชาคุย่อยพระกระยาหารสม่ำเสมอ ไม่เย็นนัก ไม่ร้อนนัก
4. ย่อมทรงเป็นที่รักใคร่ พอใจของพราหมณ์ คฤหบดีเหมือนนิกาเป็นที่รักใคร่พอใจของบุตรธิดานั้น<sup>2</sup>

<sup>1</sup>อรชกถา. อังคุตตรนิกาย. มโนรทปุณี เล่ม 1, หน้า 509.

<sup>2</sup>พาลบัณฑิตสูตร ม.อ. 14/497-500/282



เมื่อพิจารณาถึงความความเป็นจริงแล้ว สมุทฺติผล 4 ประการนี้ศรัทธาที่จะสำเร็จ  
ได้ทั้งสิ้น ผู้เขียนจึงจะขอเสนอให้พิจารณาคุณสมบัติท่านอื่น ๆ ประกอบด้วย

ในพระไตรปิฎกกล่าวไว้ว่าผู้ที่จะเป็นพระเจ้าจักรพรรดิจะต้องเป็นผู้มีอิสระในแผ่นดิน  
มีอาณาเขตทั่วประเทศในทวีปทั้ง 4 คือ บพพิเวททวีป ชมพูทวีป อปรโคยานทวีปและอุตตร  
กุรวทวีป มีอาณาเขตจคมหาสมุทรที่ล้อมทวีปทั้ง 4 เป็นเขต มีอาณาจักรอันมั่นคง และประกอบ  
ด้วยรัศนะ 7 ประการคือ

1. จักรรัศนะ อันมีลักษณะเหมือนล้อเกวียนแต่มีซี่หนึ่งพัน มีเพล และซี่คมเสร็จ  
ทุกสิ่งประกอบเป็นตัวจักรนั้นล้วนแต่รัศนะมีซี่เหมือนเกวียนชนิด จักรรัศนะนี้เลื่อนลอยมาเอง  
ในอากาศ

2. หัตถรัศนะ เป็นช้างใหญ่ เมื่อกลอดตัว เป็นพระยาช้าง เลื่อนลอยมาโดย  
ทางอากาศ เมื่อขึ้นประทับบนคอคชสาร รับสั่งให้ช้างนั้นออกตรวจดูทั่วมหาปฐพี ถ้าช้างนั้น  
ออกจากพระนครในเวลาเชาตร แม่ผู้เป็นจักรพรรดิจะเสด็จไปทั่วทุกทวีป ก็สามารถจะกลับ  
มาเสวยพระกระยาหาร เขาที่พระนครทัน

3. อัสสรรัศนะ เป็นมาขาวปลอด ศรีษะดำเหมือนกา มีฤทธิ์เหาะได้ ม้านั้นไปได้  
รวดเร็ว เทากับพระยาช้างที่กลาวมาแล้วนั้น

4. มณีรัศนะ เป็นแก้วที่เจียรระโนอย่างดั่งงามโชติช่วง มีแปดเหลี่ยม มีแสงสว่าง  
สวยงามมาก มณีแก้วนี้มีแสงสว่างแผ่ไปโดยชนหนึ่งโดยรอบและสว่างเหมือนพระอาทิตย์ในยาม  
เช้า

5. อิตถรัศนะ นางแก้วเป็นหญิงรูปงาม น่ารัก น่าเลื่อมใส ลักษณะไม่สูง ไม่ต่ำ  
นัก ไม่ผอม ไม่อ้วนนัก ไม่ดำไม่ขาวนัก ผิวพรรณงามมาก กลิ่นกายหอม กลิ่นปากหอม มีสัมผัส  
ทางกายประหนึ่งเหมือนปูนนหรือฝ้าย เวลาหนาวร่างกายของนางก็จะอุ่น เวลาร้อนกาย  
ของนางก็จะเย็น มีข้อปฏิบัติเป็นวัตรจริยาในพระสวามี 5 ข้อ คือ



- 5.1 คนก่อน  
 5.2 นอนที่หลัง  
 5.3 เฝ้าฟังรับใช้  
 5.4 ประพตฤกษ์ใจสามี่  
 5.5 ทูลปราศรัยเป็นที่โปรดปรานต่อพระเจ้าจักรพรรดิ นอกจากนั้นนางยังมีความรักคืออย่างยิ่งต่อพระสวามี

อนึ่งการกล่าวถึงคุณวิเศษของนางแก้วที่วามีเนือทิพย์ เย็นใจ อุ่นใจนั้นอาจไม่ได้หมายความตามตัวอักษรแต่อาจหมายถึงเนือทิพย์ใดช่วยการปฏิบัติหน้าที่ของภริยาที่ดี คือยามร้อนใจ ทุกข์ใจทำให้เย็นใจ ยามเกียจคร้าน ท้อถอย เฉื่อยช้าทำให้สามี่เกิดความพากเพียร เข้มแข็ง ผู้ชายที่จะเป็นใหญ่เป็นโต มีหลักฐานมั่นคงนั้นจำเป็นต้องมีภริยาดีเพื่อเป็นกำลังหนุนในการช่วยสร้างฐานะ ถ้าภริยาไม่ดีก็กลับจะเป็นเครื่องถ่วงสามี่ให้ลุดค้ำลงและเพราะเหตุที่ถูกร้อนเนือนางแก้วเย็น และถูกหนาวเนือนางแก้วอุ่น ตามนัยที่โคกกล่าวแล้วพระเจ้าจักรพรรดิจึงมีความสุขอยู่กับนางแก้วทุกฤดูและสามารถทำหน้าที่พระเจ้าจักรพรรดิผู้ครองโลกได้

5.6 คหบดีรัศนะ ขุนคลังแก้วเป็นคนตาทิพย์ สามารถมองเห็นชุมทรัพย์ ได้ทั่วไป ทั้งในน้ำและบนบก ทั้งที่มีเจ้าของและไม่มีเจ้าของ จะเข้าไปถวายตัวรับอาสาต่อพระเจ้าจักรพรรดิว่าจะนำทรัพย์มาถวายทุกวิถีทาง

5.7 ปริณายกรัศนะ ขุนพลแก้วเป็นคนฉลาดเฉียบแหลม มีวิชารู้อใจและนิสัยของคนอื่นได้ตลอดเวลา ราชบริพารของพระเจ้าจักรพรรดิคนใดควรให้เข้าไปในที่ไกล คนใดควรให้หลีกเลี่ยงไป หรือควรให้หยุดอยู่ เป็นคฤพระเนตรพระกรรม และพระทัยของ

จักรพรรดิ<sup>1</sup>

ตามหลักธรรมเนียมประเพณีในสมัยนั้นแล้ว รัชระ 7 ประการ เป็นสิ่งที่ผู้จะเป็น จักรพรรดิต้องมี หากสตรีเป็นจักรพรรดิแล้วก็จะมิมีรัชระใดไม่ครบองค์ 7 เพราะสตรีไม่สามารถ จะมีนางแก้วได้ ดังนั้นสตรีจะไม่มีโอกาสมีรัชระใดครบ 7 ตามหลักการหรือคุณสมบัติที่กำหนดไว้ ทว่าโอกาสที่จะเป็นจักรพรรดิของสตรีไม่มีจึงน่าจะเป็นตามนัยนี้

นอกจากนี้ ถ้าเราจะพิจารณาถึงสภาพของสังคม การเมืองในสมัยนั้นประกอบด้วย ก็น่าจะวินิจฉัยได้ถึงเหตุผลของการกล่าวเช่นนี้ ในครั้งนั้นการเป็นจักรพรรดิจะไม่เป็นโดย การสืบราชสันตติวงศ์อย่างเช่นจักรพรรดิของญี่ปุ่นในสมัยนี้ แต่จะเป็นด้วยความสามารถส่วนบุคคลที่เป็นที่ยอมรับกันในบรรดาประเทศต่าง ๆ ในสมัยพุทธกาล การทำสงครามขยายอาณา เขต แผลแสนยานุภาพนั้นกระทำโดยการใช้กำลังทหาร ใช้อาวุธ เช่น หอก คาน ธนู คือเป็น การรบแบบใช้กำลังกาย กำลังอาวุธ ประกอบความชำนาญคล่องแคล่วในการรบประจันหน้ากัน แบบถึงตัว ผู้เป็นจอมทัพต้องรอนแรมจากบ้านจากเมือง นอนกลางคืน กินกลางทรายไปกับหมู่ ทหาร ทั้งยังต้องอยู่แนวหน้า เฝ้าภูมยอันตรรายโดยตรงและกอนใครอื่น และกษัตริย์ผู้มีความ เก่งกล้าสามารถรบชนะจนแผ่อำนาจเขตไปไกลคมหาสมุทรทั้ง 4 และประกอบด้วยรัชระครบ 7 ประการเท่านั้นจึงจะได้รับยกย่องให้เป็นพระเจ้าจักรพรรดิ ถ้าพิจารณาคำที่ใดกล่าวมานี้ แล้วจะเห็นว่า ธรรมชาติของสตรีไม่อำนวยให้กับการที่จะต้องปฏิบัติหน้าที่ตามกำหนด เพื่อที่ จะเป็นพระเจ้าจักรพรรดิ โดยทางคานส์รีระวิธานแล้วสตรีมีกำลังไม่เท่าชาย ทั้งการศึกสงคราม การต่อสู้กันไม่ได้เป็นสิ่งที่สตรีได้รับการสอนหรือฝึกฝนให้เรียนรู้ งานของสตรีในสมัยนั้นเกี่ยว พันอยู่แต่กับเรื่องของกิจการบ้านเรือน สตรีไม่ได้รับอนุญาตหรือสนับสนุนให้ยุ่งเกี่ยวกับกิจการ ภายนอกซึ่งถือกันว่าเป็นหน้าที่ของชายโดยเฉพาะ ยิ่งกว่านั้นการที่สตรีมีความทุกข์เฉพาะ 5

<sup>1</sup>พระธรรมทัตนาธร วัคชนะสงคราม, "พระธรรมจักรพรรดิราชาธิราช", ใน อนุสรณ์งานนมัสการพระปรารักษ์และบวงสร่วงดวงวิญญานสมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรี (เจ้าตากสิน), ประจำปี พ.ศ. 2503 วัคอรุณราชวราราม, หน้า 17-20.

อย่างนอกเหนือไปจากบรรณกัมมีส่วนเกี่ยวโยงอยู่ด้วย ความทกขเฉพาะของสตรีที่สำคัญ 2  
ประการ คือการที่สตรีต้องมีระก ตั้งครรภ และคลอดบุตรนกมีส่วนทำให้สตรีเป็นผู้ไม่เหมาะ  
ที่จะปฏิบัติหน้าที่ดังที่กล่าวมาแล้วโคสะควกและคิเทอบุระ

ทางคานจิตใจ สตรีก็มีลักษณะนิสัยที่อ่อนโยนวันไหว ไม่ท้าวทวงและเข้มแข็งวงไว  
ไม่ชอบเป็นผาหน้าไม้และรพพุงอย่างบุระ สภพธรรมชาติทางจิตใจนี้มีส่วนในการทำให้สตรีไม่  
เหมาะที่จะเป็นพระ เจ้าจักรพรรดิ

ในพระไตรปิฎก ปรากฎพุทธคำรัสของพระพุทธองค์ที่ทรงคอบขอลุดถามของพระ  
อานนททว่า อะไรเป็นเหตุให้หญิงนังในสภา ประกอบการงานใหญ่ ๆ ไปนอกเมือง ไปเก็บเงิน  
ไกล ๆ ไม่ได้

"...มคคคามักโกธร มักริษา มีความตระหนี่ มีปัญญาธรรม กูรอรุณนถ์ นั้แลเป็น  
เหตุ เป็นปัจจุัย เครื่องโหมคคคามนังในสภาไม่ได้ประกอบการงานใหญ่ ๆ ไม่ได้ ไป  
นอกเมืองไม่ได้..."<sup>1</sup>

ในกัณฐินชาคค มีกล่าววว่า " เราคิเตียนบรุษผู้มีลูกศร เป็นอาวุธยิงปลอยไปเต็ม  
กำลัง เราคิเตียนชนบทที่มีหญิงเป็นผู้นำ"<sup>2</sup>

คำว่าชนบทหมายถึงนอกเมือง ในชอนักพอจะสันนิษฐานถึงเหตุผลได้วว่านจะเป็น  
เพราะนอกเมืองนั้น เป็นที่เปลี่ยว การมีสตรีเป็นผู้นำในชนบทจึงอาจไม่เหมาะสมในคานทว่า  
สตรียากที่จะคุมครองคอบคองกัน เมืองและผู้อยู่ภายในคอบคองให้พ้นจากภัยต่าง ๆ ได้

<sup>1</sup>กัมโมชสูตร. อัง. จค. 21/80/96

<sup>2</sup>ช. ชา. 27/13/5

จากที่กล่าวมาแล้วก็แสดงให้เห็นว่าทั้งธรรมชาติทางกายและใจของหญิงนั้นเป็นอุปสรรคต่อการทำงานใหญ่ ๆ โดยเฉพาะอย่างยิ่งภารกิจของพระเจ้าจักรพรรดินั้นก็เป็นการซึ่งยากและยิ่งใหญ่มากกว่าการทำงานใหญ่ ๆ และการไปนอกเมืองมากนัก การได้พิจารณาธรรมชาติของหญิง ประกอบกับสภาพของสังคมและหน้าที่ของพระเจ้าจักรพรรดิแล้ว ก็พอจะเห็นได้ว่ากรณีที่สตรีจะเป็นพระเจ้าจักรพรรดิไม่ได้นั้นน่าจะเป็นเพราะสาเหตุต่าง ๆ ดังได้กล่าวแล้ว มากกว่าที่จะเป็นเพราะสตรีเป็นเพศต่ำ ดังที่พระอรธกถาจารย์กล่าวไว้

ในข้อที่ว่าสตรีไม่อาจเป็นท้าวสักกเทวราช พญามาร และพระพรหมนั้นยังไม่มีผู้ใดกล่าวอธิบายไว้ว่าเป็นเพราะเหตุไร แต่คำกล่าวเช่นนี้น่าจะต้องมีเหตุผลอยู่บ้าง ผู้เขียนจะวิเคราะห์ สันนิษฐานหาขออนิจนัยเท่าที่หลักฐานจะอำนวย

ในประเด็นที่ว่าสตรีไม่อาจเป็นท้าวสักกเทวราชนั้น ในพระไตรปิฎกมีกล่าวถึงข้อปฏิบัติที่จะทำให้เกิดเป็นท้าวสักกเทวราชว่ามีอยู่ 7 ประการคือ

1. การเลี้ยงดูพ่อแม่ตลอดชีวิต
2. การขนนอมถอมตนแก่ผู้ใหญ่ในตระกูลตลอดชีวิต
3. การพูดแต่วาจาอ่อนหวานตลอดชีวิต
4. การไม่พูดส่อเสียดตลอดชีวิต
5. การมีใจปราศจากความตระหนี่ ยินดีการเสียสละ พยายามในการให้ทานตลอดชีวิต
6. การพูดแต่คำสัตย์ตลอดชีวิต
7. การไม่พึงโกรธตลอดชีวิต<sup>1</sup>

<sup>1</sup>ปฐมเทวสูตร สัง.ส. 15/906/318



เมื่อพิจารณาตามข้อปฏิบัติแล้วก็ไม่เห็นว่ามีอาการจำกัดเพศและความสามารถแต่อย่างใด สตรีภิกษุที่จะปฏิบัติวัตรทั้ง 7 นี้ได้ และภิกษุที่จะได้รับผลในการปฏิบัติให้ได้เกิดเป็นท้าวสักกเทวราชได้โดยไม่มีข้อกัณฑ์หรือข้อแม่ใด

อย่างไรก็ตาม สิ่งหนึ่งที่ต้องพิจารณาประกอบไปด้วยก็คือสภาพทางวัฒนธรรมประเพณีของคนในสมัยนั้น ประเพณีอินเดียอย่างหนึ่งอาจจะเป็นสิ่งกีดขวาง หรือไม่เอื้ออำนวยต่อการให้สตรีสามารถทำวัตรปฏิบัติที่จะทำให้เป็นท้าวสักกเทวราชได้ครบ 7 ประการ เปรม หิมจันทร์ (2521) ได้ตั้งข้อสังเกตที่น่าสนใจไว้ว่า ในเรื่องราวต่าง ๆ ในพระไตรปิฎกนั้น เรามักจะพบคำว่า "เมื่อนางเจริญวัยไปสู่สกุลสามี" <sup>1</sup> อยู่เสมอ ๆ แสดงว่าตามธรรมเนียมประเพณีในสมัยนั้น สตรีที่มีสามีแล้ว จะไม่ได้อยู่กับพ่อแม่ของตน แต่อยู่ในบ้านของสามี มีความใกล้ชิดกับทางมารดาบิดาของสามี การอยู่ในบ้านฝ่ายสามี ผู้เป็นภริยาก็คงคอยปรนนิบัติพ่อแม่สามีมากกว่าที่จะปรนนิบัติพ่อแม่ของตน สตรีจึงไม่ใคร่มีโอกาสที่จะบำเพ็ญมาตาบิดาอุปฐานธรรม ซึ่งเป็นหนึ่งในวัตรทั้ง 7 ที่บำเพ็ญแล้วจะได้ไปเกิดเป็นท้าวสักกเทวราช ข้อสันนิษฐานนี้น่าจะเป็นเหตุผลของการที่ว่าสตรีจะเป็นท้าวสักกเทวราชไม่ได้ประการหนึ่ง

ในประเด็นปัญหาที่ว่า สตรีไม่อาจเป็นพระพรหมได้นั้น ผู้เขียนยังไม่พบคำอธิบายที่น่าพึงพอใจ หรือมีเหตุผลเพียงพอ บางคนในพระไตรปิฎกกล่าวไว้ว่าการเจริญเมตตานั้น จะทำให้เป็นพรหมได้ ว่า

"คุณภิกษุทั้งหลาย กเมตตาเจโตวิมุตติ อัสสุรีหรือบรรพชิตเจริญแล คุณภิกษุทั้งหลาย กายนี้มีใครมีส่วนอัสสุรีหรือบรรพชิตจะพึงพาเอาไปได้ คุณภิกษุทั้งหลาย สัตว์ผู้มีอันจะตองตายเป็นสภาพนี้ เป็นผู้มีจิตเป็นเหตุ สัตว์นั้นยอมรู้อย่างนว่า บาปกรรมไร ๆ ของเรา อังกรชกายนนี้ทำแล้วในกาลก่อน บาปกรรมนั้นทั้งหมดเป็นกรรมอันเราพึงเสวยในอัทภาพ

<sup>1</sup> เปรม หิมจันทร์ "บทบาทของสตรีในอินเดียในวรรณคดีบาลี", หน้า 148.



นี้ จักไม่ติดตามไปดังนี้ คุณรภิกษุทั้งหลาย เมตตาเจโตวิมุตติอันภิกษุผู้มีปัญญา ผู้ยังไม่แห่ง  
ตลอดวิมุตติอันยิ่งในธรรมวินัยนอบรมแล้ว ครอบครองอย่างนั้นแล ย่อมเป็นไปเพื่อความ  
เป็นพระอนาคามี"<sup>1</sup>

"คุณรภิกษุทั้งหลาย เมื่อเมตตาเจโตวิมุตติอันบุคคลุเสพแล้ว เจริญแล้ว ทำให้มากแล้ว  
ทำให้เป็นคัจฉาน ทำให้เป็นตัง ให้งามโดยลำดับสังสมคแล้ว ปรารภด้วยดีแล้ว พึง  
ห้วงอันสงส์ 11 ประการเป็นไฉน คือ ยอมหลับเป็นสุขหนึ่ง ยอมตื่นเป็นสุขหนึ่ง ยอม  
ไม่ฝันลามกหนึ่ง ยอมเป็นทริกแห่งมนุษย์ทั้งหลายหนึ่ง ยอมเป็นทริกแห่งอมมนุษย์ทั้งหลาย  
หนึ่ง เทวค่างหลายยอมรักษาหนึ่ง ใฝ่ยาพิษหรือศาสตรายอมไม่กล้ากรายใดหนึ่ง จิต  
ยอมตั้งมั่นโดยรวดเร็วหนึ่ง สัตินายอมมองใสหนึ่ง เป็นผู้ไม่หลงใหลทำกาละหนึ่ง เมื่อไม่  
แห่งตลอดคุณอันยิ่ง ย่อมเป็นผู้เข้าถึงพรหมโลกหนึ่ง"<sup>2</sup>

จากข้อความที่ยกมานี้ แสดงว่าทั้งหญิงและชายต่างก็เจริญเมตตาเจโตวิมุตติได้ และ  
การเจริญเมตตาอันนี้ทำให้เป็นพรหมได้

ถ้าดูข้อความที่พระพุทธองค์ทรงตรัสแก่ภิกษุซึ่งที่ยกมาล่านั้น ทั้งบุรุษและสตรีผู้  
เจริญเมตตาเจโตวิมุตติก็ย่อมมาจะเป็นผู้เข้าถึงพรหมโลกได้เหมือนกัน

ท่านพระศรีวิสุทธิวงศ์ (2510) โลกกล่าวไว้ว่า

"ผู้เจริญเมตตา เมื่อสิ้นชีพแล้ว ถ้ายังไม่บรรลุนิพพานความเป็นอรหันต์ ก็ไปเกิดในพรหมโลก  
แต่ในพรหมโลกนั้นท่านพรรณานาวา ผู้ที่จะไปเกิดยอมปรากฏเป็นเพศชาย ไม่มีเพศหญิง  
เลย ผู้เจริญเมตตาจะเป็นชายก็ตาม หญิงก็ตาม เมื่อสิ้นชีพแล้ว และยังไม่บรรลุนิพพาน  
อรหันต์ ก็ไปเกิดในพรหมโลก เป็นพรหมหมด แต่เป็นเพศชายทั้งสิ้น ไม่มีเพศหญิงเจือปน  
เลย..."<sup>3</sup>

<sup>1</sup>กรรมสูตร. อัง. ทสก. 24/196/311-312

<sup>2</sup>เมตตาสูตร. อัง. เอกาทสก. 24/222/361

<sup>3</sup>พระศรีวิสุทธิวงศ์ (สาย คุลโย) ธรรมะบำบัดโรคใจ. (พระนคร : โรงพิมพ์  
มหาภูมิภววิทยาลัย์, 2510), หน้า 47-48.

เหตุที่สตรีไม่สามารถเป็นพรหมโลกนั้นก็จะ เป็นเรื่องข้องใจไม่สามารถทราบได้ เพราะพระพุทธองค์ไม่ได้ทรงอธิบาย ให้เหตุผลไว้ ที่พอทำได้โดยวินิจฉัย สันนิษฐานกันเอง พระศรีวิสุทธิวงศ์ (2510) ได้วินิจฉัยไว้ว่า

"...ที่ว่าเพศหญิงไปเกิดในพรหมโลกไม่ได้นั้น ก็ด้วยเหตุว่า ในพรหมโลกผู้เป็นพรหม ของผู้มีหน้าถึง 4 หน้า คือ หน้าเมตตา<sup>หน้ากรรณา</sup> หน้ามิตตา หน้าอเบกขา เพศชายเป็นพรหมสี่หน้า ก็ไม่เป็นที่ถือค้อย่างใด แต่เพศหญิงใดไปเกิดเป็นพรหมสี่หน้า ก็รู้สึกว่าจะลำบากหนักหนา และเป็นที่ทรมาณแสนสาหัส เพราะโดยปกติ หญิงมีเพียงหน้าเดียว เวลารู้จะไปไหนมาไหน บางคนก็ใช้เวลาแต่งหน้าถึง 2 ชั่วโมง เป็นการวนวายโกลาหลอยู่ไม่น้อยแล้ว ถ้า ไปถึง 4 หน้าเขา ก็คงใช้เวลาแต่งหน้ามากขึ้น และโกลาหลใหญ่ เช่นจะเดินทางไป ทางจังหวัดก็ควรรถไฟแค่ 6 โมงเช้า ก็คงขึ้นขบวนแต่งหน้าแค่ 4 ชม พอสว่างก็เสร็จพอดี ถ้าเป็นอย่างนั้นก็เป็นภาระลำบากแสนสาหัส เพราะเหตุนี้กระมัง ในพรหมโลกจึงไม่มี เพศหญิงไปเกิด ข้อที่เพศหญิงไม่ปรากฏในพรหมโลกนั้นก็นับว่าเป็นโชคคืออย่างที่สุดแล้ว"

ผู้เขียนไม่เห็นด้วยกับข้อวินิจฉัยหรือข้อสันนิษฐานที่กล่าวได้โดยพระศรีวิสุทธิวงศ์ โดยเห็นว่า ข้อสันนิษฐานเช่นนี้ไม่มีเหตุผลหรือความน่าจะเป็นไปได้ แต่เป็นการสะท้อนให้เห็น ทรศนะของชายบางกลุ่มที่ไม่มีความคิดในทางยอมรับความเสมอภาคระหว่างเพศและยกย่อง ให้เกียรติสตรี การไขข้อวินิจฉัยจึงเป็นไปได้ในทางที่จะทำให้สตรีเพศเป็นสิ่งที่น่าหัวเราะ น่า ขบขัน เป็นการแสดงความคิดแบบเหยาะเย้ย ถากถาง มากกว่าที่จะเป็นเหตุผลอันมีน้ำหนักน่า เชื่อถือ ทั้งการที่ว่าพรหมมี 4 หน้า คือ หน้าเมตตา หน้ากรรณา หน้ามิตตา หน้าอเบกขานั้น ผู้เขียนก็เห็นว่าเป็นการกล่าวอธิบายธรรมหรือคุณสมบัติ คุณธรรมของผู้เป็นพรหมแบบบุคคลา ธิษฐาน โดยทำให้เป็นรูปธรรมมากขึ้นมากกว่าที่จะหมายถึงการมี 4 หน้า 8 คาจจริง ๆ

1 เรื่องเดียวกัน

สำหรับขณินิจัยที่ว่า สตรีเป็นพระพรหมไม่ได้นั้น ผู้เขียนเห็นว่าอาจเป็นไปได้ในทำนองเดียวกันกับการที่สตรีจะเป็นพระพุทธรเจ้าไม่ได้ ตามนัยความหมายที่ว่าไม่เป็นพรหมในสภาพของเพศหญิง แต่ไม่ได้นัยความว่า ปกติโอกาสตายเลยที่เดียว สตรีก็สามารถเป็นพรหมได้โดยไปเกิดใหม่และเป็นในลักษณะของเพศชาย ผู้ที่มีบุญบารมี มีการปฏิบัติถึงขั้นแล้วก็ย่อมจะไปเกิดเป็นชายด้วยผลของบุญบารมีนั้นส่งผล อำนวย เพื่อให้สะดวกในการปฏิบัติให้บรรลุซึ่งจุดหมายปลายทาง ดังนั้นในการที่ว่าหญิงเป็นพระพรหมไม่ได้นั้นก็น่าจะเป็นตามนัยเหตุผลเดียวกันนี้คือไม่ใช่หญิงเป็นไปได้เพราะหญิงก็สามารถเจริญเมตตาได้เช่นเดียวกันจึงสมควรที่จะได้รับผลเหมือน ๆ กับชาย แต่เมื่อถึงขั้นเป็นพรหมแล้วบุคคลนั้นจะเป็นในสภาพของเพศชาย ก็จะเป็นพรหมไม่ได้อันชาติที่เกิดเป็นหญิง แต่จะเป็นได้ในสภาพของเพศชาย หรือชาติที่เกิดเป็นชาย

ในประเด็นที่ว่า สตรีจะเป็นพญามารไม่ได้นั้น ผู้เขียนหากคุณสมบัติสำหรับผู้ที่จะเป็นพญามารไม่พบ แต่ขณินิจัยว่า ที่พระพุทธรของคหรงมีคำรัสว่า สตรีไม่สามารถเป็นพระพุทธรเจ้า พระเจ้าจักรพรรดิ พรหม ท้าวสักกเทวราช พญามารได้นั้นเป็นการแสดงถึงแนวความคิดในการปฏิเสธว่าสตรีจะขึ้นสู่ระดับสูงสุดในด้านต่าง ๆ ทั้งในทางดีและไม่ดีไม่ได้ ถ้าจะพิจารณาคุณแล้วการขึ้นสู่ระดับสูงสุดในทางธรรมก็คือการเป็นพระพุทธรเจ้า การขึ้นสู่ระดับสูงสุดในทางโลกก็คือการเป็นพระเจ้าจักรพรรดิ ส่วนระดับสูงสุดในโลกอื่น เช่น พรหมโลก ก็คือการเป็นพระพรหม และระดับสูงสุดในเทวโลกชั้นดาวดึงส์ก็คือการเป็นท้าวสักกเทวราชและทวยสการอยู่ในระดับสูงสุดในโลกอื่นในทางไม่ดีก็คือการเป็นพญามาร ซึ่งเมื่อพิจารณาวิเคราะห์แล้วก็พอจะตีความได้ว่า เป็นการหมายถึงการอยู่ในตำแหน่งสูงสุดในทางต่าง ๆ ไม่ได้มากเท่าที่จะหมายความตรงตามตัวอักษร และที่มาของแนวความคิดนี้น่าจะสันนิษฐานได้ว่า เป็นเพราะธรรมชาติแห่งนิสัยของหญิงซึ่งจะเป็นอุปสรรคมากกว่าอย่างอื่น นอกจากนั้น เหตุผลที่พอจะอธิบายความคิดนี้ก็เป็นที่เข้าใจได้ว่า จากสภาพสตรีที่อยู่ในฐานะตกต่ำ คอยกวาดล้างทุกประการแล้วถูกยกระดับขึ้นมาให้เสมอภาคเท่าเทียมกันนั้นนับเป็นการเปลี่ยนแปลงทางความคิดและการปฏิบัติอย่างมากแล้ว ถ้าจะเปลี่ยนโดยฉับพลัน โดยเสนอให้สตรีเป็นได้ทุกอย่างแบบสูงสุดในด้านต่าง ๆ เลยนั่น ก็จะเป็นที่ยอมรับได้ยากของคนในสมัยนั้น และความคิดนั้นก็ยังเสี่ยงต่อ

การถูกต่อต้าน คัดค้านของผู้ไม่เห็นด้วยอีก

## 2. ความค้อยกว่าของสตรีในค่านที่เกี่ยวกับศาสนา

นอกจากเรื่องที่สตรีไม่สามารถและไม่เหมาะสมที่จะเป็นผู้อยู่ในตำแหน่งที่สำคัญ ๆ สูงสุดในค่านต่าง ๆ แล้ว อีกเรื่องหนึ่งที่น่าสนใจก็คือเรื่องภิกษุณีในพุทธศาสนา ซึ่งมีผู้แสดงความคิด ความเห็นต่าง ๆ กันไปทั้งในค่านความเป็นมากอนที่จะมีพระราชทานอนุญาตให้สตรีบวชและในค่านสถานภาพของภิกษุณีเอง ผู้เขียนเห็นสมควรที่จะไต่พิจารณาคุณภาพและสถานภาพของภิกษุณีว่าอยู่ในสภาพอย่างไร เมื่อเทียบกับฝ่ายภิกษุสงฆ์

### 2.1 การไม่ยอมให้สตรีบวชในพุทธศาสนาแต่แรก

ในพระไตรปิฎกกล่าวถึงที่มาหรือกำเนิดของภิกษุณีในพุทธศาสนาไว้ว่า เมื่อสมัยพระผู้มีพระภาคประทับอยู่ ณ นิโครธาราม กรุงกบิลพัสดุ์ แคว้นสักกะ พระนางมหาปชาบดีโคตมีผู้เป็นพระนางาง ทรงมีพระประสงค์ที่จะบวชในพระพุทธศาสนา พระนางทรงทูลขอพระพุทธเจ้าให้สตรีบวชในธรรมวินัยถึง 3 ครั้ง 3 ทน แต่พระองค์ทรงปฏิเสธเสียทุกครั้ง พระนางมีความเสียพระทัยอย่างมากจึงปลงพระเกศานุ่งหมผาทียอมควยนำฝากคายนักบวชเดินทางรอนแรมไปยังกรุงไพศาลีด้วยพระบาท พร้อมกับเจ้าหญิงศากยะและสตรีอีกจำนวนหนึ่ง จนถึงป่ามหาวันในสภาพที่มอมแมม พระบาทพองบวมยื่นกันแสงอยู่ทนมพระศูหนา พระอรหันต์พระพุทของคทรวงประทับอยู่พระอาณนทเห็นเข้าก็ทูลถามถึงต้นเหตุ เมื่อทราบเรื่องพระอาณนทกรับปากจะไปช่วยทูลขอให้ไปรคประทานพระอนุญาตให้สตรีบวช พระอาณนททูลขอถึง 3 ครั้ง พระองค์ทรงปฏิเสธเสียทั้ง 3 ครั้งว่า ขออย่าให้พระอาณนทชอบใจจนชวายนโหมาคุมออกบวชเลย พระอาณนททูลถามถึงสาเหตุที่ไม่ประทานบรรพชาแก่สตรีว่าเป็นเพราะสตรีมีบุญน้อยไม่สามารถจะครัสร์มรรคผลได้เหมือนบุรุษ หรือเพราะเหตุไร ถ้าสตรีบวชจะสามารถเข้าถึงธรรมใดหรือไม่ พระพุทธองค์ยอมรับว่าสตรีก็มีบุญพอดที่จะครัสร์มรรคผลได้เช่นเดียวกับบุรุษเหมือนกัน พระอาณนททูลถามว่าหากสตรีสามารถเสมอบุรุษเพราะเหตุ



โรจึงไม่ประทานบรรพชาให้แก่สตรีเพื่อบรรลุดังธรรมเนียมประเพณีที่พระองค์มิไว้โปรดประทาน  
แก่ชาวโลกและโดยเฉพาะอย่างยิ่งพระนางปชาบดีโคตมีซึ่งมีพระคุณคุณพระมารดา พระผู้มี  
พระภาคทรงให้เหตุผลว่า ถ้าสตรีเข้ามาบวชในพระพุทธศาสนาแล้วจะทำให้อายุพระศาสนา  
สั้นเข้า

การที่พระองค์ไม่ทรงอนุญาตให้มีภิกษุณีสงฆ์ตั้งแต่แรกเริ่มประคิษฐานพระพุทธ  
ศาสนา และทรงไม่ประทานการบรรพชาให้แก่สตรีเมื่อทูลขอพระพุทธานุญาตในครั้งแรก แต่  
ทรงรังรอไว้ระยะหนึ่งและประทานให้มีภิกษุณีสงฆ์ได้หลังจากที่ได้มีการทูลขอถึง 3 ครั้ง 3 ครา  
นั้นก็มิใช่ให้เหตุผล ให้ความเห็นวิจารณ์ต่าง ๆ กันไป จึงควรที่จะได้พิจารณาถึงเหตุผลที่ทำให้  
พระองค์ทรงทำเช่นนั้นโดยละเอียด

ในประเด็นที่ว่าพระองค์ไม่ทรงอนุญาตให้มีภิกษุณีแต่แรกนั้น บางท่านให้เหตุผล  
ว่า การมีสงฆ์ 2 ฝ่ายจะเป็นเหตุให้ถกเถียงกันหาใจกายเพราะปัญหาต่าง ๆ ที่จะเกิดตาม  
มาภายหลังทั้งยังเป็นการเพิ่มภาระให้แกภิกษุด้วย เพราะภิกษุณีปกครองตัวเองไม่ได้ การ  
อนุญาตให้ภิกษุณีบวชจะเป็นการหาหวง หากกังวลมาเพิ่มให้แกภิกษุ แต่ภายหลังที่ทรงอนุญาต  
เพราะได้พิจารณาถึงผลได้ที่จะมีมากกว่าผลเสียต่อพุทธศาสนา

ในบางแห่งกล่าวว่า การที่พระองค์ไม่ทรงอนุญาตให้สตรีบวช แต่แรกนั้น เพราะ  
พระองค์ไม่เต็มใจให้สตรีบวช หรือการให้บวชนั้นก็โดยอาการลังเล เป็นการประทานอนุญาต  
อย่างเสียมใจ ซึ่งในประเด็นนี้ผู้เขียนมีความเห็นว่าไม่ว่าจะเป็นเช่นนั้น การที่พระองค์  
ไม่ทรงอนุญาตในทันทีนั้น น่าจะมีเหตุผลบางประการอันสมควรจะได้มีการพิจารณา วิเคราะห์  
ให้ละเอียด

1. จํานงค์ ทองประเสริฐ แผนการกฤษณาของเจ้าชายสิทธัตถะ. (พระนคร :  
โรงพิมพ์ไทยสัมพันธ์, 2516), หน้า 221.



อินทรา (1955)<sup>1</sup> กล่าวถึงกรณีที่สตรีเข้าบวชในพุทธศาสนาว่าเป็นการอนุญาต  
 อย่างดั่งเลที่จะให้มีภิกษุณีสงฆ์ และการที่พระนางมหาปชาบดีโคตมีทรงขอร้องให้ยอมรับสตรี  
 เข้าบวชนั้นอาจเป็นสิ่งแปลกใหม่สำหรับพระองค์ เพราะเป็นครั้งแรกที่สตรีได้ขออนุญาตที่  
 จะเข้าบวชในศาสนาด้วยตนเองโดยอิสระ พระพุทธองค์ทรงพิจารณาถึงปัญหาต่าง ๆ แต่ยังไม่  
 ไตรงแน่ใจว่าสตรีจะสามารถดำรงชีวิตอยู่ในศาสนาได้ จึงตรัสปฏิเสธในตอนแรกกับพระนาง  
 วาวยาทูลขอให้สตรีละทิ้งบ้านเรือนมาออกบวชเลย

อย่างไรก็ตามการที่พระพุทธองค์ตรัสเช่นนั้นคงไม่ได้หมายความว่าไม่ต้องการให้  
 สตรีบวชในพระพุทธศาสนา แต่อาจเป็นไปได้ว่า พระพุทธองค์ทรงพิจารณาจากแง่ของศาสนา  
 และสังคมว่าการอนุญาตให้สตรีละเรียนมาบวชง่าย ๆ นั้นจะกระทบกระเทือนต่อสังคม เพราะ  
 ชายที่เป็นสามีนั้นเป็นผู้ที่ออกไปทำงาน นอกบ้านเป็นส่วนใหญ่ สตรีจึงเป็นผู้มีบทบาท มีภาระ  
 ในการดูแลการกินอยู่หลับนอน ให้ความรักความอบอุ่นแก่คนในครอบครัว ถ้าหากสตรีผู้เป็นแม่  
 บานคอยดูแลแล้ว บ้านก็จะไม่เป็นบ้านดังที่เคยเป็น ซึ่งอันนั้นก็จะมีผลกระทบต่อพุทธศาสนาใน  
 หลาย ๆ ด้าน คือ คนทั่วไปอาจจะไม่พอใจ ทอดทานหรือโจมตีพุทธศาสนาว่าทำลายชีวิตครอบครัว  
 และถ้าเป็นเช่นนั้นสังคมยากที่จะอยู่ได้ เพราะทั้งการดำรงอยู่ของพุทธศาสนาและสังคม  
 จำเป็นต้องได้รับการสนับสนุนจากสังคมทางบ้าน ถ้าสังคมอยู่ไม่ได้ ก็เป็นไปได้ที่พุทธศาสนา  
 จะแผยยารุ่งเรืองได้<sup>2</sup>

การที่พระพุทธองค์ไม่ทรงอนุญาตให้สตรีบวชในทันที การปฏิเสธในตอนแรกและขอ  
 การอนุญาตนั้นจะแสดงถึงความไม่เต็มพระทัยซึ่งที่คนบางพวกเข้าใจกันก็หาไม่ได้ ข้อสันนิษฐาน  
 ที่อาจเป็นไปได้ประการหนึ่งก็คือว่าพระองค์เองต้องการทดสอบความตั้งใจพระทัยจริงและดูว่าพระ  
 มนุษย์ต้องการบวชด้วยสาเหตุใด เพราะทรงเห็นว่าโลกใบนี้หมายถึงชีวิตหรือเพราะศรัทธา

<sup>1</sup> Indra. The Status of Women in Ancient India,  
 p. 212.

<sup>2</sup> ฉัตรสุมาลย์ กบิลสิงห์, ภิกษุณียังมีอยู่หรือ? (นครปฐม : โรงพิมพ์พระโพธิสัตว์,  
 2518), หน้า 18.



โดยตามสภาพการณ์แล้วก็เป็นไปไ้ว่าการที่พระนางเป็นม่ายนั้นทำให้เกิดความรู้สึกเมื่อหนาย  
ในคราวลาชีวิตเมื่อพระสวามีสวรรคตแล้ว พระนางอาจเห็นว่าคนหมกซึ่งศักดิ์ศรีและอำนาจ  
การไร้ที่พึ่ง ซากทั้งพระสวามี ราชบุตร หมกความหวังที่จะโค่นฝากพระชนม์ชีพไว้กับลูกหลาน  
เพราะเจ้าชายสิทธิทัตตะพระโอรสเลี้ยงเจ้าชายนันท์พระโอรส และเจ้าชายราหุลพระนัดดา  
ต่างก็พากันออกบวชหมดแล้ว ทั้งหมดนี้อาจจะทำให้พระนางเบื่อนายในชีวิตแตกเป็นไปไ้ควา  
จากสภาพการณ์ที่เปลี่ยนแปลงไป จากการเป็นผู้ที่ทรงมีทุกอย่างบริบูรณ์กลายมาเป็นผู้นี้ไม่มีอะไร  
เลยเช่นนี้อาจจะทำให้พระนางพิจารณาถึงความไม่แน่นอน เห็นสิ่งต่าง ๆ เป็นอันิจจัง เกิด  
ความเลื่อมใสในพุทธศาสนาพอพระทัยในการประพฤติพรหมจรรย์เพื่อรับคำสั่งสอนธรรมโดย  
ใกล้ชิดและการที่พระนางทูลขอบรรพชาโดยหวังที่จะอาศัยพุทธศาสนาเป็นที่พักทางใจก็แสดงถึง  
ความตั้งใจของพระนาง แต่การที่พระพุทธรูปองค์ไม้ทรงประธานอนุญาตให้บวชในทันทีนั้นก็อาจมอง  
ไ้ควาเป็นการต้องการศรัทธาและความตั้งใจจริงให้แนพระทัยเสียก่อน ถ้าพระองค์จะทรง  
อนุญาตให้แต่ครั้งแรกที้ทูลขอ ก็ยากแก่การทราบถึงความเลื่อมใส ตั้งใจจริงของพระนาง  
เพราะชีวิตของภิกษุณีนั้นต่างจากความสะดวกสบายที่พระนางเคยได้รับอยู่ในวังคฤหาสน์  
ทั้งปวง หากพระนางไม่ตั้งพระทัยจริง การตบอดบิณฑบาตยังชีพ และจาริกไปคามที่ต่าง ๆ โดย  
ไม่มที่อยู่อาศัยเป็นหลักแหล่งอยู่กับภยันอันตรายรอบคานนั้นก็ยากที่พระนางจะทนได้ ดังนั้นการ  
ปฏิเสธซ้ำกันหลาย ๆ ครั้ง และการไม่ทรงอนุญาตในทันทีนั้นก็เพื่อที่จะพิสูจน์ และยืนยันความ  
ตั้งใจจริง และความศรัทธาให้ประจักษ์แจ้งชัด และเพื่อที่จะย้ำความตั้งใจของสตรีอีกครึ่งหนึ่ง  
พระพุทธรูปองค์นี้ทรงประธานครุธรรม 8 และถามถึงความสมัครใจในการที่จะยอมรับครุธรรม  
8 นั้นก่อนบวช

จํานงค์ ทองประเสริฐ<sup>1</sup> (2516) ไ้เสนอข้อวินิจฉัยถึงเหตุผลที่นําเป็นไปไ้คือก  
อย่างหนึ่งคือถ้าพระพุทธรูปองค์นี้ให้พระนางประชาศิโคตมีบวชง่าย ๆ นั้นจะเป็นการให้สิทธิแก่  
พระนางง่าย ๆ และการประธานอนุญาตในทันทีก็อาจจะทำให้ได้รับการตีเียนไ้ควา ทรง

<sup>1</sup>จํานงค์ ทองประเสริฐ, แผนการกุ้อิสราภาพของเจ้าชายสิทธิทัตตะ, หน้า 245.

อนุญาตเพราะเห็นแก่บุคคล คือเห็นแก่หน้าของพระนางผู้เป็นพระมาตุจฉา การที่พระองค์กระทำ  
เช่นนี้อาจ เป็นการป้องกันการถูกตำหนิในคานาคด้วยก็เป็นได้

เหตุผลอีกประการหนึ่งที่อธิบายการไม่ทรงอนุญาตให้มีภิกษุณีแต่แรกนั้น ก็อาจ  
พิจารณาได้ในแง่ที่ว่าพระพุทธศาสนานั้นเพิ่งจะประดิษฐาน ยังไม่เป็นที่แพร่หลายเท่าไรนัก  
ถ้าพระองค์อนุญาตให้มีภิกษุณีแต่แรกเริ่ม พระพุทธศาสนาอาจจะไม่เป็นที่ยอมรับและอาจจะทำให้  
ประมุข ผู้ปกครองแคว้นต่าง ๆ ไม่พอใจ ไม่หันมาเลื่อมใสพระพุทธศาสนา และอาจต่อต้าน  
เป็นปรปักษ์กับพุทธศาสนาและกับพระองค์ได้ เพราะการให้สตรีสละ วัธน์ออกมาบวชนั้นอาจจะ  
ถูกมองได้ว่าเป็นการทำลายวัฒนธรรมประเพณี ความเชื่อแคโบริกโดยหมกมุ่น และถ้าเป็น  
เช่นนั้นจริงมันก็จะ เป็นอุปสรรคต่อการเผยแผ่พระพุทธศาสนาไปยังเมืองต่าง ๆ อันจะมีผล  
กระทบกระเทือนต่อความตั้งใจของพระองค์ที่จะเผยแผ่ธรรมที่ทรงค้นพบเพื่อช่วยมนุษยทั้งหลาย  
ให้พ้นจากความทุกข์ ยิ่งกว่านั้นยังจะเป็นการเปิดโอกาสหรือเป็นจุดให้ศาสนาอื่นโจมตีพุทธศาสนา  
ในแง่ของการเมืองได้ ซึ่งพระองค์คงไม่ต้องการเช่นนั้น พระองค์อาจเห็นใจสตรีที่คงตกอยู่  
ในฐานะทาสทาสี ขาดเสรีภาพ แยกคองทรงรอโอกาส จนกระทั่งเมื่อสามารถประกาศศาสนา  
ให้ภิกษุตรีของแคว้นต่าง ๆ เลื่อมใส ยอมรับนับถือศาสนา และพุทธศาสนาเป็นที่ยอมรับ  
ของคนโดยทั่วไปพอสมควร ซึ่งจัดว่าเป็นการประดิษฐานพระพุทธศาสนาได้บ้างแล้ว พระองค์  
จึงทรงเริ่มงานยกระดับฐานะของสตรีให้สูงขึ้นกว่าเดิมโดยการยอมรับสติปัญญาความสามารถ  
ของสตรี ประทานอุปสมบทแก่สตรี เพื่อที่วางงานการยกระดับฐานะของสตรีนั้นจะได้ไม่เป็น  
อุปสรรคหรือมีผลกระทบต่อเป้าหมายใหญ่ คือการเผยแผ่ศาสนา ซึ่งบางท่านได้วิจารณ์ไว้ว่า  
งานนี้เป็นงานที่เสี่ยงอันตรายที่สุดเพราะเท่ากับเป็นการพลิกประวัติศาสตร์โลกทีเดียว<sup>1</sup>

<sup>1</sup> เรื่องเดียวกัน

อนึ่งการอนุญาตให้มีภิกษุณีนั้น บางคนเห็นว่าเป็นการอนุญาตโดยเห็นแก่หน้าของม  
 ทลชอ และเป็นเพราะอบายของพระอานนท์ คือเห็นว่าเป็นการประทานให้โดยเสียไม่ไค่น  
 เอง ในขณะถ้าจะพิจารณาไปแล้วก็ไม่น่าที่จะเป็นเช่นนั้น เพราะแต่แรกทีพระองค์ศรีพระองค์  
 ก็ทรงมีความตั้งพระทัยที่จะสั่งสอนธรรม และช่วยมนุษย์ทุกหนทุกนามให้พ้นทุกข์ เมื่อพญามารทูล  
 เชิญให้บริณีพพาน พระพุทธองค์ทรงปฏิเสธ เพราะยังไม่ไค่สั่งสอนพุทธบริษัท 4 คือ ภิกษุ  
 ภิกษุณี อุบาสก อุบาสิกา ให้มีความรู้ความสามารถจนอาจตอบโต้ขอล่าวหาของแต่เป็นปฏิปักษ์  
 ไค่ เป็นการแสดงให้เห็นว่าพระพุทธองค์ทรงมีความตั้งพระทัยที่จะให้มีภิกษุณีมาแต่แรกแล้ว แต่  
 ไม่ประทานอนุญาตในทันทีพร้อมภิกษุก็ด้วยเหตุผลดังไค่กล่าวแล้ว ไม่ใช่เพราะไม่เต็มใจหรือ  
 รังเกียจโดยถือเพศ

นอกจากที่ไค่กล่าวมาทั้งหมดยังมีอีกสิ่งหนึ่งทีควรนำมาพิจารณาประกอบด้วยคือ ข้อที  
 พระพุทธองค์เองก็ทรงเป็นคนอินเคียเมื่อ 25 ศตวรรษมาแล้ว ทรงถูกเลี้ยงดูอยู่ในวัฒนธรรม  
 ประเพณีความเชื่อแบบเกา ๆ จึงอาจเป็นไปไค่เหมือนกันว่าพระองค์อาจจะไม่แนใจต่อ  
 ความคิดในเรื่องการให้มีภิกษุณีสงฆอยู่บาง นอกจากนั้นก็ยังมีทรงทอ้งคำนึงถึงความเกี่ยวของ  
 สัมพันธกันทั้งสองข้าง 2 ฝ่ายทีอาจเกิดปัญหาความมากมายหลัง และจะทำให้เกิดการครหานินทา  
 ขึ้นไค่ ยิ่งกว่านั้นการยอมรับของพวกคฤหัสถ์ในขณะนั้นก็เป็นสิ่งจำเป็น หากพระองค์บัญญัติกระทำ  
 ในสิ่งทีผู้คนในสมัยนั้นไม่อาจยอมรับ และไม่สนับสนุนหรือต่อต้านแล้ว มันก็จะมีผลต่อการเผยแพร  
 ศาสนา เพราะศาสนาจะอยู่ไค่ก็ว่าทอ้งมีคฤหัสถ์เป็นศาสนูปถัมภ์อย่างน้อยก็ในปัจจุัย 4 ทีสำคัญ  
 และจำเป็นต่อการดำรงอยู่ของสงฆ

ปัญหาต่าง ๆ เหล่านี้เป็นสิ่งทีพระพุทธองค์ทรงคำนึงถึงและไม่อาจมองข้ามไป  
 ไค่ พระองค์จึงไม่ทรงอนุญาตสิ่งไค่กาย ๆ แคะทรงพิจารณาปัญหาทุกด้าน จึงต้องใช้เวลา  
 ในการทักสินใจไตรตรองอย่างรอบคอบสักระยะเวลาหนึ่ง เพื่อหาทางออกและซึ่งคุณลอันจะ  
 เกิดขึ้นหรือตามมาทั้งในทางบวกและทางลบ ดังนั้นการตั้งเลพระทัยนั้นไม่ใช่ความไม่เต็มใจ  
 หรือไม่แนใจในความสามารถหรือสติปัญญาของสตรี แต่เป็นเพราะทรงคำนึงถึงปัญหาต่าง ๆ  
 ทีจะเกิดขึ้นตามมาจากการมีภิกษุณี แต่เมื่อทรงไตรตรองแล้ว ก็คงตระหนักว่าการทีศาสนา



จะแพร่ขยายไปได้นั้นจำเป็นต้องเป็นที่น่าสนใจ น่าศรัทธา ถึงบุคคลทั้งชายและหญิง การจะจำกัดวงศาสนาให้แต่บุรุษนั้นจะไม่เป็นการดีนัก เพราะจำนวนของสตรีก็มีครึ่งหนึ่งเท่า ๆ กับบุรุษที่เคียว อีกทั้งธรรมชาติของหญิงโดยอุบิสัยแล้ว ก็มักจะมีศรัทธา เสียสละ อุปถัมภ์ศาสนา มากกว่าชาย การมีภิกษุณีถึงแม้จะมีผลทางคานลบบ่อยบาง แต่ก็จะบังเกิดประโยชน์แก่พุทธศาสนา และสังคมมากกว่า

อย่างไรก็ดี แม่เมื่อพระพุทธองค์ทรงยอมให้มีภิกษุณี แต่ก็ได้ตรัสเป็นพุทธทำนายไว้แก่พระอานนทว่า

"คุณอรานนท ถ้าสตรีจักไม่ได้ออกจากเรือนบวชเป็นบรรพชิต ในธรรมวินัยที่ตถาคตประกาศแล้ว พรหมจรรย์ก็จักตั้งอยู่ไคนาน สัตถรรพจะพึงดำรงอยู่ตลอดกัปนี้ ก็เพราะสตรีได้ออกจากเรือนบวชเป็นบรรพชิตในธรรมวินัยที่ตถาคตประกาศแล้ว บัดนี้พรหมจรรย์ก็จักไม่ตั้งอยู่ไคนาน สัตถรรพจักตั้งอยู่ได้เพียง 500 ปีเท่านั้น

คุณอรานนท สตรีได้ออกจากเรือนบวชเป็นบรรพชิตในธรรมวินัยใด ธรรมวินัยนั้นเป็นพรหมจรรย์ไม่ตั้งอยู่ไคนาน เปรียบเหมือนตระกูลเหล่าใดเหล่าหนึ่งที่มีหญิงมาก ชายน้อยตระกูลเหล่านั้นก็จักพากันใจรณผลกทรพยก่าจกโคงาย อีกประการหนึ่ง เปรียบเหมือนหนอนชยอกหลงในนาข้าวสาละที่สมบูรณ นาข้าวสาละนั้นไม่ตั้งอยู่ไคนาน อีกประการหนึ่งเปรียบเหมือนเปลือยหลงในไร่ออยที่สมบูรณ ไร่ออยนั้นไม่ตั้งอยู่ไคนาน"<sup>1</sup>

การที่พระองค์ทรงตรัสว่าถ้าสตรีบวชเป็นบรรพชิตในธรรมวินัย สัตถรรพจักตั้งอยู่ได้เพียง 500 ปีนั้น ผู้เขียนเข้าใจว่าไม่ได้หมายถึงอายุของพระพุทธศาสนาจะเป็นเช่นนั้นตามตัวอักษร แต่เป็นคำอุปมาแสดงให้เห็นถึงว่าพุทธศาสนาจะอายุสั้นลงมาก แต่ในประเด็นที่ว่าการมีภิกษุณีจะทำให้พุทธศาสนาอายุสั้นนี้ ถ้าจะพิจารณากันจริงๆ แล้ว ก็จะทำให้เห็นว่าพุทธศาสนาคงมานานกว่า 2500 ปีแล้ว ทั้งยังมีหลักฐานปรากฏในพระไตรปิฎกที่กล่าวไว้ว่าพระสัตถรรพจะ



มีอายุถึง 5000 ปี เพราะฉะนั้นเมื่อถึงปี 2500 จึงเรียกกันว่ากึ่งพุทธกาล<sup>1</sup>

ขอย้อนกลับไปพิจารณาพุทธคำรัสตว่าภิกษุณีทำให้ศาสนาอายุสั้น ถ้าเพียงผิวเผินก็เหมือนว่าพระพุทธองค์ทรงตำหนิสตรีว่าเป็นผู้นอนอายุศาสนา ขอวินิจฉัยที่อาจเป็นไปได้ก็คือว่า การที่พระองค์รัสตเช่นนั้นอาจเป็นเพราะทรงคำนึงหรือเล็งเห็นผลในแง่เสียที่จะตามมาจากการอนุญาตให้สตรีบวช ถ้าจะพิจารณากันถึงอุปนิสัยโดยทั่วไปของสตรีแล้วจนเห็นว่าสตรีนั้นจริงๆก็มีเรื่องมากกว่าชายทั้งการกิน การอยู่ โดยหน้าที่สตรีนั้นยุ่งเกี่ยวกับการครัว และโดยธรรมชาติแล้วสตรีมักจะประณีตในเรื่องอาหารการกิน สตรีจึงมักมีความโน้มเอียงที่จะยังคิดในรสอาหาร นักเป็นอย่างหนึ่งที่ไม่อำนวยความสะดวกสำหรับการดำรงชีวิตในเพศบรรพชิตซึ่งอยู่ไต่ควยอาหารที่ไต่จากการบริหารทาน มีเช่นไรก็ของบริโลกเช่นนั้น ไม่สามารถผลิตพันธ์หรือเลือกอาหารได้เลย

นอกจากนั้นในเรื่องที่อยู่อาศัย นักบวชในพุทธศาสนาในสมัยแรก ๆ นั้นไม่มีที่อยู่อาศัยเป็นที่ถาวร ที่พักแล้วแต่จะมีผู้บริจาคให้หรือตามแต่ปัจจัยที่จะหาได้ ซึ่งอาจจะเป็นวิหารสวยงามใหญ่โต หรืออาจสร้างควยกินเหนียว ไซ้ไม้ไม้มุง หรือแม้แต่อาศัยร่มไม้ใหญ่ ซึ่งในสมัยแรก ๆ เมื่อพุทธศาสนาแรกประคิบฐานและเริ่มมีภิกษุณีนั้น อายุพุทธศาสนาเพิ่งจะได้ 5 ปี ผู้เลื่อมใสศรัทธาที่จะสร้างที่พักสงฆ์สะดวกสบายใหญ่โตเหมือนอย่างทางวิสาขสถานนั้นก็ยังไม่ใครมี ในระยะแรกของพุทธศาสนา สงฆ์ของอรอนแรมเดินทางไปประกาศเผยแพรพระพุทธศาสนาตามต่าง ๆ และต้องหาที่พักตามแต่จะหาได้ในระหว่างทาง โดยขอพักอาศัยกับชาวบ้าน อาศัยบ้านร้าง หรือร่มไม้ใหญ่ ซึ่งสภาพเช่นนั้นไม่เหมาะกับสตรี เพราะสตรีนั้น อ่อนกว่าบุรุษในคานกำลังกาย ยากที่สตรีจะปกป้องตนเองให้พ้นภัยจากสิ่งสสาราสัตว์หรือผู้ปองร้าย พระพุทธองค์ทรงคำนึงถึงในแง่นี้ แต่เมื่อมีภิกษุณีและต้องการจะแก้ปัญหาหนักไม่อาจให้ภิกษุณีพักอยู่ในที่เดียวกับภิกษุได้ เพราะจะเป็นการไม่เหมาะสม ยิ่งกว่านั้นสตรีก็ยังเป็นเพศที่คงคุด

<sup>1</sup> วัชรสมาลย์ กบิลสิงห์, ภิกษุณียังมีอยู่หรือ ?, หน้า 28. อ้างถึงพระไตรปิฎกฉบับของ ส.ธรรมภักดิ์ เล่มที่ 8 หน้า 161-165.



เป็นความจริงที่ว่า ชาย หญิงที่บวชเป็นภิกษุ ภิกษุณีนั้นได้คิดเรื่องที่เกี่ยวข้องกับทางโลก ในทางกาม มุ่งอยู่กับการปฏิบัติเพื่อความหลุดพ้น แต่ไม่ใช่ทุกคนที่บวชแล้วจะถึงจุดหมายปลายทางได้เหมือนกันหมด มีภิกษุ ภิกษุณีบางท่านที่สำเร็จอรหันต์ บรรลุนิพพาน แต่ยังมีภิกษุ ภิกษุณีอีกเป็นจำนวนมากที่ยังมีกิเลส ยังมีจิตใจ เช่นมฤตชนคนธรรมดาทั่วไป และยังคงพยายามเป็นธรรมชาติของมนุษย์ ซึ่งก็มุ่งที่พยายามได้สำเร็จ และทั้งที่ไม่สามารถเป็นกิเลสหรือความข้องการได้ ดังข้อความที่ปรากฏอยู่ในสังคคีสสูตรตอนหนึ่งว่า

"คฤกรผู้มีอายุทั้งหลาย ภิกษุในพระธรรมวินัยนี้เป็นผู้ยังไม่ปราศจากความกำหนัด ความพอใจ ความรัก ความระหยาบ ความภระวนภระวาย ความทะยานอยากในกายทั้งหลาย ย่อมไม่ยอมไปเพื่อความเพียร เพื่อความประกอบเนื้องู ๆ เพื่อความกระทำเป็นไปติดคอ เพื่อความเพียรทงมณน เป็นความผูกพันแห่งจิตขอทหนึ่ง"<sup>1</sup>

เรื่องราวต่าง ๆ ในพระไตรปิฎกมักกล่าวแสดงถึงความยุ่งยากที่เกิดจากการอยุ่รวมกันของภิกษุ ภิกษุณี หรือเรื่องของภิกษุ ภิกษุณีที่ทำความผิดต่าง ๆ จนบางครั้งก็ทำให้เป็นที่มาของการบัญญัติวินัยต่าง ๆ เพิ่มขึ้น ดังจะยกมาเป็นตัวอย่างบางเล็กน้อย เช่น เรื่องของพระอุทายีที่ยังตัดกิเลสไม่ได้ ยังยินดีในสตรี ดังมีว่า

พระอุทายีอยู่ในป่าวิหารของทวน งคฺจาม นาค นูชาชฺม มีห้องกลาง มีระเบียบโดยรอบ เตี้ยต้งพุกหมอนจักไวเรียบรอย น่านัน นำไซ ตังไว้ได้แล้ว บริเวณเตียนสะอาด ประชาชนเป็นอันมากพากันมาชมวิหารของท่านพระอุทายี "มีพร้าหมณคนหนึ่งกับภิกษุไปชมวิหาร... ท่านพระอุทายีก็นำชม แล้วจับอวัยวะใหญ่ของพร้าหมณนั้น ใ้รับการตีเตียนว่าปราศจากความป็นสมณะ"<sup>2</sup>

<sup>1</sup>สังคคีสฺตร. ที.ปา. 11/297/231-232

<sup>2</sup>วินัย.มหา. 1/375/595

หรือเรื่องที่พระอาทิตย์พดเคาะมากุคาม

"...ท่านพระอาทิตย์เชิญสตรีให้ชุกวิหารแล้ว กล่าวมุ่งวิจุมรรค ปัสสาวมรรคของสตรี  
เหล่านั้น ชมบาง คีบบาง ขอบาง อนวนอบาง ถามบาง ยอนถามบาง บอบบาง สอนบาง  
คาบาง... เป็นที่โพชนาวา พระอาทิตย์พดเคาะมากุคามควรวาจาอันชั่วหยาบ จนภายหลัง  
พระพุทธรูปองค์โคตรงบัญญัติ เป็นวินัยห้าม<sup>1</sup>

ในบางแห่งปรากฏ เรื่องที่ภิกษุณีบางองค์แกล้งทำอาหารและชอร่องจะพึงธรรมจาก  
พระอรหันต์ เพราะภิกษุณีองค์นั้นมีใจปฏิบัติในพระอรหันต์ ต้องการจะช่วยพระอรหันต์ให้  
คลายความ แต่พระอรหันต์รู้ทันและให้อิวาทแก่ภิกษุณีจนภิกษุณีองค์นั้นสำนึกผิด<sup>2</sup>

ในบางแห่งปรากฏ เรื่องภิกษุณีเกี่ยวกับสตรีว่า "... ก็โดยสมัยนั้นแล ภิกษุรูปหนึ่ง  
ถึงความเคลาคลึงควายกายกับสตรีผู้หลับ"<sup>3</sup>

การมีทั้งภิกษุสงฆ์และภิกษุณีสงฆ์ทั้ง 2 ฝ่ายในพุทธศาสนานั้นจะมีส่วนในการทำให้สงฆ์  
ไม่ยินดีในการประพฤติพรหมจรรย์ พระพุทธรูปองค์ทรงพระพักตร์ถึงผล เสียข้อนี้และได้มีพุทธทำนาย  
ไว้ว่า

"อีกประการหนึ่งในอนาคต ภิกษุทั้งหลายจักเป็นผู้ยอคลุกคลีด้วยภิกษุณี นางสิกขมาณา  
และสมณูเทส เมื่อมีการคลุกคลีด้วยภิกษุณี นางสิกขมาณาและสมณูเทส พึงหวังข้อนี้ไว้ว่า  
เธอเหล่านั้นจักเป็นผู้ไม่ยินดีประพฤติพรหมจรรย์ จักต้องอาบัติเสราหมองบงอาจ่าง หรือ  
จักถูกคินลิกขา เวียนมา เพื่อเป็นคฤหัสถ์ ผู้กรภิกษุทั้งหลาย ภิกษุในอนาคตชวดี 4-5 นี้ ซึ่ง  
ยังไม่บังเกิดในบัดนี้ แต่จักบังเกิดในกาลต่อไป ภิกษุเหล่านั้นเธอทั้งหลายพึงรู้ไว้เฉพาะ ครั้น  
แล้วพึงพยายามเพื่อละภิกษุณี..."<sup>4</sup>

1 เรื่องเดียวกัน 1/397/621

2 อัง.จตุกก. 21/159/170-172

3 วินัย.มหา. 1/389/617

4 อนาคตศต.อัง.ปัมจก. 22/80/107



ควยเหคนเมื่อพระพุทธร่องคตฺรงอนุภาคโหสตรীবวชในพระธรรมวินัยแล้ว แต่กยงทรง  
มีความหนักพระทัยวาพรหมจรรย จะไมยงยนิมนคย จึงโคตรงลอมรวเอาไวแต่แรกโดยประทาน  
ครุธรรม 8 ซึ่งสิ่งเหล่านี้กเปรียบเหมือนเขอนหรือรวทคอยป้องกันและประกันความมั่นคงถาวร  
ของหมสงฆ

การที่พระพุทธร่องคตฺรงคคการณถึงสิ่งอันจะเกิดขึ้นจากการมีสงฆ 2 ฝ่ายนี้อาจเป็น  
เหตุผลหนึ่งที่ทำให้พระพุทธร่องคตฺรสวากการมีภิกษุณีจะทำให้อายุพุทธศาสนาสั้นลง หากจะพิจารณา  
ตามหลักโดยทั่ว ๆ ไปแล้วในสภาพการณที่มีชนกลุ่มหนึ่งแบ่งเป็น 2 พวก พวกหนึ่งเป็นผู้มาก่อน  
อีกพวกหนึ่งเป็นผู้มาทีหลัง เมื่ออยู่รวมกันแล้วต่อมาเกิดเหตุการณไมค มีผลเสียหาชน ฝ่ายที่  
จะถูกกล่าวโทษมักจะเป็นผู้มาทีหลัง โดยฝ่ายหลังมีแนวโน้มที่จะถูกตำหนิว่าเป็นตัวปัญหาเพราะ  
ชนกลุ่มแรกนั้นสามารถอยู่กันมาก่อนแล้วโดยไม่มีปัญหา หรือจะมีบ้างก็เล็กน้อยไม่รุนแรงนัก เมื่อ  
เกิดเหตุไมคขึ้นคำตำหนิจึงมักตกอยู่กับฝ่ายหลังวามาทำให้กลุ่มตองมีอนเป็นไป ซึ่งอันนี้ก็เป็นข้อ  
สังเกตที่อาจจะ เป็นข้อวินิจฉัยถึงเหตุผลในการที่ภิกษุณีถูกกล่าววาจะเป็นฝ่ายทำให้พรหมจรรย  
เสื่อมไป ซึ่งถ้าจะพิจารณากันจริง ๆ อย่างยุติธรรมแล้ว สิ่งใดก็ตามอันเกิดขึ้นกับสงฆทั้ง 2 ฝ่าย  
และเป็นความเศร้าหมองแห่งพรหมจรรยนั้นกยอมนาจะผิดควยกันทั้ง 2 ฝ่าย เพราะการตมมือ  
ข้างเคียงนั้นไมอาจจะคังคได้ และหากจะมองไปมันกไม่ได้เป็นความชั่วร้ายของสตรปีเพศ หาก  
แต่เป็นเพราะความงาม ความน่ารักอันเป็นเสน่ห์ตามธรรมชาติของสตรปี และความอ่อนแอของ  
บุรุษเพศประกอบกันมากกว่า

เมื่อพิจารณาตามความเป็นจริงของหลักฐานที่ปรากฏแล้วก็จะเห็นว่าภิกษุณีที่ก่อให้เกิด  
เรื่องวุ่นวายในพุทธศาสนากมีบ้าง แต่ภิกษุณีก็ไม่ได้มีบทบาทในการทำให้เกิดผลเสียหายแก่  
พระพุทธศาสนาแต่ฝ่ายเดียว คังจะเห็นโคตรตามที นิตรสมาลย (2518) โลกกล่าวไว้ว่า

"...ไม่ปรากฏว่ามีสังฆเภทในภิกษุสงฆ์ ภิกษุณีที่ประพฤติผิดนอกนอกรทางก็มีอยู่บ้าง แต่เทียบกันแล้วก็ยังเป็นรองเหตุการณต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นในหมู่ของภิกษุสงฆ์ สังฆเภทที่เกิดขึ้นในหมู่ของภิกษุสงฆ์นั้นปรากฏแต่ในครั้งพุทธกาลนับครั้งสำคัญได้ 2 ครั้ง ครั้งแรกคือเรื่องราวที่พระเจ้าเทวทัตขอเป็นประธานคณะสงฆ์เสียเอง เสนอให้ภิกษุของถ้ำอู้อีก 5 ขอ แต่พระพุทธองค์ไม่ทรงเห็นด้วยเป็นเหตุให้พระเจ้าเทวทัตแยกตนไปตั้งคณะใหม่... สังฆเภทครั้งที่ 2 เกิดขึ้นที่เมืองโกสัมพีเนื่องจากการพิพาทกันระหว่างสงฆ์ 2 ฝ่าย ฝ่ายหนึ่งเป็นพระวินัยธร อีกฝ่ายหนึ่งเป็นพระธรรมกถึกา... สังฆเภทครั้งนั้นกนิเวศานาจนกระทั่งชาวเมืองโกสัมพีผู้ศรัทธาในองค์พระสัมมาสัมพุทธเจ้าเกิดความเบื่อบ้านใจ จึงพร้อมใจกันงดใส่บาตร เลิกทำบุญบำรุงภิกษุสงฆ์แห่งเมืองโกสัมพีโดยสิ้นเชิง สังฆเภททั้ง 2 ครั้งนี้กล่าวมาข้างตนแสดงให้เห็นว่าเหตุที่จะบังเกิดพระศาสนาขึ้นโดยอยู่ทางไกล แต่เป็นภิกษุสงฆ์ตนเองต่างหาก ภิกษุณีสงฆ์แม้จะมีเรื่องวุ่นวายอยู่บ้างแต่ไม่เคยมีปรากฏว่าจะกระทำการในชั้นรุนแรงที่จะเป็นผลกระทบกระเทือนต่อพระศาสนาเท่าที่ภิกษุสงฆ์ ภิกษุณีสงฆ์หาได้มีส่วนเข้าไปยุ่งเกี่ยวด้วยไม่..."<sup>1</sup>

อนึ่งในการที่พระพุทธองค์ทรงยอมรับให้สตรีบวชได้นั้นก็ปรากฏว่าสตรีมีธรรมหรือวินัยที่จะต้องถือปฏิบัติยิ่งยากมากกว่า และแตกต่างไปกว่าชายที่บวชเป็นภิกษุ คือ ผู้ที่จะบวชเป็นภิกษุณีจะต้องยอมรับศีลธรรม 8 ขณะที่ผู้ที่จะบวชเป็นภิกษุไม่มี อันตรายศีลธรรมหรือธรรมสำหรับผู้อยู่บวชนั้นของภิกษุณีมีถึง 24 ข้อ ในขณะที่ของภิกษุมีเพียง 13 ข้อ นอกจากนั้นสตรีที่จะเป็นภิกษุณีจะต้องผ่านการกระทำพิธีบวชจากทั้งภิกษุสงฆ์และภิกษุณีสงฆ์จึงจะถือว่าสมบูรณ์ แต่ภิกษุสงฆ์นั้นสามารถทำพิธีบวชให้แก่ภิกษุใหม่ได้เอง และไม่ต้องการขอแก่ภิกษุณี

## 2.2 ศรัทธา 8

ในเรื่องความแตกต่างของกฎเกณฑ์ต่าง ๆ นี้ผู้เขียนจะได้อธิบายวิเคราะห์ วิเคราะห์เป็นเรื่อง ๆ ไป

<sup>1</sup> ฉัตรสุมาลย์ กบิลสิงห์, ภิกษุณียังมีอยู่หรือ, หน้า 39-42.

ในประเด็นที่เกี่ยวกับกรรมนั้นพระพุทธองค์ตรัสแก่พระอานนทว่า "...ดูกรอานนท์  
บรรพชนท่านบแห่งสระใหญ่ไว่ก่อนเพื่อไม่ให้ไหลไป แม้นฉันใด เราบัญญัติกรรม 8 ประการ  
แก่ภิกษุณี เพื่อไม่ให้ภิกษุณีละเมิดตลอดชีวิต ฉะนั้นเหมือนกัน"<sup>1</sup>

### กรรม 8 ประการนั้นประกอบด้วย

1. ภิกษุณีอุปสมบทแล้ว 100 ปี ต้องกราบไหว้ลูกรับ ทำอัญชลีกรรม สามิทธิกรรม  
แก่ภิกษุที่อุปสมบทในวันนั้น ธรรมเนียมภิกษุณีต้องสักการะ เคารพ นมถ้อ บูชา ไม่ละเมิดตลอดชีวิต
2. ภิกษุณีไม่พึงอยู่จำพรรษาในอาวาสที่ไม่มีภิกษุกรรมเหมาย ธรรมเนียมภิกษุณีต้องสักการะ  
เคารพ นมถ้อ บูชา ไม่ละเมิดตลอดชีวิต
3. ภิกษุณีต้องหวังธรรม 2 ประการคือตามวันอุโบสถหนึ่ง เข้าไปฟังธรรมรับคำ  
สั่งสอนจากภิกษุซึ่งสงฆ์ได้มอบหมายหน้าที่ให้เป็นผู้สั่งสอนทุก ๆ ถึงเดือนธรรมเหมาย ธรรมเนียมภิกษุณีต้อง  
สักการะ เคารพ นมถ้อ บูชา ไม่ละเมิดตลอดชีวิต
4. ภิกษุณีอยู่จำพรรษาแล้ว ต้องปวารณาในสงฆ์ 2 ฝ่ายโดยสถานทั้ง 3 คือโดย  
โคเห็น โดยโคยิน หรือโคยรังเกียร ธรรมเนียมภิกษุณีต้องสักการะ เคารพ นมถ้อ บูชา ไม่  
ละเมิดตลอดชีวิต
5. ภิกษุณีต้องธรรมที่หนักแล้ว ต้องประพฤติปักขมานัตในสงฆ์ 2 ฝ่าย ธรรมเนียม  
ภิกษุณีต้องสักการะ เคารพ นมถ้อ บูชา ไม่ละเมิดตลอดชีวิต
6. ภิกษุณีต้องแสวงหาอุปสัมปทาในสงฆ์ 2 ฝ่าย เพื่อศึกษาสำหรับผู้มีศึกษา  
อันศึกษาแล้วในธรรม 6 ประการครบ 2 ปีแล้ว ธรรมเนียมภิกษุณีต้องสักการะ เคารพ นมถ้อ  
บูชา ไม่ละเมิดตลอดชีวิต

7. ภิกษุณีไม่พึงค้า บริภษาภิกษุ โดยปริยายอย่างใดอย่างหนึ่ง ธรรมแน้ ภิกษุณี  
ต้องสักการะ เคารพ นบถือ บูชา ไมละเมิดตลอดชีวิต

8. ตั้งแต่วันนี้เป็นต้นไป บิดทางไม่ให้ภิกษุณีทั้งหลายสอนภิกษุ เปิดทางให้ภิกษุ  
ทั้งหลายสอนภิกษุณี ธรรมแน้ ภิกษุณีต้องสักการะ เคารพ นบถือ บูชา ไมละเมิดตลอดชีวิต"<sup>1</sup>

ครุธรรม 8 ประการนี้พระพุทธองค์ทรงบัญญัติแก่ภิกษุณีสงฆ์โดยเป็นการวางเงื่อนไข  
พิเศษให้ภิกษุณีถือปฏิบัติเป็นพิเศษนอกเหนือจากวินัยของสงฆ์ เปรียบได้กับการล้อมรั้ว หรือสร้าง  
ทำนบเสียชั้นหนึ่งก่อน เพื่อคอยป้องกันทำหน้าที่ไม่ให้ภิกษุณีเป็น เทอให้เกิดความเสื่อมแก่พระพ  
ศาสนาไคงาย

ครุธรรมข้อที่ 1 อันเกี่ยวกับการที่ภิกษุณีบวชก่อนกของทำความเคารพภิกษุเมบวช  
ใหม่ในวันนั้น ถ้าคุณน้อยอย่างผิวเผินก็จะเห็นว่า เป็นความต้องการให้ภิกษุณีมอบนอมต่อภิกษุเ  
อย่างเต็ม ทั้งยังสะท้อนให้เห็นทรรศนะที่เห็นสตรีแม่ในเพศบรรพชิตเป็นผู้ที่คอบกว่า เพราะ  
สำหรับภิกษุแล้ว ภิกษุที่บวชก่อนจะไม่ทำความเคารพภิกษุเมบวชภายหลังโดยถือระบมาว่า ได้ด้วย  
การนับพรหมของการบรรพชามิใช่คือ อายุ ชั้น วรรณะ สำหรับภิกษุณีการบัญญัติกฎนี้ดูเหมือน  
จะเป็นการแบ่งชั้นโดยถือเพศ ไม่ได้ถือหลักช่วงระยะเวลาของการบรรพชา สำหรับจักลำดับ  
อาวุโสเยี่ยงภิกษุ ในประเด็นนี้ฝ่ายภิกษุณีสงฆ์เองก็รู้สึกถึงความไม่เป็นธรรมที่ไม่ได้ใช้หลัก  
อาวุโสเช่นเดียวกับภิกษุ เพราะในพระไตรปิฎกนั้นมักกล่าวไว้ว่า พระนางปชาบดีโคตมีได้ทูลขอ  
พรจากพระพุทธองค์โดยผ่านทางพระอานนทให้อนุญาตการกราบไหว้ การลูกรับ การทำอัญช  
กรรม สามีจิกรรมแก่ภิกษุและภิกษุณีตามลำดับผู้แก่ แต่พระองค์ไม่ทรงประทานให้<sup>2</sup>

<sup>1</sup>วินัย.จุล. 7/516/256-257

<sup>2</sup>วินัย.จุล. 7/521/260-261



ครุธรรมชอนคูไปแล้ว เหมือนกับว่าชกกับทรณะในพุทธปรตญาที่ว่าชายไม้ได้เกิดมา  
 เหนือกว่าหญิงเพราะเพศ พุทธปรตญาคัดสินบุคคลด้วยคุณธรรมและกรรมที่บุคคลประพฤติปฏิบัติ  
 ถาตามหลักนี้แล้ว การทำความเคารพกัควรจะเป็นการเคารพต่อผู้ที่ทรงคุณธรรมทรงกุศมมากกว่า  
 แแต่ที่พระพุทธองค์ทรงบัญญัติครุธรรมข้อ 1 ไว้เช่นนี้อาจทรงมีเหตุผลอื่นที่เราควรจะต้องพิจารณา  
 ควบ

ประการหนึ่งก็คือว่าครุธรรมชอนนี้ใช้ว่าภิกษุณีจะต้องปฏิบัติทุกกรณีไป เพราะปรากฏมี  
 ข้อยกเว้นในพระไตรปิฎกที่กล่าวไว้ถึงกรณีที่ภิกษุณีจะไม่ได้รับการเคารพจากภิกษุณี เช่น กรณีที่  
 ภิกษุณีประพฤติไม่เหมาะสม เช่น ภิกษุณีพาศักดิ์ยศนำโคลนใส่ภิกษุณี และแสดงกิริยาไม่สุภาพ  
 หยอกเย้าภิกษุณี พระพุทธองค์ทรงคัดสินว่าภิกษุณีที่กระทำเช่นนี้ไม่สมควรได้รับการเคารพจาก  
 ภิกษุณี ซึ่งก็เป็นการแสดงและยืนยันให้เห็นถึงการยังคงยึดหลักการกระทำของบุคคลเป็นสำคัญ  
 และศาของคนที่ทำการประพฤติปฏิบัติ ไม่ใช่ที่เพศหรือฐานะ

อีกประการหนึ่งขอวินิจฉัยที่อาจเป็นไปของบางท่านที่ว่ากรณีที่พระองค์ทรงบัญญัติ เช่นนี้  
 ก็เพื่อแสดงให้เห็นธรรมชาติของหญิงว่า หญิงเป็นเพศอ่อนโยน แม้เป็นสงฆ์เสมอกันก็มิได้กระด้าง  
 คอเพศชาย แต่ยังคงรักษาความเป็นหญิงไว้แม้เมื่อถือพรหมจรรย์

อย่างไรก็ตาม ถ้าจะพิจารณาเฉพาะครุธรรมชอนที่ 1 นี้แล้ว ก็พอจะเห็นว่าพระพุทธ  
 องค์ทรงมีทรณะไปในทางที่เห็นสตรีเป็นเพศค่าค้อย ไม่สมควรได้รับการยกย่องจากบุรุษ แต่  
 การคัดสินสิ่งเหล่านี้โดยไม่พิจารณาถึงระเบียบประเพณีสภาพแวดล้อมทางสังคมสมัยนั้นจะไม่เป็น  
 การถูกต้อง เราจำต้องพิจารณาถึงสิ่งเหล่านี้ประกอบว่า ความเชื่อและความรู้สึกที่ชาวบุรุษเป็น  
 เพศที่เหนือกว่าสตรีนั้นมีมานาน จนฝังรากลึกอยู่ในความรู้สึกของคนโดยทั่วไป แม้แต่ในสมัย  
 ปัจจุบันซึ่งกาลเวลาล่วงเลยจากสมัยพุทธกาลมาแล้วถึง 2500 ปีเศษ และสังคมมนุษย์ก็ได้พัฒนา

มาแล้วเป็นอย่างมากแต่ความรู้สึกเช่นนั้นยังมีไต่หายไปจากมนุษยชาติไม่ว่าจะเป็นในสังคม  
 ตะวันตกหรือตะวันออก และครุธรรมข้อแรกนั้นก็เป็นการถือนุโลมคดอยตามความเชื่อที่มีมานม  
 นาน เพื่อต้องการให้สังคมสงบไม่ขัดกับสังคมทางโลกมากนัก อีกทั้งการทำความเคารพเช่นนั้น  
 ก็ถือเป็นมารยาททางสังคมมากกว่าที่จะเป็นสิ่งที่แสดงให้เห็นถึงความไร้เกียรติของสตรี นอก  
 จากนี้การจะให้ภิกษุทำความเคารพภิกษุณีที่แก่พรรษาแล้วนั้นจะเป็นการฝืนความเชื่อ ความรู้สึก  
 คนในขณะนั้นมากไป พระพุทธองค์ทรงยอมรับในความสามารถของสตรี และได้พยายามหาทาง  
 ที่จะยกระดับสตรีในหลาย ๆ ทาง และทางสำคัญที่พระองค์ทรงทำก็คือ อนุญาตให้สตรีเข้าบวช  
 ได้ แต่ในการพิจารณาควรตระหนักว่านอกเหนือไปจากการยกสถานะภาพของสตรีนี้ พระองค์ก็มี  
 สิ่งที่จะต้องทรงคำนึงถึง คือ การเผยแพร่ศาสนา ในระยะแรก ๆ ที่ทรงประดิษฐานพุทธศาสนา  
 พระองค์จะต้องทรงคำนึงถึงการทำให้คนส่วนใหญ่เลื่อมใส ยอมรับในศาสนาของพระองค์ ดังนั้น  
 ถึงพระองค์จะทรงพยายามที่จะเปลี่ยนแปลงสถานะภาพของสตรีให้ดีขึ้น แต่ยังไม่สามารถเปลี่ยน  
 ได้โดยทั้งหมด เพราะถ้าทำเช่นนั้นจะเป็นการขัดต่อขนบธรรมเนียมประเพณี ความเชื่อในขณะนั้น  
 จนเกินไป อันจะมีผลเสียในทันทีจะทำให้คนไม่คอยยอมรับพุทธศาสนาเท่าที่ควร สิ่งเหล่านี้อาจ  
 เป็นเหตุผลหนึ่งที่ทำให้พระองค์ต้องยังมีบัญญัติหลักหรือกฎให้สอดคล้องกับสภาพความเชื่อ  
 ความรู้สึกของคนในสมัยนั้นพอสมควร และแม้ว่าพระองค์จะไม่ทรงลำเอียงโดยถือเพศ แต่ยังไม่  
 ไม่ทรงอยู่ในสภาพและโอกาสเหมาะที่จะยกระดับสตรีให้เท่าเทียมกับบุรุษโดยทั้งหมด ข้อเท็จจริง  
 อีกอย่างหนึ่งที่ไม่ควรมองข้ามไปก็คือ การบัญญัติพระวินัยของพระพุทธองค์นั้นส่วนหนึ่งได้ทรงบัญญัติ  
 อนุโลมตามสภาพแวดล้อมทางสังคมที่เป็นอยู่เฉพาะหน้า พระวินัยที่ทรงบัญญัติแล้วจึงปรับปรุงได้  
 และเปลี่ยนแปลงได้ตามสภาพการณ์เปลี่ยนแปลงไป ไม่ใช่เป็นความจริงนิรันดร์อย่างพระธรรม การ  
 บัญญัติวินัยที่ขัดกับความเชื่อและความรู้สึกนึกคิดของสังคมโดยสิ้นเชิง ย่อมไม่เป็นประโยชน์  
 แก่พระศาสนาโดยส่วนเดียว ซึ่งชาวพุทธคงไม่ปรารถนาที่จะให้บุตรเป็นสัพพัญญูอย่างพระพุทธ  
 เจาทรงกระทำเช่นนั้น การบัญญัติครุธรรมข้อ 1 สำหรับนางภิกษุณีเช่นนั้น นอกจากเหตุผลคือ  
 เป็นการล้อมรั้วป้องกันความเสื่อมสลายของพระศาสนาโดยเร็วดังที่ศรีสแกพร อานันทแล้ว  
 อีกเหตุผลหนึ่งก็อาจจะอนุโลมตามความรู้สึกหรือความคิดเห็นของสังคมสมัยนั้นด้วย แม้การ  
 บัญญัติเช่นนั้นอาจเป็นข้อเสียหายให้พระองค์ถูกตำหนิว่าทรงกดขี่หรือไม่ยกย่องสตรี แก่พระองค์

ก็จำต้องยอมถูกคำหนิเพื่อให้พระศาสนาสามารถแพร่หลายไปได้โดยสะดวกเพื่อประโยชน์ของ  
 เวไนยสัตว์ส่วนใหญ่ เขาทำนองยอมเสียผลประโยชน์ส่วนน้อย เพื่อรักษาประโยชน์ส่วนใหญ่ไว้  
 ซึ่งการปฏิบัติเช่นนี้ถ้าพิจารณาให้ถ่องแท้งจะเห็นว่าเขากับหลักคำสอนของพระองค์ที่ตรัสว่า"นรชน  
 พึงสละทรัพย์ เพราะเหตุแห่งอวัยวะ เมื่อรักษาชีวิตพึงสละอวัยวะ เมื่อคามระลึกถึงธรรม พึง  
 สละอวัยวะ ทรัพย์และแม้ชีวิตเสียทุกอย่าง"<sup>1</sup>

ครุธรรมข้อ 2 ซึ่งห้ามไม่ให้ภิกษุอยู่ในอาวาสที่ไม่มีภิกษุ<sup>2</sup> นั้นไม่ได้บัญญัติเป็นการ  
 แยกพวก แต่เป็นการบัญญัติขึ้นเพื่อผลประโยชน์ของภิกษุเอง คือ เพื่อการเว้นการสอนธรรมะ  
 จะได้เป็นไปอย่างมีประสิทธิภาพ เพราะคามวินัยแล้ว ภิกษุจะต้องฟังคำสั่งสอนจากสงฆ์ทุกกิ่ง  
 เกื้อน โดยภิกษุสอนนั้นจะเป็นผู้ที่มีความรู้ความสามารถแตกฉานในหลักธรรมและวินัยของ  
 ศาสนา ภิกษุจึงต้องอยู่ในอาวาสที่มีภิกษุ เพื่อฟังธรรม และเพื่อให้ครบองค์จะสามารถ  
 ประพฤติกรรมได้ เนื่องจากพิธีกรรมของภิกษุนั้นต้องกระทำในสงฆ์ทั้ง 2 ฝ่าย แต่สำหรับภิกษุ  
 แล้วไม่จำเป็นต้องอยู่ในอาวาสที่มีภิกษุ เพราะทั้งการฟังธรรมและการประกอบพิธีกรรมทาง  
 ศาสนาบางอย่างของภิกษุ ไม่นับคือ หรือไม่จำเป็นต้องให้ภิกษุได้รับรู้และไม่ต้องกระทำในสงฆ์  
 ทั้ง 2 ฝ่าย

อีกประการหนึ่ง กฎนี้ก็เป็นการบัญญัติขึ้นเพื่อป้องกันภัยอันจะเกิดจากการที่ภิกษุได้อยู่  
 แต่เพียงลำพังในที่เปลี่ยวหรืออยู่กันเฉพาะหมู่ภิกษุซึ่งไม่อาจต่อสู้ป้องกันภัยทั้งจากสัตว์และคน  
 ผู้ปองร้าย ดังปรากฏมีเรื่องของภิกษุขึ้นมาว่าอุปปลวณณา มาณพคนหนึ่งได้มีจิตปฏิบัติศีลก่อนนาง  
 มาเป็นเวลานาน แม้เมื่อบวชแล้วเขาก็ยังคงยังหลงรักอยู่ เมื่อภิกษุอุปปลวณณาบิณฑบาตเสร็จ

<sup>1</sup> คณะกรรมการกองตำรากรมการศาสนา, พุทธศาสนศึกษา. เล่ม 3.  
 (กรุงเทพมหานคร, โรงพิมพ์ตามกฎราชวิทยาลัย, 2517), หน้า 22.

<sup>2</sup> ครุธรรมข้อนี้เหมือนกับปาจิตีย์ข้อ 56 ที่บัญญัติขึ้นหลังจากมีเรื่องว่าภิกษุมีบาง  
 องค์กลับจากจำพรรษาจากนครสาวัตถิ แต่ไม่ได้ฟังธรรมเพราะไม่มีภิกษุอยู่ในเมืองนั้น



แล้วกลับเข้าภูมิจึงนั่งบนเตียง มาดพนังกปลาประทุษร้ายนางจนสำเร็จประสงค์<sup>1</sup>

ฉัตรสุมาลย์ (2518) ได้ตั้งข้อสังเกตไว้ว่า ในกรณีปัญหาที่จะตั้งถามไควว่า ทำไมต้องให้ภิกษุสงฆ์ป้องกันภิกษุอื่นนั้นควรจะต้องพิจารณาถึงสิ่งแวดล้อมในสมัยนั้นว่า วัฒนธรรมอินเดียเมื่อ 2500 ปีก่อนนั้น ชาวอินเดียยังเชื่อว่าสตรีเพศเมื่อเล็กออกก็ควรอยู่ในความคุ้มครองของบิดามารดา เมื่อแต่งงานแล้วก็อยู่ในความคุ้มครองของสามี และเมื่อแก่ตัวลงก็อยู่ในความคุ้มครองของลูกหลาน ความคิดที่ว่าสตรีเมื่อออกบวชเป็นภิกษุแล้วควรได้รับความคุ้มครองจากภิกษุก็เป็นไปโดยสอดคล้องกับความคิด วัฒนธรรม ประเพณีหรือความเชื่อในสมัยนั้น<sup>2</sup>

ครุธรรมข้อ 3 บัญญัติให้ภิกษุณีไปลาฆานอุโบสถและไปฟังคำสั่งสอนจากภิกษุทุกกิ่งเดือน<sup>3</sup>

ในพุทธศาสนาการให้อิโรวาทและการสอนธรรมนั้นเป็นสิ่งสำคัญ ทั้งผู้ที่จะแสดงธรรมนั้นจะต้องมีคุณสมบัติหรือองค์คุณ 8 ที่กำหนดไว้คือ

1. เป็นผู้มีศีล คือสำรวมกายวาจาโมกขสังวรศีลสมบูรณ์ควยอาจารย์และโคจรอยู่มีปรกติเห็นภัยในโทษเพียงเล็กน้อย สมาทานศึกษาอยู่ในสิกขาบททั้งหลาย
2. เป็นพหูสูตคือทรงสุตะ เป็นผู้สั่งสมสุตะธรรมเหล่านั้นไว้ทั้งงานในเบื้องต้น งานในท่ามกลาง งานในที่สุด ประกาศพรหมจรรยา พร้อมทั้งอรรถ ทั้งพยัญชนะครบบริบูรณ์ บริสุทธิ์ ธรรมเห็นปานนั้นอันภิกษุอื่นได้สัคกับมาก ทรงจำไว้ได้ คลองปากชื่นใจ แหงตลอดควยบัญญัติ

<sup>1</sup>วินัย.มหา. 1/55/256

<sup>2</sup>ฉัตรสุมาลย์ กบิลสิงห์, ภิกษุณียังมีอยู่หรือ ?, หน้า 24.

<sup>3</sup>ครุธรรมข้อนี้เหมือนกับปาจิตตีย์ข้อ 59 ที่มีบัญญัติขึ้นหลังจากมีเรื่องว่าภิกษุณีไม่ใคร่ไปตามวันอุโบสถและฟังธรรมกับภิกษุ



3. พระปาทิโมกขทั้งสองมาแล้วควยก็โดยพิสดารแก็กฤษณะ คือกฤษณะจำแนกได้คือ  
คลองแคลวดี วิจัยได้เรียบร้อยโดยสูตร โดยอนุพยัญชนะ

4. เป็นผู้มีความฉลาดเฉลียว ชัดเจน

5. เป็นที่นิยมชมชอบของพวกภิกษุณีโดยมาก

6. เป็นผู้สามารถกล่าวสอนภิกษุณีได้

7. เป็นผู้ไม่เคยล่วงครุธรรม กับสตรีผู้ครองผ้ากาสาชะบวช เฉพาะพระผู้มีพระภาค

พระองค์นี้ และ

8. มีพรรษาได้ 20 หรือเกิน 20<sup>1</sup>

นอกจากนี้แล้ว พระพุทธองค์ยังได้ทรงกำหนดคุณสมบัติของสงฆ์ที่จะให้โอวาท องค์  
ต่าง ๆ ของผู้ที่ไม่เหมาะสม ไม่สมควรให้โอวาทแก็กฤษณะคือ

1. เป็นอลัชณี

2. เป็นพาล

3. ไม่ใช่ปกติตัดะ

4. เป็นผู้พูดประสงคให้เคลื่อนจากพรหมจรรย์

5. หาใช่เป็นผู้พูดประสงคให้ออกจากอาบัติไม่<sup>2</sup>

องค์อื่น ๆ ที่ทำให้กฤษณะเป็นผู้ไม่พึงให้โอวาทคือ

1. เป็นผู้มีความประพฤติทางกายไม่บริสุทธิ์

2. เป็นผู้มีความประพฤติทางวาจาไม่บริสุทธิ์

3. เป็นผู้มีความประพฤติไม่บริสุทธิ์

<sup>1</sup>วินัย.มทา. 2/407/463-464

<sup>2</sup>วินัย.ปริ. 8/1204/536

4. เป็นผู้เขลา ไมฉลาด
5. ถูกชักเข้า ไม่สามารถให้คำตอบข้อที่ซักถาม<sup>1</sup>

นอกจากนี้ยังมีข้ออื่นที่ทำให้ภิกษุหนึ่งเป็นผู้ไม่เหมาะสมที่จะให้โอวาทคือ

1. เป็นผู้ประกอบควยอนาจารทางกาย
2. เป็นผู้ประกอบควยอนาจารทางวาจา
3. เป็นผู้ประกอบควยอนาจารทางกายและวาจา
4. คาว วิชาภิกษุทั้งหลาย
5. กลุกกลิ้งภิกษุทั้งหลาย ควบการกลุกกลิ้งอันไม่สมควรอยู่<sup>2</sup>

ข้อกำหนดคุณสมบัติของผู้แสดงธรรมนั้นชี้ให้เห็นว่า ภิกษุที่จะแสดงธรรมและให้โอวาทแก่ภิกษุอื่น มีโอวาทจะเป็นใครก็ได้ แต่จะต้องเป็นผู้ที่มีคุณสมบัติต่าง ๆ ครบถ้วน จึงจะจัดว่าเหมาะสม นับเป็นการแสดงถึงความสนพระทัยในผลประโยชน์ของฝ่ายภิกษุผู้สั่งสอนของพระพุทธองค์อย่างแท้จริง

นอกเหนือจากคุณสมบัติของผู้แสดงธรรมแล้ว ยังมีทบฏอื่น ๆ เกี่ยวกับการแสดงธรรม คือ การแสดงธรรมนั้นจะต้องไม่แสดงในที่อยู่อาศัยของภิกษุ และจะต้องไม่เป็นในเวลาหลังอาทิตย์ตก ซึ่งการบัญญัตินี้เป็นผลที่มีกรณีที่มีการแสดงธรรม ฟังธรรม กันจนเย็นค่ำ แล้วภิกษุจะกลับเข้าเมืองแคประตูเมืองปิดแล้วจึงพากันพักแรมอยู่นอกเมือง รุ่งสายจึงเข้าเมืองได้ ประชาชนพากันเพงโทษ ก็เตือนว่า ภิกษุเหล่านั้นกระทำเหมือนไม่ใช่ผู้ประพฤติพรหมจรรย์ ทางวิภาควิจารณ์ก็เตือน พระศาสดาจึงทรงบัญญัติการกล่าวสอนภิกษุเมื่ออาทิตย์อัสดงแล้วเป็นปาจิตีย์

<sup>1</sup> เรื่องเดียวกัน. 8/1204/537

<sup>2</sup> เรื่องเดียวกัน

๔ เป็นเมตตัญญูติดต่อเนื่องจากธรรมข้อ ๓ เป็นการว่าด้วยการ  
 ปวารณาในสงฆ์ ๒ ฝ่าย โดยสถานทั้ง ๓ คือโดยโคเห็น โดยโคยิน หรือโดยสงฆ์ การ  
 ปวารณาของภิกษุณีจะต้องทำในสงฆ์ ๒ ฝ่าย แต่สำหรับภิกษุณีนั้นสามารถจะทำได้โดยลำพัง  
 ฝ่ายเดียว แสดงให้เห็นว่า ภิกษุณีนั้นต้องขึ้นต่อภิกษุ แต่อาจจะพิจารณาในอีกแง่หนึ่งก็อาจมอง  
 ได้ในแง่ที่ว่าภิกษุณียังมี สติระในการที่จะให้เรื่องต่าง ๆ เป็นส่วนตัวซึ่งอันนี้อาจเป็นผลจากการ  
 ที่ฝ่ายบุรุษมีบางสิ่งที่ไม่สมควรเปิดเผย โดยเฉพาะกับเพศตรงข้าม ยิ่งกว่านั้นภิกษุบางองค์  
 ก็มีพฤติกรรมที่ค่อนข้างจะเป็นที่ลำบากใจแก่การรับฟังของสตรีเพศ ภิกษุเองก็จะรู้สึกกระดาก  
 เกอเขินที่จะกล่าวถึงความผิด หรือความผิดไม่ถึงในพฤติกรรมบางอย่างของภิกษุที่ยังเป็น  
 ปุถุชนบางองค์ ซึ่งก็มองได้ว่า การให้ภิกษุทำปวารณาในหมู่ภิกษุสงฆ์นั้นอาจจะเป็นความต้อง  
 การที่จะไม่ให้ภิกษุกระดาก เกอเขินที่จะต้องรับรู้พฤติกรรมบางอย่างของเพศตรงข้ามที่เป็น  
 บรรพชิตด้วยกัน ส่วนทางฝ่ายภิกษุณีนั้นการนิคฺฉินยอาจมีบ้าง แต่โดยส่วนใหญ่แล้วไม่ว่าอายุ  
 หรือเกอเขินเกินไปอย่างทางฝ่ายภิกษุ จนไม่สามารถกล่าวในสงฆ์ ๒ ฝ่ายได้<sup>1</sup>

๕ อยากรู้ก็ตาม ต่อมาภายหลังได้มีการเปลี่ยนแปลงธรรมข้อนี้ โดยที่ภิกษุณีได้รับ  
 อนุญาตให้ปวารณาภิกษุณีได้ด้วยเหตุผลเดียวกับที่ทรงลดหย่อนบัญญัติบางข้อ เช่นให้ภิกษุณี  
 แสดงปาฏิโมกข์ รับอาบัติ แสดงอาบัติ ทำกรรม ยกกรรมได้<sup>2</sup>

๖ ๗ ๘ ๙ ๑๐ ๑๑ ๑๒ ๑๓ ๑๔ ๑๕ ๑๖ ๑๗ ๑๘ ๑๙ ๒๐ ๒๑ ๒๒ ๒๓ ๒๔ ๒๕ ๒๖ ๒๗ ๒๘ ๒๙ ๓๐ ๓๑ ๓๒ ๓๓ ๓๔ ๓๕ ๓๖ ๓๗ ๓๘ ๓๙ ๔๐ ๔๑ ๔๒ ๔๓ ๔๔ ๔๕ ๔๖ ๔๗ ๔๘ ๔๙ ๕๐ ๕๑ ๕๒ ๕๓ ๕๔ ๕๕ ๕๖ ๕๗ ๕๘ ๕๙ ๖๐ ๖๑ ๖๒ ๖๓ ๖๔ ๖๕ ๖๖ ๖๗ ๖๘ ๖๙ ๗๐ ๗๑ ๗๒ ๗๓ ๗๔ ๗๕ ๗๖ ๗๗ ๗๘ ๗๙ ๘๐ ๘๑ ๘๒ ๘๓ ๘๔ ๘๕ ๘๖ ๘๗ ๘๘ ๘๙ ๙๐ ๙๑ ๙๒ ๙๓ ๙๔ ๙๕ ๙๖ ๙๗ ๙๘ ๙๙ ๑๐๐ ๑๐๑ ๑๐๒ ๑๐๓ ๑๐๔ ๑๐๕ ๑๐๖ ๑๐๗ ๑๐๘ ๑๐๙ ๑๑๐ ๑๑๑ ๑๑๒ ๑๑๓ ๑๑๔ ๑๑๕ ๑๑๖ ๑๑๗ ๑๑๘ ๑๑๙ ๑๒๐ ๑๒๑ ๑๒๒ ๑๒๓ ๑๒๔ ๑๒๕ ๑๒๖ ๑๒๗ ๑๒๘ ๑๒๙ ๑๓๐ ๑๓๑ ๑๓๒ ๑๓๓ ๑๓๔ ๑๓๕ ๑๓๖ ๑๓๗ ๑๓๘ ๑๓๙ ๑๔๐ ๑๔๑ ๑๔๒ ๑๔๓ ๑๔๔ ๑๔๕ ๑๔๖ ๑๔๗ ๑๔๘ ๑๔๙ ๑๕๐ ๑๕๑ ๑๕๒ ๑๕๓ ๑๕๔ ๑๕๕ ๑๕๖ ๑๕๗ ๑๕๘ ๑๕๙ ๑๖๐ ๑๖๑ ๑๖๒ ๑๖๓ ๑๖๔ ๑๖๕ ๑๖๖ ๑๖๗ ๑๖๘ ๑๖๙ ๑๗๐ ๑๗๑ ๑๗๒ ๑๗๓ ๑๗๔ ๑๗๕ ๑๗๖ ๑๗๗ ๑๗๘ ๑๗๙ ๑๘๐ ๑๘๑ ๑๘๒ ๑๘๓ ๑๘๔ ๑๘๕ ๑๘๖ ๑๘๗ ๑๘๘ ๑๘๙ ๑๙๐ ๑๙๑ ๑๙๒ ๑๙๓ ๑๙๔ ๑๙๕ ๑๙๖ ๑๙๗ ๑๙๘ ๑๙๙ ๒๐๐ ๒๐๑ ๒๐๒ ๒๐๓ ๒๐๔ ๒๐๕ ๒๐๖ ๒๐๗ ๒๐๘ ๒๐๙ ๒๑๐ ๒๑๑ ๒๑๒ ๒๑๓ ๒๑๔ ๒๑๕ ๒๑๖ ๒๑๗ ๒๑๘ ๒๑๙ ๒๒๐ ๒๒๑ ๒๒๒ ๒๒๓ ๒๒๔ ๒๒๕ ๒๒๖ ๒๒๗ ๒๒๘ ๒๒๙ ๒๓๐ ๒๓๑ ๒๓๒ ๒๓๓ ๒๓๔ ๒๓๕ ๒๓๖ ๒๓๗ ๒๓๘ ๒๓๙ ๒๔๐ ๒๔๑ ๒๔๒ ๒๔๓ ๒๔๔ ๒๔๕ ๒๔๖ ๒๔๗ ๒๔๘ ๒๔๙ ๒๕๐ ๒๕๑ ๒๕๒ ๒๕๓ ๒๕๔ ๒๕๕ ๒๕๖ ๒๕๗ ๒๕๘ ๒๕๙ ๒๖๐ ๒๖๑ ๒๖๒ ๒๖๓ ๒๖๔ ๒๖๕ ๒๖๖ ๒๖๗ ๒๖๘ ๒๖๙ ๒๗๐ ๒๗๑ ๒๗๒ ๒๗๓ ๒๗๔ ๒๗๕ ๒๗๖ ๒๗๗ ๒๗๘ ๒๗๙ ๒๘๐ ๒๘๑ ๒๘๒ ๒๘๓ ๒๘๔ ๒๘๕ ๒๘๖ ๒๘๗ ๒๘๘ ๒๘๙ ๒๙๐ ๒๙๑ ๒๙๒ ๒๙๓ ๒๙๔ ๒๙๕ ๒๙๖ ๒๙๗ ๒๙๘ ๒๙๙ ๓๐๐ ๓๐๑ ๓๐๒ ๓๐๓ ๓๐๔ ๓๐๕ ๓๐๖ ๓๐๗ ๓๐๘ ๓๐๙ ๓๑๐ ๓๑๑ ๓๑๒ ๓๑๓ ๓๑๔ ๓๑๕ ๓๑๖ ๓๑๗ ๓๑๘ ๓๑๙ ๓๒๐ ๓๒๑ ๓๒๒ ๓๒๓ ๓๒๔ ๓๒๕ ๓๒๖ ๓๒๗ ๓๒๘ ๓๒๙ ๓๓๐ ๓๓๑ ๓๓๒ ๓๓๓ ๓๓๔ ๓๓๕ ๓๓๖ ๓๓๗ ๓๓๘ ๓๓๙ ๓๔๐ ๓๔๑ ๓๔๒ ๓๔๓ ๓๔๔ ๓๔๕ ๓๔๖ ๓๔๗ ๓๔๘ ๓๔๙ ๓๕๐ ๓๕๑ ๓๕๒ ๓๕๓ ๓๕๔ ๓๕๕ ๓๕๖ ๓๕๗ ๓๕๘ ๓๕๙ ๓๖๐ ๓๖๑ ๓๖๒ ๓๖๓ ๓๖๔ ๓๖๕ ๓๖๖ ๓๖๗ ๓๖๘ ๓๖๙ ๓๗๐ ๓๗๑ ๓๗๒ ๓๗๓ ๓๗๔ ๓๗๕ ๓๗๖ ๓๗๗ ๓๗๘ ๓๗๙ ๓๘๐ ๓๘๑ ๓๘๒ ๓๘๓ ๓๘๔ ๓๘๕ ๓๘๖ ๓๘๗ ๓๘๘ ๓๘๙ ๓๙๐ ๓๙๑ ๓๙๒ ๓๙๓ ๓๙๔ ๓๙๕ ๓๙๖ ๓๙๗ ๓๙๘ ๓๙๙ ๔๐๐ ๔๐๑ ๔๐๒ ๔๐๓ ๔๐๔ ๔๐๕ ๔๐๖ ๔๐๗ ๔๐๘ ๔๐๙ ๔๑๐ ๔๑๑ ๔๑๒ ๔๑๓ ๔๑๔ ๔๑๕ ๔๑๖ ๔๑๗ ๔๑๘ ๔๑๙ ๔๒๐ ๔๒๑ ๔๒๒ ๔๒๓ ๔๒๔ ๔๒๕ ๔๒๖ ๔๒๗ ๔๒๘ ๔๒๙ ๔๓๐ ๔๓๑ ๔๓๒ ๔๓๓ ๔๓๔ ๔๓๕ ๔๓๖ ๔๓๗ ๔๓๘ ๔๓๙ ๔๔๐ ๔๔๑ ๔๔๒ ๔๔๓ ๔๔๔ ๔๔๕ ๔๔๖ ๔๔๗ ๔๔๘ ๔๔๙ ๔๕๐ ๔๕๑ ๔๕๒ ๔๕๓ ๔๕๔ ๔๕๕ ๔๕๖ ๔๕๗ ๔๕๘ ๔๕๙ ๔๖๐ ๔๖๑ ๔๖๒ ๔๖๓ ๔๖๔ ๔๖๕ ๔๖๖ ๔๖๗ ๔๖๘ ๔๖๙ ๔๗๐ ๔๗๑ ๔๗๒ ๔๗๓ ๔๗๔ ๔๗๕ ๔๗๖ ๔๗๗ ๔๗๘ ๔๗๙ ๔๘๐ ๔๘๑ ๔๘๒ ๔๘๓ ๔๘๔ ๔๘๕ ๔๘๖ ๔๘๗ ๔๘๘ ๔๘๙ ๔๙๐ ๔๙๑ ๔๙๒ ๔๙๓ ๔๙๔ ๔๙๕ ๔๙๖ ๔๙๗ ๔๙๘ ๔๙๙ ๕๐๐ ๕๐๑ ๕๐๒ ๕๐๓ ๕๐๔ ๕๐๕ ๕๐๖ ๕๐๗ ๕๐๘ ๕๐๙ ๕๑๐ ๕๑๑ ๕๑๒ ๕๑๓ ๕๑๔ ๕๑๕ ๕๑๖ ๕๑๗ ๕๑๘ ๕๑๙ ๕๒๐ ๕๒๑ ๕๒๒ ๕๒๓ ๕๒๔ ๕๒๕ ๕๒๖ ๕๒๗ ๕๒๘ ๕๒๙ ๕๓๐ ๕๓๑ ๕๓๒ ๕๓๓ ๕๓๔ ๕๓๕ ๕๓๖ ๕๓๗ ๕๓๘ ๕๓๙ ๕๔๐ ๕๔๑ ๕๔๒ ๕๔๓ ๕๔๔ ๕๔๕ ๕๔๖ ๕๔๗ ๕๔๘ ๕๔๙ ๕๕๐ ๕๕๑ ๕๕๒ ๕๕๓ ๕๕๔ ๕๕๕ ๕๕๖ ๕๕๗ ๕๕๘ ๕๕๙ ๕๖๐ ๕๖๑ ๕๖๒ ๕๖๓ ๕๖๔ ๕๖๕ ๕๖๖ ๕๖๗ ๕๖๘ ๕๖๙ ๕๗๐ ๕๗๑ ๕๗๒ ๕๗๓ ๕๗๔ ๕๗๕ ๕๗๖ ๕๗๗ ๕๗๘ ๕๗๙ ๕๘๐ ๕๘๑ ๕๘๒ ๕๘๓ ๕๘๔ ๕๘๕ ๕๘๖ ๕๘๗ ๕๘๘ ๕๘๙ ๕๙๐ ๕๙๑ ๕๙๒ ๕๙๓ ๕๙๔ ๕๙๕ ๕๙๖ ๕๙๗ ๕๙๘ ๕๙๙ ๖๐๐ ๖๐๑ ๖๐๒ ๖๐๓ ๖๐๔ ๖๐๕ ๖๐๖ ๖๐๗ ๖๐๘ ๖๐๙ ๖๑๐ ๖๑๑ ๖๑๒ ๖๑๓ ๖๑๔ ๖๑๕ ๖๑๖ ๖๑๗ ๖๑๘ ๖๑๙ ๖๒๐ ๖๒๑ ๖๒๒ ๖๒๓ ๖๒๔ ๖๒๕ ๖๒๖ ๖๒๗ ๖๒๘ ๖๒๙ ๖๓๐ ๖๓๑ ๖๓๒ ๖๓๓ ๖๓๔ ๖๓๕ ๖๓๖ ๖๓๗ ๖๓๘ ๖๓๙ ๖๔๐ ๖๔๑ ๖๔๒ ๖๔๓ ๖๔๔ ๖๔๕ ๖๔๖ ๖๔๗ ๖๔๘ ๖๔๙ ๖๕๐ ๖๕๑ ๖๕๒ ๖๕๓ ๖๕๔ ๖๕๕ ๖๕๖ ๖๕๗ ๖๕๘ ๖๕๙ ๖๖๐ ๖๖๑ ๖๖๒ ๖๖๓ ๖๖๔ ๖๖๕ ๖๖๖ ๖๖๗ ๖๖๘ ๖๖๙ ๖๗๐ ๖๗๑ ๖๗๒ ๖๗๓ ๖๗๔ ๖๗๕ ๖๗๖ ๖๗๗ ๖๗๘ ๖๗๙ ๖๘๐ ๖๘๑ ๖๘๒ ๖๘๓ ๖๘๔ ๖๘๕ ๖๘๖ ๖๘๗ ๖๘๘ ๖๘๙ ๖๙๐ ๖๙๑ ๖๙๒ ๖๙๓ ๖๙๔ ๖๙๕ ๖๙๖ ๖๙๗ ๖๙๘ ๖๙๙ ๗๐๐ ๗๐๑ ๗๐๒ ๗๐๓ ๗๐๔ ๗๐๕ ๗๐๖ ๗๐๗ ๗๐๘ ๗๐๙ ๗๑๐ ๗๑๑ ๗๑๒ ๗๑๓ ๗๑๔ ๗๑๕ ๗๑๖ ๗๑๗ ๗๑๘ ๗๑๙ ๗๒๐ ๗๒๑ ๗๒๒ ๗๒๓ ๗๒๔ ๗๒๕ ๗๒๖ ๗๒๗ ๗๒๘ ๗๒๙ ๗๓๐ ๗๓๑ ๗๓๒ ๗๓๓ ๗๓๔ ๗๓๕ ๗๓๖ ๗๓๗ ๗๓๘ ๗๓๙ ๗๔๐ ๗๔๑ ๗๔๒ ๗๔๓ ๗๔๔ ๗๔๕ ๗๔๖ ๗๔๗ ๗๔๘ ๗๔๙ ๗๕๐ ๗๕๑ ๗๕๒ ๗๕๓ ๗๕๔ ๗๕๕ ๗๕๖ ๗๕๗ ๗๕๘ ๗๕๙ ๗๖๐ ๗๖๑ ๗๖๒ ๗๖๓ ๗๖๔ ๗๖๕ ๗๖๖ ๗๖๗ ๗๖๘ ๗๖๙ ๗๗๐ ๗๗๑ ๗๗๒ ๗๗๓ ๗๗๔ ๗๗๕ ๗๗๖ ๗๗๗ ๗๗๘ ๗๗๙ ๗๘๐ ๗๘๑ ๗๘๒ ๗๘๓ ๗๘๔ ๗๘๕ ๗๘๖ ๗๘๗ ๗๘๘ ๗๘๙ ๗๙๐ ๗๙๑ ๗๙๒ ๗๙๓ ๗๙๔ ๗๙๕ ๗๙๖ ๗๙๗ ๗๙๘ ๗๙๙ ๘๐๐ ๘๐๑ ๘๐๒ ๘๐๓ ๘๐๔ ๘๐๕ ๘๐๖ ๘๐๗ ๘๐๘ ๘๐๙ ๘๑๐ ๘๑๑ ๘๑๒ ๘๑๓ ๘๑๔ ๘๑๕ ๘๑๖ ๘๑๗ ๘๑๘ ๘๑๙ ๘๒๐ ๘๒๑ ๘๒๒ ๘๒๓ ๘๒๔ ๘๒๕ ๘๒๖ ๘๒๗ ๘๒๘ ๘๒๙ ๘๓๐ ๘๓๑ ๘๓๒ ๘๓๓ ๘๓๔ ๘๓๕ ๘๓๖ ๘๓๗ ๘๓๘ ๘๓๙ ๘๔๐ ๘๔๑ ๘๔๒ ๘๔๓ ๘๔๔ ๘๔๕ ๘๔๖ ๘๔๗ ๘๔๘ ๘๔๙ ๘๕๐ ๘๕๑ ๘๕๒ ๘๕๓ ๘๕๔ ๘๕๕ ๘๕๖ ๘๕๗ ๘๕๘ ๘๕๙ ๘๖๐ ๘๖๑ ๘๖๒ ๘๖๓ ๘๖๔ ๘๖๕ ๘๖๖ ๘๖๗ ๘๖๘ ๘๖๙ ๘๗๐ ๘๗๑ ๘๗๒ ๘๗๓ ๘๗๔ ๘๗๕ ๘๗๖ ๘๗๗ ๘๗๘ ๘๗๙ ๘๘๐ ๘๘๑ ๘๘๒ ๘๘๓ ๘๘๔ ๘๘๕ ๘๘๖ ๘๘๗ ๘๘๘ ๘๘๙ ๘๙๐ ๘๙๑ ๘๙๒ ๘๙๓ ๘๙๔ ๘๙๕ ๘๙๖ ๘๙๗ ๘๙๘ ๘๙๙ ๙๐๐ ๙๐๑ ๙๐๒ ๙๐๓ ๙๐๔ ๙๐๕ ๙๐๖ ๙๐๗ ๙๐๘ ๙๐๙ ๙๑๐ ๙๑๑ ๙๑๒ ๙๑๓ ๙๑๔ ๙๑๕ ๙๑๖ ๙๑๗ ๙๑๘ ๙๑๙ ๙๒๐ ๙๒๑ ๙๒๒ ๙๒๓ ๙๒๔ ๙๒๕ ๙๒๖ ๙๒๗ ๙๒๘ ๙๒๙ ๙๓๐ ๙๓๑ ๙๓๒ ๙๓๓ ๙๓๔ ๙๓๕ ๙๓๖ ๙๓๗ ๙๓๘ ๙๓๙ ๙๔๐ ๙๔๑ ๙๔๒ ๙๔๓ ๙๔๔ ๙๔๕ ๙๔๖ ๙๔๗ ๙๔๘ ๙๔๙ ๙๕๐ ๙๕๑ ๙๕๒ ๙๕๓ ๙๕๔ ๙๕๕ ๙๕๖ ๙๕๗ ๙๕๘ ๙๕๙ ๙๖๐ ๙๖๑ ๙๖๒ ๙๖๓ ๙๖๔ ๙๖๕ ๙๖๖ ๙๖๗ ๙๖๘ ๙๖๙ ๙๗๐ ๙๗๑ ๙๗๒ ๙๗๓ ๙๗๔ ๙๗๕ ๙๗๖ ๙๗๗ ๙๗๘ ๙๗๙ ๙๘๐ ๙๘๑ ๙๘๒ ๙๘๓ ๙๘๔ ๙๘๕ ๙๘๖ ๙๘๗ ๙๘๘ ๙๘๙ ๙๙๐ ๙๙๑ ๙๙๒ ๙๙๓ ๙๙๔ ๙๙๕ ๙๙๖ ๙๙๗ ๙๙๘ ๙๙๙ ๑๐๐๐

<sup>1</sup> Horner. I.B. Women Under Primitive Buddhism,  
 p. 135.

<sup>2</sup> วินัย. จล. 7/525, 527, 529, 531/263-265

ภิกษุสงฆ์มากนั้ในการปกครองกันภายในฝ่ายภิกษุสงฆ์<sup>1</sup>

ครุธรรมข้อ 6 เมื่อสิกขมานา<sup>2</sup> ที่ประพฤติตามวินัยกรบ 2 ปีแล้วจะอุปสมบทนั้นจะ  
 ต้องขออนุญาตจากสงฆ์ทั้ง 2 ฝ่าย ครุธรรมข้อนี้แสดงให้เห็นถึงข้อปฏิบัติพิเศษสำหรับผู้ที่จะเป็น  
 ภิกษุคือ ต้องเป็นสิกขมานาก่อน 2 ปี โดยมีจุดประสงค์เพื่ออบรมสั่งสอน ทั้งยังเป็นช่วงระยะ  
 เวลาที่จะทดสอบดูว่า ผู้นั้นมีศรัทธา ตั้งใจจริง อุตุน สามารถปฏิบัติตามศีล และข้อมณูที่พึง  
 ใวจนสมควรได้รับการอุปสมบทเป็นภิกษุหรือไม่ เพราะการครองเพศบรรพชิตของสตรีนั้นมิใช่  
 เป็นสิ่งที่จะทำได้ง่าย หากในช่วงเวลาดังกล่าวเกิดเปลี่ยนใจไม่ประสงค์ ขวขก็มีเสรีภาพที่จะ  
 กลับไปสู่การครองเรือนตามเดิมได้ แต่ที่สำคัญก็คือ สตรีต้องมีศรัทธา สตรีบางคนอาจแยกหรือ  
 พละพรากจากสามีเพราะเหตุใดเหตุหนึ่งแล้วก็ตัดสินใจออกบวชโดยไม่รวาทนเองกำลังตั้งครม  
 ในช่วงเวลาที่เป็นนางสิกขมานานี้ หากมีศรัทธาจะใดคลอคลอเสียให้เรียบร้อย และกว่าจะครบ  
 2 ปีลูกก็จะโตพอควรที่จะฝากให้คนอื่นเลี้ยงต่อได้ หรือถ้าเมื่อมีลูกแล้วเกิดเป็นภาระไม่อาจ  
 บวชได้ ก็จะไม่เป็นปัญหาที่จะกลับไปสู่ชีวิตการครองเรือนตามเดิม เรื่องนางภิกษุณีมารดาของ  
 พระกุมารกัสสปะที่ทรงครมขณะ เป็นภิกษุณีตั้งโคกลาวมาแล้ว --- เหตุใดที่ทำให้เกิดครมข้อนี้  
 ขึ้น ฉะนั้นเมื่อพิจารณาโดยองเทจะเห็นได้ว่า ครุธรรมข้อนี้บัญญัติขึ้นเพื่อประโยชน์ของสตรีเอง  
 และเพื่อป้องกันความเสียหายหรือความยุ่งยากที่จะเกิดขึ้นแก่ภิกษุสงฆ์และแก่พระศาสนาโดย  
 สรววม

ครุธรรมข้อ 7 ห้ามมิให้ภิกษุณีบริภษ คาภิกษุ การบัญญัติครุธรรมข้อนี้ขึ้นก็เพื่อที่จะ  
 ไม่ให้เกิดการทะเลาะวิวาทขยักขันในหมู่สงฆ์ เพราะพระองค์ทรงบัญญัติเป็นวินัยอย่างเกี่ยว  
 กันนี้สำหรับภิกษุสงฆ์ด้วย ซึ่งจัดได้ว่าเป็นการห้ามไว้ในสงฆ์ทั้ง 2 ฝ่าย เพื่อความสงบสุขของ  
 หมู่สงฆ์

<sup>1</sup>Horner. I.B., op.cit., p. 137.

<sup>2</sup>สิกขมานานี้มีเฉพาะทางฝ่ายผู้ที่บวชเป็นภิกษุ ไม่มีสำหรับฝ่ายภิกษุ



อย่างไรก็ตามภิกษุณีอาจจะเฝ้าครุธรรมข้อนี้ได้โดยไม่ผิดคิในกรณีที่ภิกษุหนุ่มพูดกล่าว  
รายพระธรรมคำสั่งสอน

ครุธรรมข้อ 8 เป็นการกล่าวห้ามไม่ให้ภิกษุณีสอนภิกษุโดยที่ภิกษุจะสอนภิกษุณีได้ ซึ่ง  
ถ้าจะมองไปแล้วก็เป็นการทำให้อาณัติของภิกษุณีอยู่ในฐานะที่คอยกว่าและตองชั้นตอภิกษุ  
แต่ถ้าจะวินิจฉัยถึงเหตุผลถึงการไม่ให้ภิกษุณีสอนภิกษุนั้นก็พอจะเห็นได้ว่า ครุธรรมนั้นพระพุท  
ธองค์บัญญัติขึ้นเมื่อจะทรงอนุญาตให้สตรีบวช ก่อนหน้าที่จะทรงยอมรับภิกษุสงฆ์แทนที่  
วินัย ขอบัญญัติ และหลักธรรมต่าง ๆ ในพระพุทธศาสนา ภิกษุเป็นเพศบรรพชามาก่อนที่จะมี  
ภิกษุณีถึง 5 ปี ผู้มาใหม่จึงสมควรที่จะได้รับการสั่งสอนธรรมจากผู้ที่มาก่อนและได้ศึกษามาแล้ว  
อย่างคล่องแคล่ว แรกฉาน ไม่สมควรที่สตรีที่เป็นผู้เข้ามาบวชในภายหลังจะสอนแต่เรียนรู และ  
มีประสบการณ์มากกว่าคนทั้งในคานาตฤณีและการปฏิบัติ ซึ่งครุธรรมข้อนี้ก็เป็นไปเพื่อความ  
ถูกต้องและเหมาะสมกับสภาพในขณะนั้น (เมื่อเริ่มมีภิกษุณี)

อย่างไรก็ตามในระยะเวลาต่อมาที่ภิกษุณีได้บวช ได้ศึกษาธรรมจนเข้าใจลึกซึ้งและ  
สามารถเป็นอย่างดีแล้ว ภิกษุณีก็อาจจะได้รับอนุญาตให้สอนภิกษุได้ด้วยภิกษุณีนั้นก็เป็นผู้มีศีล สมอ  
ภิกษุเช่นกัน

ดังนั้นสำหรับครุธรรมข้อสุดท้ายนี้ถ้ามองและตัดสินโดยถือสภาพการณ์ในเวลานั้นก็  
นับเป็นสิ่งถูกต้องเหมาะสม แต่ถ้ามองตามสายคาและสภาพการณ์ในปัจจุบัน ก็อาจจะ เป็นบัญญัติ  
ที่ไม่ยุติธรรมและยอมรับความสามารถของสตรีเท่าไรนัก ก็ขึ้นอยู่กับกาพิจารณาว่าจะพิจารณา  
ตามเหตุกาณ์ในเวลาใด

ในเรื่องที่เกี่ยวกับครุธรรมนั้น ฉัตรสมาลย์ (2518) ได้ให้ข้อสังเกตที่ผู้เขียนเห็น  
ด้วยคือ การบัญญัติครุธรรมข้อ 3 ข้อ 7 และข้อ 8 นั้น พระพุทธองค์อาจบัญญัติขึ้นเพื่อทรง  
ป้องกันในข้อที่ว่า สตรีเพศไม่อาจตัดสินใจได้คือพอ เพราะมักเป็นผู้ถูกครอบงำด้วยอารมณ์

อย่างไรก็ตามถ้าจะพิจารณาแล้วก็พอจะเห็นได้ว่าการบัญญัติธรรม 8 และวินัยให้ภิกษุถือปฏิบัตินอกเหนือไปจากภิกษุอื่นเหมือนกันจะเป็นการจงใจให้การเป็นภิกษุมีนัยยากเท่าการเป็นภิกษุ เพื่อที่วาสวสีจะมาบรรพชาจะโคตคัสสิใจให้แนวแน่เสียก่อน

จากการพิจารณาธรรม 8 และมีกรณียกเว้นในหลาย ๆ กรณีที่ภิกษุไม่จำเป็นต้องปฏิบัติตาม หรือมีการเปลี่ยนแปลงบัญญัติบาง สิ่งเหล่านั้นล้วนแสดงให้เห็นว่าวินัยหรือบัญญัตินั้นขึ้นอยู่กับกาละเทศะ ขนบธรรมเนียมประเพณีด้วยเหมือนกัน วินัยหรือบัญญัติต่าง ๆ นั้นไม่ได้เป็นเรื่องตายตัวแต่สามารถมีข้อยกเว้นหรือมีการแก้ไข เปลี่ยนแปลงให้เหมาะสมกับโอกาสและสิ่งแวดล้อมได้ การปฏิบัติตามกฎและวินัยอย่างเคร่งครัดโดยไม่คำนึงถึงความมุ่งหมายของการบัญญัติกฎนั้นขึ้นมาแทนที่กฎนั้นจะเป็นเครื่องพุงค้ำจน อาจจะกลายเป็นโทษหรือเกิดผลขัดกับ ความมุ่งหมายของกฎนั้นก็เป็นได้

### 2.3 อันตรายกธรรม 24

อนึ่งในการทำพิธีขอวชนนผู้ขอวชจำต้องขอรับอันตรายกธรรมจากสงฆ์ ทั้ง 2 ฝ่าย อันตรายกธรรมหรือธรรมสำหรับผู้วชนน ทางฝ่ายภิกษุมีชื่อของยากมากกว่าภิกษุ คือสำหรับภิกษุมี 13 ข้อ แต่ของภิกษุณีมีชื่อเพิ่มเติมเข้ามาอีกเป็น 24 ข้อ

อันตรายกธรรม 13 อันเป็นคำถามที่ตามผู้ขอวชเป็นภิกษุ 13 ประการ  
ได้แก่

1. อาหาร เต็มปานของเจ้ามี่หรือคือโรคเรื้อน
2. อาหาร เต็มปานของเจ้ามี่หรือคือโรคฝี
3. อาหาร เต็มปานของเจ้ามี่หรือคือโรคกลาง
4. อาหาร เต็มปานของเจ้ามี่หรือคือโรคมองครอ
5. อาหาร เต็มปานของเจ้ามี่หรือคือโรคลมบ้าหมู
6. เจ้าเป็นมณษย์หรือ

7. เจ้าเป็นชายหรือ
8. เจ้าเป็นไท หรือ
9. เจ้าไม่มีหนี้สินหรือ
10. เจ้ามีอิสรราชภักดิ์หรือ
11. มารดา บิดา อนุญาติแล้วหรือ
12. มีปีครบ 20 แล้วหรือ
13. บาดร จีวร ของเจ้ามีครบแล้วหรือ  
เจ้าชื่ออะไร  
อุปถัมภ์ของเจ้าชื่ออะไร<sup>1</sup>

ส่วนอันตรายิกธรรม 24 อันเป็นคำถามของพระเจ้าบวชเป็นภิกษุฉันท์ใดแก่

1. เธอมีใชผู้ไม่มีนิตหรือ
2. เธอมีใชผู้มีสักแตวานนิตหรือ
3. เธอมีใชผู้ไม่มีโลหิตหรือ
4. เธอมีใชผู้มีโลหิตเสมอหรือ
5. เธอมีใชผู้มีตัวขี้ในเสมอหรือ
6. เธอมีใชผู้มีน้ำตรกระปริบกระปรอยหรือ
7. เธอมีใชผู้มีเคื่อยหรือ
8. เธอมีใช เป็นหญิงบั้นเพาะกหรือ
9. เธอมีใช เป็นหญิงคล้ายชายหรือ
10. เธอมีใช เป็นหญิงมีมรรคระคนกันหรือ
11. เธอมีใช เป็นหญิงสองเพศหรือ
12. อาหาร เห็นปานนี้ของ เธอมีหรือคือโรคเรื้อน

13. อาพาธเห็นปานนี้ของเธอมือหรือคือโรคผี
14. อาพาธเห็นปานนี้ของเธอมือหรือคือโรคกลาก
15. อาพาธเห็นปานนี้ของเธอมือหรือคือโรคมือกรอ
16. อาพาธเห็นปานนี้ของเธอมือหรือคือโรคลมพาหุ
17. เธอเป็นมนุษย์หรือ
18. เธอเป็นหญิงหรือ
19. เธอเป็นไท หรือ
20. เธอไม่มีหนี้สินหรือ
21. เธอมีโชราชฎีหรือ
22. มารดา บิดา สำมือนญาติแล้วหรือ
23. มีครอบครัว 20 แล้วหรือ
24. บิดา มารดา ของเธอครบแล้วหรือ  
เธอชื่ออะไร  
ป้าคตินของเธอชื่ออะไร<sup>1</sup>

จากอันตราภิกขกรรมของภิกษุณีจะเห็นได้ว่าข้อ 1 ถึงข้อ 11 เป็นข้อที่เพิ่มเติมเข้ามาเป็นพิเศษ คำถามส่วนที่เพิ่มเติมเข้ามานั้นส่วนใหญ่เป็นคำถามเกี่ยวกับทางานสตรีระ ซึ่งหญิงมีแตกทางและนอกเหนือไปจากชาย ซึ่งก็เป็นการสะท้อนให้เห็นบ้างเหมือนกันว่า โดยธรรมชาติทางร่างกายแล้วสตรีมีอุปสรรคมากกว่าบุรุษ และจากคำถามที่กำหนดคนนั้นก็สะท้อนให้เห็นธรรมชาติของพุทธปรัชญาว่า เพศหญิงนั้นเสียเปรียบในทางร่างกาย ความีเรื่องจุกจิกมากกว่าและยังอ่อนกำลังกว่า จำเป็นต้องได้รับการคุ้มครองจากผู้นอญเสมอ ดังธรรมข้อ 22 ซึ่งแสดงให้เห็นว่าสตรีจะอยู่ในความปกครองของพ่อแม่เมื่อยังไม่มีครอบครัว และมีครอบครัวแล้วก็ตกอยู่ภายใต้ความคุ้มครองและครอบครองของสามี จึงเป็นการจำเป็นที่ผู้นอญจะต้องได้รับอนุญาต



จากผู้ที่ให้ความคุ้มครองคนเสียก่อนจึงจะสามารถบวชได้ นอกจากนั้นธรรมข้อ 22 นี้ยังมองได้ว่าเป็นการบัญญัติขึ้นเพื่อมิให้พุทธศาสนานิกายอื่นทำให้เกิดความวุ่นวายในชีวิตครอบครัว

#### 2.4 วินัยบัญญัติ 311 ข้อ

เมื่อบวชแล้วภิกษุยังมีเงื่อนไขพิเศษนอกเหนือไปจากภิกษุคือต้องรักษาศีลถึง 311 ข้อ ในขณะที่ภิกษุถือปฏิบัติเพียง 227 ข้อ โดยจากศีล 311 ข้อ ในภิกษุผู้วิภังคนั้นแบ่งออกเป็นหัวใจใหญ่ ๆ ได้ 7 ข้อคือ

1. ปาราชิกกัณฑ์ ว่าด้วยอาบัติปาราชิก คืออาบัติที่ต้องเข้าแล้วทำให้ขาดจากความเป็นภิกษุณี อาบัตินี้มี 8 แต่แสดงไว้เพียง 4 อีก 4 อนุโลมตามของภิกษุ
2. สัททรรกัณฑ์ ว่าด้วยอาบัติสังฆาติเสส 17 ข้อ อาบัติสังฆาติเสสสำหรับภิกษุณีมี 13 ข้อ ใช้ได้แกนางภิกษุณีเพียง 7 ข้อ เป็นของนางภิกษุณีแท้ ๆ เพียง 10 ข้อ
3. นิสสัคคิยกัณฑ์ ว่าด้วยอาบัติปาจิตตีย์ที่ต้องสลละสิ่งของ มี 30 ข้อ เท่ากับของภิกษุ แต่นำของภิกษุมาใช้เพียง 18 ข้อ อีก 12 ข้อ เป็นของนางภิกษุณีโดยตรง
4. ปาจิตตียกัณฑ์ ว่าด้วยอาบัติปาจิตตีย์ตามปรกติ ที่ไม่ตองสลละสิ่งของรวม 166 ข้อ ในจำนวนนี้เป็นของภิกษุณีโดยตรงมี 96 ข้อ นำของภิกษุมาใช้ 70 ข้อ ( $96 + 70 = 166$ ) อาบัติปาจิตตีย์ของภิกษุณีมี 92 ข้อ
5. ปาฏิเทสนียกัณฑ์ ว่าด้วยอาบัติปาฏิเทสนียะคืออาบัติที่ควรแสดงคืนรวม 8 ข้อ ซึ่งไม่ซ้ำกับของภิกษุเลย อาบัติที่ควรแสดงคืนของภิกษุณีมี 4 ข้อ ที่น่าสังเกตคือ อาบัตินองนางภิกษุณีเนื่องด้วยการขอของบริโภคทั้ง 8 ข้อ
6. เสดิยกัณฑ์ ว่าด้วยระเบียบมารยาทที่ต้องศึกษารวม 75 ข้อ เป็ยการนำของภิกษุมาใช้ทั้ง 75 ข้อ

7. อธิกรณสมณะ วิธีระงับอธิกรณมี 7 ข้อ เหมือนภิกษุ<sup>1</sup>

ทั้งหมดนี้สรุปเป็นตาราง<sup>2</sup> ใ้ดังนี้

ข้อ	ของนางภิกษุณี	นำของภิกษุมาใช้	รวม
ปาราชิก	4	4	8
สังฆาทิเสส	10	7	17
นิสสัคคิยปาจิตตีย์	12	18	30
ปาจิตตีย์	96	70	166
ปาฏิเทสนียะ	8	—	8
เสขียะ	—	75	75
อธิกรณสมณะ	—	7	7

ในจำนวนที่ 311 ข้อนั้นเป็นของภิกษุณีโดยเฉพาะ 130 ข้อ ส่วนอีก 181 ข้อนั้น นำมาจากศีลของภิกษุ โดยที่ 181 ข้อที่เหมือนกันนั้นเลือกมาเฉพาะข้อที่ใช้กันทั้งภิกษุและภิกษุณี อันใดที่เป็นเฉพาะของภิกษุแท้ ๆ ก็ไม่นำมาใช้สำหรับนางภิกษุณี<sup>3</sup>

<sup>1,2</sup> สัพพ ปุณฺณานุกาพ. พระไตรปิฎกสำหรับประชาชน เล่ม 2, (พระนคร : โรงพิมพ์อักษรเจริญทัศน์, 2502), หน้า 85-87.

<sup>3</sup> เรื่องเดียวกัน

ที่ลของภิกษุณีมากและจริงจังกว่าของภิกษุจริงอยู่ แต่การจะคุกแต่เพียงจำนวนขอของ  
 ที่ลแล้วก็ล้นลงความเห็นว่า ที่ เป็นเช่นนี้เพราะพระพุทธรูปทรงลำเอียงกำหนดคิโยภักชน  
 สำหรับภิกษุณีนั้นจะเป็นการไม่ถูกต้องเพราะขอมบัญญัติเหล่านั้นไม่ได้เป็นขอมบัญญัติที่กำหนดขึ้นแต่  
 แรกเริ่ม หากแต่เป็นสิ่งที่ทรงกำหนดขึ้นบังคับใช้หลังจากที่มีเหตุการณ์อันจะนำความเสื่อมเสีย  
 มาสู่พระพุทธรูปศาสนาหรือภายหลังมีผู้กระทำการอันไม่สมควรแล้วทุกกนไป ขอมบัญญัติบางข้อที่เพิ่ม  
 ขึ้นเป็นพิเศษสำหรับภิกษุณีนั้นกระทำโดยมีเหตุผล คือ เพื่อสวัสดิภาพ ความปลอดภัยของภิกษุณี  
 เองด้วย เพราะได้ปรากฏมีเรื่องต่าง ๆ ที่ไม่เกิดขึ้นแก่ภิกษุณี เช่น กรณีที่นันทมานพมขิน  
 พระอุบลวัฒนาภิกษุณี

"ในสมัยนั้นพระเถรีเที่ยวจาริกไปในชนบทในกาลนั้นพระศาสดายังไม่ทรงห้ามภิกษุ  
 ฆ่าของพวกนางภิกษุณี ครั้นนั้นพวกมณะทำกระท่อมคั่งเคียงกันมานไว้ในบ้านแกพระเถรี  
 นั้น พระเถรีเข้าไปบังสพชาติในกรุงสาวัตถีออกมาแล้ว นันทมานพมัจฉบฎีพิทธีตั้งแต่ครั้ง  
 พระเถรียังเป็นคฤหัสถ์ เข้าไปในกระท่อมซ่อนอยู่ใต้เตียงเมื่อพระเถรีมาแล้วก็ขมขิน  
 ทำกรรมตามที่ปรารถนาแล้วหนีไป..."<sup>1</sup>

เหตุการณ์ที่ห้ามขอมเป็นที่มาของวินัยที่จะบัญญัติขึ้นเพื่อป้องกันและคุ้มครองภิกษุณี

เช่น

บัญญัติห้ามไม่ให้ภิกษุณีอยู่ป่า<sup>2</sup>

บัญญัติห้ามไม่ให้ภิกษุณีอยู่คนเดียวในยามราตรี<sup>3</sup>

บัญญัติห้ามไม่ให้เดินปลุกไปจากคณะแต่ผู้เดียว เพราะปรากฏมีเรื่องภิกษุณีที่ปวดอุจจาระ  
 เดินลาหลังไป แล้วถูกขมขินใจ<sup>4</sup>

<sup>1</sup>ธ.อ. 3/215-216

<sup>2</sup>วินัย.จุล. 7/597/294

<sup>3</sup>วินัย.ภิกษุณีวิภังค์. 3/42/35-36

<sup>4</sup>เรื่องเดียวกัน 3/43/36

บัญญัติห้ามไม่ให้ภิกษุณีอาบน้ำในที่เปลี่ยวตามลำพัง<sup>1</sup>

บัญญัติห้ามภิกษุณีเข้านาน ชำมน้ำ ค้างคืนแต่ลำพังผู้เดียว เพราะมีเรื่องหลายเรื่อง  
ที่นางภิกษุณีเข้านาน นอนตามลำพังหรือเดินทางแตกหมู่แล้วถูกข่มขืน<sup>2</sup>

บัญญัติห้ามไม่ให้จำพรรษาในอาวาสที่ไม่มีภิกษุ<sup>3</sup> ซึ่งอาจทำให้ไม่ได้ฟังโอวาท ไม่ได้ทำ  
กิจกรรมร่วมกัน เรียนร่วมนั่งและอีกส่วนหนึ่งก็เพื่อป้องกันภัยอันเกิดจากคนข่มเหงรังแก

ตัวอย่างบัญญัติ เหล่านี้พอจะแสดงให้เห็นถึงวินัยของภิกษุณีในส่วนบัญญัติขึ้นเพื่อ  
ป้องกันอันตรายอันจะเกิดขึ้นทั้งจากคนพาลและสัตว์ร้าย ความจริงที่ตองยอมรับก็คือว่าสตรีและ  
บุรุษมีความแข็งแรงทางร่างกายต่อกัน โดยธรรมชาติทางกายของสตรีแล้วยากที่จะป้องกันตัว  
เองให้พ้นจากอันตรายได้เมื่อประสบภัย ประกอบกับสตรีก็เป็นเพศที่น่ารัก น่ายินดีสำหรับเพศ  
ตรงข้าม การอยู่หรือไปที่ใดตามลำพังจะเป็นการ เปิดโอกาสหรือยั่วยุเพศตรงข้ามให้ประทุษร้าย  
ได้โดยไม่รู้ตัว คังกรณีที่มีภิกษุณีบางคนเป็นที่ปรารถนาของชายที่จะรวมภริมยควย นอกจากนั้น  
ยังมีเรื่องปรากฏอยู่เสมอว่า ภิกษุณีถูกเบียดเบียน กลั่นแกล้งควยประการต่าง ๆ เช่น กรณีที่  
ภิกษุณีหลายรูปไปในที่ที่ ไม่ปลอดภัยกันโดยลำพังแล้วถูกนักเลงประทุษร้าย พระพุทธองค์จึง  
ทรงบัญญัติห้ามภิกษุณีเดินทางโดยลำพังว่า "...อนึ่ง ภิกษุณีใด ไม่มีพวกเกวียนเป็นเพื่อนเที่ยว  
จาริกไปในสถานที่ซึ่งรุกรานอยู่ว่ามีรังเกียจ มีภัยเฉพาะหนา ภายนอกภิกษุณี เป็นปาจิตีย์"<sup>4</sup>

นอกจากความปลอดภัยและสวัสดิภาพของภิกษุณีแล้ววินัยบางข้อยังบัญญัติขึ้นเพื่อรักษา  
ผลประโยชน์ของภิกษุณีเอง เช่น บัญญัติที่ห้ามมิให้ภิกษุณีใช้ภิกษุณี ชักหรือยอมเขารองนั่ง ก็เพื่อ  
ป้องกันมิให้ภิกษุณีไปรับใช้ ปรมณินติ ทำกิจธุระของภิกษุอื่นจะดูเป็นผล เสียแก่ภิกษุณีคือ ไม่มีเวลา  
ศึกษาหรือปฏิบัติธรรม และเพื่อป้องกันมิให้ภิกษุณีถูกเขารัดเอาเปรียบหรือถูกเบียดเบียนอัน

<sup>1</sup>วินัย.จุล. 7/611-612/298

<sup>2</sup>ลัทธิ ปุณฺณภาพ, พระไตรปิฎกสำหรับประชาชนเล่ม 2, หน้า 93.

<sup>3</sup>วินัย.ปริ. 8/730/244.

<sup>4</sup>วินัย.ภิกษุณีวิภังค์. 3/286/221-222



เป็นการไม่ถูก ไม่ควร เพราะทั้งภิกษุและภิกษุณีเป็นผู้เสมอกันด้วยศีล สิ่งเหล่านี้สะท้อนให้เห็นถึงความสนพระทัย เอาใจใส่ของพระพุทธองค์ที่มีต่อภิกษุณีในการที่จะให้ความเป็นธรรมแก่ทุกฝ่าย

เรื่องของอุคตระภิกษุณี ผู้ชราภาพที่เหี่ยวบิตพบาคไปโคกบิตพบาคแล้ว เห็นภิกษุที่เกียจคร้านไม่ยอมออกบิณฑบาตรูปหนึ่งในระหว่างทางก็ไล่ตามโดยเอื้อเฟื้อช่วยบิณฑบาต เมื่อภิกษุนั้นไม่หามรับเอา ภิกษุณีนั้นก็ถวายโดยทั้งหมด ภิกษุณีรูปนั้นทำเช่นนี้ติดต่อกัน 3 วัน ในวันที่ 4 ภิกษุณีรูปนั้นไม่ได้ฉันอาหารมาหลายวันจึงเป็นลมล้มลง ความทราบถึงพระผู้มีพระภาค พระองค์จึงบัญญัติวินัย ห้ามไม่ให้ภิกษุรับบาตรจากภิกษุณีเพื่อเป็นการป้องกันและระงับการเอาใจเอาเปรียบภิกษุณีของฝ่ายภิกษุ

นอกเหนือจากที่กล่าวแล้ว วินัยบางข้อก็เป็นการบัญญัติขึ้นเพื่อป้องกันการครหานินทา และป้องกันเหตุการณ์อันจะนำความเสื่อมเสียมาสู่พุทธศาสนา เช่น บัญญัติห้ามภิกษุณียืมนั่งคูกับชายในหมัก ลับหู ลับตา เป็นต้น

นอกจากนี้ภิกษุณีบางพวกที่บัญญัติขึ้นพิเศษตามความจำเป็นอันเกี่ยวเนื่องกับธรรมชาติทางสตรีระ หรือนิสัยของหญิงเช่น

สิกขาบทที่ 7 จิตตาคารวรรค ปาจิตตยกัณฑ์ ว่าด้วยการห้ามใช้ผ้าสำหรับผู้มีประจำเดือนเกิน 3 วัน เพราะปรากฏมีภิกษุณีบางรูปใช้ผ้านุ่งสำหรับผู้มีประจำเดือนแล้วไม่สระ คือไม่ซักแล้วเฉลี่ยให้ผู้อื่นใช้บ้าง

สิกขาบทที่ 2 นักถวรรค ปาจิตตยกัณฑ์ว่าด้วยการห้ามทำผ้าอาบนำยาวใหญ่เกินประมาณ

สิกขาบทที่ 4 ลสุณวรรค ปาจิตตยกัณฑ์ว่าด้วยการห้ามใช้สิ่งที่ทำด้วยยางไม้ใส่ในองค์กำเนิก

- สิกขาบทที่ 5 ลสมวารก ปาจิตตยกัณฑ์ ว่าด้วยการห้ามขังระลึกลับ 2 ขอนี้
- สิกขาบทที่ 3 ฉัตตปาหนวารก ปาจิตตยกัณฑ์ ว่าด้วยการห้ามใช้ผาหยักรั้ง
- สิกขาบทที่ 4 ฉัตตปาหนวารก ปาจิตตยกัณฑ์ ห้ามใช้เครื่องประดับกายสำหรับหญิง  
เช่น เครื่องประดับศีรษะ, คอ, มือ, เท้า, สะเอว
- สิกขาบทที่ 5 ฉัตตปาหนวารก ปาจิตตยกัณฑ์ ห้ามอาบน้ำหอมและน้ำมีสี
- สิกขาบทที่ 6 ฉัตตปาหนวารก ปาจิตตยกัณฑ์ ห้ามอาบน้ำควยแบ่งอาบ

โดยสรุปแล้วศีลที่มีบัญญัติขึ้นสำหรับภิกษุณีนั้นมากกว่าของภิกษุ แต่เมื่อพิจารณาจากหลาย ๆ คาน แล้วจะเห็นว่า ส่วนใหญ่เป็นการบัญญัติตามกาละ เทศะ และเหตุแวดล้อม พระพุทธองค์ทรงบัญญัติขึ้นตามข้อเท็จจริง ตามสภาพทางร่างกายและจิตใจของสตรี โดยทางร่างกายนั้นสตรีแตกต่างจากบุรุษ ที่لبางข้อ จึงเกี่ยวกับธรรมชาติทางร่างกายของสตรีโดยเฉพาะ เช่นบัญญัติเกี่ยวกับผ้าซิ่น เป็นต้น อีกประการหนึ่งกำลังกายของสตรีนั้นค่อนกว่าบุรุษ ไม่สามารถป้องกันตัวได้ดีเท่าชาย จึงมีการบัญญัติที่ลำบากข้อเพิ่มเข้าไปเพื่อความปลอดภัยและสวัสดิภาพของภิกษุณีเอง ส่วนในคานธรรมชาติของจิตใจ ลักษณะนิสัยหญิงนั้นมักอ่อนโยน หัวใจไหวง่าย จึงมักถูกรอบงำควยอารมณ์ และยังเมื่อจำเป็นต้องอยู่รวมกันเป็นกลุ่มใหญ่ ก็อาจเกิดเรื่องราวยุ่งยากได้มากกว่าชาย บัญญัติบางส่วนจึงเป็นไปเพื่อป้องกันความไม่สงบในเรื่องเหล่านั้นที่อาจเกิดขึ้นได้

ดังได้กล่าวมาแล้วว่าศีลส่วนใหญ่ในบัญญัติตามกาละ เทศะ ดังนั้นเมื่อเวลาผ่านไป สังคมเปลี่ยนไป ความนิยมหรือความรังเกียจคงเปลี่ยนแปลงไป สิกขาบทบางข้อจึงน่าจะอยู่ในประเภทที่ทรงอนุญาติไว้ก่อนปรินิพพานว่า ถ้าจะถอนสิกขาบทเล็กน้อยเสียก็ถอนได้ นับว่าพระพุทธองค์ทรงมองการณ์ไกลและเปิดทางให้กับกาละและเทศะ ความเหมาะสมตามเวลาและสังคมเป็นอย่างดี

จากการพิจารณาข้อมูลข้างต้นก็จะเห็นว่า พุทธปรัชญามีทรรศนะว่าสตรีนั้นมีส่วนที่ค่อนกว่าบุรุษในบางอย่างเช่น ในคานกำลังกาย ความเข้มแข็งทางอารมณ์ ประกอบกับ

วัฒนธรรมประเพณีความเชื่อโดยทั่วไปในสมัยนั้น ก็เป็นไปในค่านที่เห็นสตรีอยู่ในฐานะต่ำกว่า อยู่แล้ว ดังนั้นการกำหนดสถานภาพของภิกษุณีจึงเป็นไปตามขอเท็จจริงทั้งสองนี้คือ ภิกษุณีนั้น อยู่ในฐานะค้อยกว่าและต้องขึ้นอยู่กับฝ่ายภิกษุสงฆ์บาง เพื่อให้สอดคล้องกับบรรพชาศิกาวะ ของสตรี และสอดคล้องกับสภาพสังคม โดยทรงคำนึงถึงการที่ศาสนาจะเป็นที่ยอมรับของคน ในขณะนั้นอันจะเป็นสิ่งที่มีผลในการเผยแพรศาสนาควย การยกระดับสถานภาพของสตรีจึง ทำได้ในขอบเขตจำกัด เป็นการประนีประนอมทำในลักษณะที่จะให้เป็นผลทั้ง 2 อย่าง ดังนั้น จึงเห็นว่าขณะทำการยอมรับสตรีให้เข้าบวชนั้น เป็นการยกระดับสตรีอย่างมาก แต่บทบัญญัติเกี่ยวกับศีลหรือฐานะของภิกษุณีสะท้อนให้เห็นถึงฐานะที่ค้อยกว่าโดยที่ภิกษุณีต้องขึ้นอยู่กับฝ่ายภิกษุสงฆ์ เสียส่วนมาก ถึงแม้ว่าภายหลังจะได้มีการลดหย่อน เปลี่ยนแปลงไปในทางที่ทำให้ภิกษุณีมีสิทธิ มีอิสระขึ้นและไม่ต้องขึ้นอยู่กับฝ่ายภิกษุสงฆ์มากนักก็ตาม แต่ด้วยวิธีการประนีประนอมที่จะทำเพื่อ ให้ผลดีเท่าที่จะทำได้แก่ทั้ง 2 ด้าน คือทั้งแก่สถานภาพของสตรี และแก่การเผยแพรพระพุทธ ศาสนาเพื่อจะช่วยให้มนุษยชนทุกชนชั้น จึงทำให้ดูเหมือนว่ามีความขัดแย้งกันอยู่ในพุทธศาสนา แต่ความขัดแย้งนั้นก็สามารถที่จะเข้าใจได้ และอธิบายได้ควยเหตุผลดังที่กล่าวแล้ว

### 3. ความค้อยกว่าของสตรีในค่านที่เกี่ยวกับสังคม

#### 3.1 ธรรมชาติแห่งนิสัยของหญิง

ในค่านคคโลก ในพระไตรปิฎกก็มีกล่าวไว้ถึงสตรีในแง่มุมต่าง ๆ ไม่น้อย โดยกล่าวถึงสตรีว่าเป็นมลทินของพรหมจรรย์ มีพิษสงร้ายกาจจจจรพิษ เป็นคนหลายใจ ไม่มีความสัตย์ ไม่น่าวางใจ เป็นผู้เลวทราม มักมากในทางโลกีย์ ไม่รู้จักพอ เป็นของรู้ได้ยาก เห็นแก่ทรัพย์และทำลายทรัพย์ มีมายา ไม่รู้จักคุณ ๆ ผู้เขียนจะโคพิจารณาต่อไปว่า ธรรมชาติเช่นนี้เป็นธรรมชาติที่พุทธปรัชญามีต่อหญิงโดยทั้งหมดหรือไม่ อย่างไร

บางแห่งในพระไตรปิฎกกล่าวถึงสตรีว่าเป็นอุปสรรคและเป็นมลทินแห่งพรหมจรรย์ ดังที่ว่า

"หญิงในโลกย่อมย้ายบริษัประมาทแล้ว หญิงเหล่านั้นย่อมมุ่งจิตบรูษไป เหมือนลมพัด  
ปยุหนที่หล่นจากต้นไม้ไปฉะนั้น นิมิตตีกถาว่าเป็นเหวของพรหมจรรย์"<sup>1</sup>

"หญิงเป็นมลทินของพรหมจรรย์ หมูสัว่ช่วยอมก้อยู่ในหญิงนี้..."<sup>2</sup>

คำกล่าวเหล่านี้แสดงว่าสตรีนั้น เป็นอุปสรรคต่อบรูษในการบวช การบำเพ็ญพรต  
เพราะลักษณะธรรมชาติทั้งทางกายและทางนิสัยของหญิงนั้นเป็นที่จริงใจ เป็นที่น่ายินดี น่ารักใคร  
ของชายสิ่งอื่นยากที่จะทำให้จิตใจชอบ ผู้ที่ถือพรหมจรรย์นั้นหวนไหวได้เท่า พระพุทธองค์ได้  
ทรงตรัสยืนยันถึงความจริงชอบว่า

"คุณภิกษุทั้งหลาย เราย่อมไม่เล็งเห็นรูปอันแม้อย่างหนึ่งที่จะครอบงำจิตของบรูษตั้ง  
อยู่เหมือนรูปสตรีเลย คุณภิกษุทั้งหลาย รูปสตรีย่อมครอบงำจิตของบรูษตั้งอยู่

คุณภิกษุทั้งหลาย เราย่อมไม่เล็งเห็นเสียงอันแม้อย่างหนึ่ง ที่จะครอบงำจิตของบรูษตั้ง  
อยู่เหมือนเสียงสตรีเลย คุณภิกษุทั้งหลาย เสียงสตรีย่อมครอบงำจิตของบรูษตั้งอยู่

คุณภิกษุทั้งหลาย เราย่อมไม่เล็งเห็นกลิ่นอันแม้อย่างหนึ่ง ที่จะครอบงำจิตของบรูษ  
ตั้งอยู่เหมือนกลิ่นสตรีเลย คุณภิกษุทั้งหลาย กลิ่นสตรีย่อมครอบงำจิตของบรูษตั้งอยู่

คุณภิกษุทั้งหลาย เราย่อมไม่เล็งเห็นรสอันแม้อย่างหนึ่ง ที่จะครอบงำจิตของบรูษตั้ง  
อยู่เหมือนรสสตรีเลย คุณภิกษุทั้งหลาย รสสตรีย่อมครอบงำจิตของบรูษตั้งอยู่

คุณภิกษุทั้งหลาย เราย่อมไม่เล็งเห็นไฉฐรูปพะอันแม้อย่างหนึ่งที่จะครอบงำจิตของ  
ของบรูษตั้งอยู่เหมือนไฉฐรูปพะของสตรีเลย คุณภิกษุทั้งหลาย ไฉฐรูปพะสตรีย่อมครอบ  
งำบรูษตั้งอยู่"<sup>3</sup>

พระศาสดาทรงตระหนักถึงประชวรทางเพศว่า ไม่มีรูปใดที่จะผูกมัดใจชายได้เท่ากับ  
รูปผู้หญิง พระองค์จึงทรงชักเตือนภิกษุทั้งหลายอยู่เสมอว่า

<sup>1</sup>ช.ชา. 27/1771/331

<sup>2</sup>อุปถดสูตร.สัง.ส. 15/173/52

<sup>3</sup>อัง.เอ. 20/2-7/1-2



"คุณภิกษุทั้งหลาย เราย่อมไม่เล็งเห็นรูปอันแม้อย่างหนึ่งที่ครอบงำจิตของบุรุษตั้งอยู่  
เหมือนรูปของสตรีเลย..."<sup>1</sup>

เมื่อพิจารณาไปก็จะเห็นว่า เป็น เรื่องจิตวิทยาทาง เพศที่ตามปกติชายหญิง ซึ่งเป็น เพศ  
ตรงข้ามย่อมดึงดูดกัน การกล่าวเตือนภิกษุเช่นนั้น เป็นการกล่าวในแง่ของคนที่ยังมีกิเลสว่า  
เป็นธรรมดาโลกในระหว่างผู้หญิงกับผู้ชาย ถ้าชายไม่สนใจหญิง ความสัมพันธ์ทางเพศก็คงไม่มี  
การอยู่รวมกันเป็นสามีภรรยา เป็นครอบครัวก็จะไม่มี มนุษย์ก็จะไม่มีการสืบต่อกันมาจนทุกวันนี้  
พระองค์ยกยอมรับว่านั่น เป็น เรื่องธรรมดาสำหรับชายที่ยังมีกิเลสว่ายอมจะสนใจในรูปของหญิง  
มาก และในบรรดารูปทั้งหลายจะไม่มีรูปอะไรที่ดึงดูดจิตใจชาย เหมือนกับรูปของหญิง ซึ่งมี  
อิทธิพลทำให้หลงใหลใฝ่ฝันได้<sup>2</sup>

นอกจากรูปแล้วก็มีเสียงของสตรีที่สามารถจะดึงดูดใจชายได้ แม้เมื่อไม่เห็นรูป  
เพียงได้ยินเสียงสตรีก็อาจโน้มน้าวจิตใจชายได้ ในอรรถกถาธรรมบทมีเรื่องของพระจักขุ-  
บาล<sup>3</sup> ผู้เป็นภิกษุที่บวชเมื่อแก่ เมื่อบวชแล้วไม่สามารถเรียนฝ่ายปริยัติได้ เพราะทางคันถธุระ  
ต้องใช้เวลามาก ท่านจึงมุ่งทางวิปัสสนาธุระ ซึ่งเป็นทางสายตรงและไม่ต้องใช้เวลามาก  
ท่านไปเจริญกรรมฐานในป่า โดยตั้งใจไว้อย่างเด็ดเดี่ยวว่าตลอดระยะเวลา 3 เดือนใน  
ฤดูฝนจะไม่นอน ท่านถือปฏิบัติตามที่ตั้งใจอย่างเคร่งครัด ทำให้นัยน์ตาเกิดอาพาธและบอด  
เมื่อออกพรรษาท่านให้ภิกษุช่วยไปบอกน้องชายให้ส่งหลานมารับ น้องชายก็ส่งลูกชายบวชเป็น  
สามเณรมารับ ในระหว่างที่เค้นทางพาหลวงลุงกลับ ได้ยินเสียงหญิงร้องเพลง รู้สึกว่าไพเราะ  
จับใจ ต้องการไปดูเจ้าของเสียง จึงบอกหลวงลุงว่าปากทอง แล้วตามเสียงนั้นไป ก็พบหญิง  
สาวคนหนึ่งกำลังเก็บฟืนอยู่ สามเณรองค์นั้นก็เกี่ยวพาราสี จนในที่สุดก็ได้เสียดกับหญิงนั้น นึก  
แสดงให้เห็นว่าแม้แต่ เสียงของสตรีนั้นก็สามารถครอบงำบุรุษจนทำให้สามเณรของศีลขาด

<sup>1</sup> เรื่องเดียวกัน

<sup>2</sup> จานงค์ ทองประเสริฐ, ธรรมประยุกต์. (พระนคร : โรงพิมพ์รุ่งเรืองธรรม,  
2516), หน้า 14.

<sup>3</sup> ธ.อ. 1/21

การเกี่ยวข้องกับหญิงโคเห็น ไคยีน ไคฟงนั้นยอมเป็นการรบกวนความสงบแห่งจิต และเป็นอันตรายแก่พรหมจรรย์ ดังปรากฏในเรื่องของพระวังคีสะว่า "ในครั้งที่ท่านพระวังคีสะอยู่ที่อศคคาศวเจคีย เขตเมืองอาพวิกับท่านพระนิโครธก็ปะผู้เป็นอุปัชฌาย์ ท่านยังเป็นภิกษุบวชใหม่ ถูกทิ้งให้เฝ้าวิหาร

ครั้งนั้นสตรีเป็นอันมาก ประดับประดาร่างกายแล้วเข้าไปยังอารามที่อยู่วัดที่อยู่ของพวกภิกษุ

ครั้งนั้นแลความกระสันยอมบังเกิดขึ้น ความกำหนัดยอมรบกวนจิตของท่านพระวังคีสะ...<sup>1</sup>

พุทธภาษิตบทหนึ่งกล่าวไว้ว่า

พลฺ จฺนุโท พลฺ สุริโย                      พลฺ สมณฺพรหมณา

พลฺ เวลา สมฺทสฺส                      พลาทิลมิตฺติโย ฯ

อันแปลว่า

พระจันทร์ก็มีอิทธิพล พระอาทิตย์ก็มีอิทธิพล สมณพราหมณ์ก็มีอิทธิพล ฝั่งสมุทรก็มีอิทธิพล แต่หญิงทั้งหลายมีอิทธิพลยิ่งกว่าอิทธิพลเหล่านั้นขึ้นไปอีก<sup>2</sup>

ซึ่งก็เป็นการยืนยันว่าสตรีนั้นยอมมีอิทธิพลเหนือจิตใจของบุรุษ และไม่มีอำนาจใด ๆ ในโลกที่จะมีจิตใจของบุรุษได้เท่ากับอำนาจของสตรี

<sup>1</sup>นักขัตตสาร.สัง.ส. 15/727-728/258

<sup>2</sup>จำนงค์ ทองประเสริฐ. แผนการกู่อิสรภาพของเจ้าชายสิทธัตถะ, หน้า 18.

การที่รูป รส กลิ่น เสียง โสณรูปพะของชายหญิงจะครอบงำซึ่งกันและกันนี้ อย่ว่า  
แต่อยู่ที่ เป็นฆราวาสเลย แม่ที่อยู่ในเพศบรรพชิตและเป็นแม่ลูกกันก็ยังมีไม่พ้นจากอำนาจดึงดูด  
ในทางธรรมชาตินี้ ดังมีเรื่องในพระไตรปิฎกที่ ทั่วทิศทั่ววัน เมืองสาวัตถี มารดาพาเป็น  
ภิกษุณี และบุตรพาเป็นภิกษุ เมื่อพาแล้วทั้งสองก็พบกันอยู่เนือง ๆ มีความคลุกคลีคุ้นเคยกัน  
มากจน ไคของแล้วจึงเสพเมถุนธรรมกันทั้ง ๆ ที่ยังไม่ได้อิสัก<sup>1</sup>

ดังนั้นอย่าว่าแต่ชายหญิงโดยทั่วไปเลย แม้ชายหญิงที่เป็นมารดา เป็นบุตรกันก็ยัง  
เป็นไปได้ที่จะมีความกำหนัดในกันและกัน ดังในพระไตรปิฎกมีกล่าวถึงเรื่องภิกษุเสพเมถุนธรรม  
ในมารดา ธิดา พี่น้องหญิง ภริยา<sup>2</sup> พระพุทธองค์จึงตรัสว่า

"คฤกรภิกษุทั้งหลาย เราขอมไม่พิจารณาเห็นรูปอื่นแม้รูปเดียว ซึ่งเป็นที่ตั้งแห่งความ  
กำหนัด เป็นที่ตั้งแห่งความรักใคร่ เป็นที่ตั้งแห่งความมัวเมา เป็นที่ตั้งแห่งความผูกพัน  
เป็นที่ตั้งแห่งความหมกมุ่น กระทำอันตรายแก่การบรรลธรรม อันเป็นแดนเกษมจากโยคะ  
อันยอดเยี่ยม เหมือนรูปหญิงนี้เลย สัตว์ทั้งหลายกำหนดยินดี ใฝ่ใจ หมกมุ่น พัวพันในรูป  
หญิง เป็นอยู่ใต้อำนาจรูปหญิง ขอมเสวราโคกตลอดกาลนาน ...คฤกรภิกษุทั้งหลาย หญิง  
เค็น้อยกถิ ยนอยกถิ นังอยกถิ นอนอยกถิ นอนหลับแล้วกถิ หัวเราะกถิ พกอยกถิ ชับรอง  
อยกถิ ร้องไห้ยกถิ บวมชนักกถิ ตายแล้วกถิ ขอมครอบงำจิตของบุรุษใด คฤกรภิกษุทั้งหลาย  
บุคคลเมื่อจะกล่าวสิ่งใด ๆ ฟังกล่าวโดยชอบว ววงรวรบัดแห่งมาร ก็ฟังกล่าวมากความ  
นั้นแหละว่า เป็นบวงรวรบัดแห่งมารโดยชอบใด ๆ"<sup>3</sup>

<sup>1</sup> มาตุปตติกสูตร. อัง. ปโมจก. 22/55/68

<sup>2</sup> วินัย. มหา. 1/57-60/257-258

<sup>3</sup> มาตุปตติกสูตร. อัง. ปโมจก. 22/55/97-98

"...บุคคลที่ส่งหนาควยเพชรมาทักก็ ควยปีศาจก็ ฟังถูกต้องสรรพสิ่งก็ควยก็  
ก็ไม่ว่าแรงเหมือนสนทนาสองต่อสองควยมาควยเลย พวกหญิงยอมผูกพันชายผลมหล่ง  
ควยการมองดู การหัวเราะ การนุ่งห่ม ลับลอบ และการพคออนหวาน มาควยตามมิใช่  
ผูกพันเพียงเท่านั้น แมวมชนตายไปแล้ว ก็ยังผูกพันชายได้"<sup>1</sup>

"...กามคุณ 5 นี้ คือ รูป เสียง กลิ่น รส และโผฏฐัพพะอันเป็นที่รัก ใจ ย่อม  
ปรากฏในรูปหญิง เหลาชนผู้ถูกหวงกามพิศ ไม่กำหนดกรกาม มงคติในกาลและภพน้อย  
ภพใหญ่ในสงสาร ส่วนชนเหล่าใดกำหนดกรกาม ไม่มีภัย แต่ที่ไหน ๆ เทียวไป ชนเหล่านั้น  
บรรลุถึงความสิ้นอาสวะ ย่อมข้ามฝั่งสงสารในโลกได้"<sup>2</sup>

รูปของหญิงนั้นเป็นที่ยอมรับกันว่าครอบงำชายได้ อย่ว่าแต่รูปที่ยังมีชีวิตอยู่เลย  
แม้รูปที่ปราศจากชีวิตแล้วก็ยังเป็นที่น่ารักใคร่ และครอบงำชายได้ ดังมีกล่าวในพระไตรปิฎก  
ถึงการที่ภิกษุเคลาศลิ่งควยกายและ เสพเมถุนธรรมกับสตรีควย

"...ก็โดยในสมัยนั้นแล ภิกษุรูปหนึ่งไปป่าช้า เห็นศพซึ่งยังไม่ถูกสัตว์กัด ได้เสพเมถุน  
ธรรมในศพนั้น

ก็โดยสมัยนั้นแล ภิกษุรูปหนึ่งไปป่าช้า เห็นศพซึ่งถูกสัตว์กัดโดยมากได้เสพเมถุนธรรม  
ในศพนั้น"<sup>3</sup>

อำนาจและอำนาจของหญิงที่สามารถครอบงำชายและทำให้ชายขาดจากพรหมจรรย์  
นั้นยืนยันได้จากคำกล่าวที่ว่า "...เมื่อน้ำไม่หวานไหว คายสนมาโคควยฤทธิ์เอง ครั้นถึงความ  
ระคนกับควยหญิง ก็จมลงในห้วงมหรณพ ๆ"<sup>4</sup>

1 เรื่องเดียวกัน

2 เรื่องเดียวกัน, หน้า 68.

3 วินัย.มหา. 1/63/261

4 ชุ.ชา. 27/388/102





ควยอำนาจและอำนาจของหญิงที่มีอิทธิพลอย่างมากต่อพรหมจรรย์นี้ พระพุทธองค์ จึงทรงตกเศอให้เห็นโทษแห่งหญิงทั้งกำชับเสมอว่าให้หลีกเลี่ยง และไม่ประมาทในเรื่องนี้ "...ธรรมดาว่าหญิงเหล่านี้ เป็นหญิงบระโห่งงวย มีมายามาก และยังพรหมจรรย์ให้กำเริบ ยอมจะจมลงในอบาย บัณฑิต รู้จักอย่างนั้นแล้ว พึงเว้นเสียให้ทางไกล"<sup>1</sup>

นอกจากนี้ยังปรากฏมีเรื่องที่สตรีวัยเยาว์ ชักงุนกิมให้ขาดจากพรหมจรรย์ ครั้งเมื่อ พระอนุรท เคนทางไปพระนครสาวคตติ ไค้ไปถึงหมุานแห่งหนึ่ง ณ เวลาเย็น ในหมุานนั้นมี สตรีคนหนึ่งจักเรือนพักสำหรับอาคันตุกะไว้ พระอนุรทขอพักแรม นางก็อนุญาติ นางจักเคียง ที่มีอยูขางในถววย และนางก็ไปประทับคกแต่งร่างกายควยเครื่องหอม เขาไปหาพระอนุรท แลวกลาวกับทานว

"พระคุณเจามีรูปงามนัก นาคู นาคูม ส่วนคิมก็มีรูปงามยิ่ง นาคู นาคูม ทางที่คคิม ควรจะเป็นภริยาของพระคุณเจว เมื่อนางพูดคังนี้ ทานพระอนุรท ไค้เง็เสีย แม้ครั้งที สุม...ลำคัมนั้นนางไค้เปลืองผาออก เคนบาง ฮันบาง นังบาง นอนบาง เบืองหนา ทาน..."<sup>2</sup>

เพราะเหตุที่สตรีเป็นอันตรายต่อพรหมจรรย์ ในการปฏิบัติต่อสตรี พระพุทธองค์ จึงทรงแนะนำพระอานนทให้หลีกเลี่ยงจากการติดต่อ ไค้เห็น ไค้ยิน ไทระมัดระวังอยู่เสมอ หรือถ้าจำเป็นต้อตคคอบหากก็ให้กระทำอย่างมีสติ ไม่ให้ค่านึงถึงเรื่องเพศ คือถ้าเป็หญิง รุนแม่ ก็ให้เห็นปฏิบัติตอเยียงแม่ ถ้าเป็หญิงรุนพี่ ก็ให้เห็นเป็พี่สาว ถ้าเป็หญิงรุนน้องก็ให้ เห็นเป็น้องสาว คือให้จ้ฐฐานะไว้ในทางที่จะไมสามารถเก็วขงกันนในทางเพศไค้ และเพื่อ เป็การปอ้งกันสิ่งที่จะเป็ปัญหาตามมาจากความไกลชคระหวางสงฆ์ 2 ฝ่าย พระพุทธองค์ จึงไค้ทรงบัญญัติวินัยบางอยางขึ้นเพื่อใหสงฆ์มีโอกาสคคคอไกลชคกับสตรีน้อยที่สุด เช่น มีการ

<sup>1</sup> เรื่องเดียวกัน

บัญญัติห้ามไม่ให้ภิกษุอนุกรมชายคาเดียวกับสตรี ไม่ให้เดินทางโดยลำพังกับสตรีหรือไม่ได้รับ  
 สิ่งใดจากมือของสตรี ภิกษุถูกห้ามไม่ให้แตะต้องเสื่อผ้าเครื่องนุ่งห่มของสตรี หรือสัมผัสนารี  
 ไม่ให้กอดเด็กหญิงหรืออมสั้วตัวเมีย เมื่อแสดงธรรมหรือสวดคือนาคฤหัตถ์ชายหญิง ภิกษุจะ  
 ต้องไม่มองสตรี เหล่านี้เป็นต้น สำหรับทางฝ่ายภิกษุณี การบัญญัติข้อห้ามก็เป็นไปในทำนอง  
 เดียวกัน เช่นห้ามกำหนดยศนิกการจับต้องของบุรุษ ห้ามเกี่ยวของนคัหมายกับบุรุษ ห้ามยื่นหรือ  
 สันทนาสองคอสองกับบุรุษในที่มืด ในที่ลับ ในที่แจ้ง เป็นต้น

อย่างไรก็ตามถึงแม้ว่าจะมีการกล่าวว่สตรีเป็นมลทินหรือเป็นอันตรายต่อพรหม  
 จรรย์ แต่สตรีก็ไม่ได้จัดเป็นอันตรายอย่างยิ่ง ควบยังมีสิ่งอื่นที่อาจย่ำจิตใจของภิกษุได้เช่นกัน  
 และอาจจะย่ำได้มากกว่าด้วย ดังมีกล่าวยืนยันไว้ว่า

"ดูกรภิกษุทั้งหลาย มาตุคามคนเดียวย่อมไม่อาจย่ำจิตใจของภิกษุรูปหนึ่ง ก็ แต่ดูภ  
 ลักการะ และชื่อเสียงของมออาจย่ำจิตใจ ดูกรภิกษุทั้งหลาย ลาก ลักการะ และชื่อ  
 เสียง ทารณ ฯลฯ อย่างนี้แล..."<sup>1</sup>

ในบางแห่ง ก็กล่าวได้ว่าสิ่งอื่นก็เป็นอันตรายต่อพรหมจรรย์ได้ คือสิ่งที่อันตราย  
 ต่อพรหมจรรย์นั้นไม่ได้มีแต่เพียงสตรี แม้แต่ตัวจิตของตนเองก็เป็นอันตรายแก่พรหมจรรย์ได้  
 "...จิตเป็นธรรมชาติกลับกลอกเร็ววันก็สักหน่อยจะเป็นอันตรายแก่พรหมจรรย์ของเราได้"<sup>2</sup>

ในประเด็นที่ว่าหญิงเป็นอันตรายต่อพรหมจรรย์นั้นจริงอยู่ แต่เมื่อพิจารณาไปแล้ว  
 จะเห็นว่า ไม่ใช่แต่เฉพาะรูป รส กลิ่น เสียง โยถฐัพพะของหญิงจะครอบงำและเป็นอันตราย  
 ต่อพรหมจรรย์ของชายแต่ฝ่ายเดียว หากแต่รูป รส กลิ่น เสียง โยถฐัพพะของชายก็เป็น  
 อุปสรรค เป็นอันตรายต่อการประพฤติพรหมจรรย์ของหญิงเช่นกัน ดังปรากฏในเรื่องภิกษุณี

<sup>1</sup> มาตุคามสูตร.สัง.นิ. 16/566/260

<sup>2</sup> วินัย.มหา. 4/216/289

สุนทรินันทาซึ่งเสพเมถุนธรรม<sup>1</sup> และมีครภ<sup>2</sup> กับสพาทะผู้เป็นหลานของ นางวิสาขามิคารคา  
ขณะนั้นนางยัง เป็นภิกษุณีอยู่

ดังนั้นทั้งชายและหญิงต่างก็มีอำนาจที่จะครอบงำซึ่งกันและกันในทั้ง 2 ฝ่าย และต่าง  
ก็เป็นอันตรายต่อการประพฤติพรหมจรรย์ของอีกฝ่ายหนึ่งด้วยกันทั้งนั้น ไม่ใช่เฉพาะฝ่ายหญิงฝ่าย  
เดียวที่จะเป็นอันตรายต่อพรหมจรรย์ตามที่คนส่วนมากเข้าใจกัน ในพระไตรปิฎกก็กล่าวยืนยัน  
แล้วถึงโทษของทั้งบุรุษและสตรีในการที่จะเป็นอันตรายต่อการประพฤติพรหมจรรย์ ทั้งยังกล่าว  
ถึงการที่สตรีและบุรุษจะผูกใจเพศตรงข้ามใดด้วยอาการ 8 อย่างเหมือนกัน คือด้วย

1. รูป
2. การยิ้มแย้ม
3. คำพูด
4. เพลงขับ
5. การร้องไห้
6. อากัปกิริยา
7. ของกำนัล
8. การสัมผัส<sup>3</sup>

ดังนั้นขอที่ว่าหญิงเป็นมุลทินแห่งพรหมจรรย์นั้นก็จะเป็นจริงสำหรับชายด้วย หากแต่ว่า  
ในพระไตรปิฎกก็กล่าวโดยมุ่งเอาธรรมชาติของหญิงซึ่งจะเป็นอันตรายหรือเป็นศัตรูต่อการ  
ประพฤติพรหมจรรย์ของชายมากกว่า ซึ่งก็อาจวินิจฉัยได้ว่า อาจเป็นเพราะนักบวช

<sup>1</sup>วินัย.ภิกขุณีวัฏทศ. 3/1/3

<sup>2</sup>เรื่องเดียวกัน. 3/12/10

<sup>3</sup>พันธนสูตร.อัง.อฎฐก .. 23/107-108/174

ในพระพุทธศาสนานี้มีภิกษุก่อนภิกษุณี และก็เป็นภิกษุสงฆ์เสียส่วนมาก พุทธวจนะส่วนใหญ่ที่ปรากฏในพระไตรปิฎกนั้นส่วนใหญ่จึงเป็นการประหวนแกกัณษและกล่าวถึงอันตรายของเพศหญิง อันจะมีต่อการประพศิพรหมจรรย์ของชายไว้มาก ผู้เขียนคิดว่า หากสงฆ์ในพระพุทธศาสนา มีทั้งฝ่ายภิกษุและภิกษุณีมาพร้อม ๆ กัน และมีฝ่ายละเท่า ๆ กัน ก็น่าจะได้มีการกล่าวถึง ทั้งอันตรายของทั้งหญิงและชายที่มีต่อเพศตรงข้ามในการถือเพศพรหมจรรย์ไว้มากน้อยต่างจากกันเหมือนที่ เป็นอยู่

ดังนั้นการที่ได้มีการกล่าวถึงอันตรายของสตรีในพระไตรปิฎกไว้บ่อยครั้งมากกว่าบุรุษนั้นอาจจะถือได้ความขอวินิจฉัยที่กล่าวแล้ว แต่ด้วยการที่ได้มีการกล่าวถึงโทษของสตรีไว้มากแห่งและบ่อยครั้งกว่าภิกษุณี ก็มีผลต่อแนวความคิดเห็นของคนโดยทั่วไปต่อสตรี คือทำให้คนส่วนใหญ่มักจะเห็นว่าอันตรายของสตรีต่อการประพศิพรหมจรรย์ของบุรุษนั้นร้ายแรงกว่า มีมากกว่า ซึ่งตามความจริงแล้วก็เป็นไปในทำนองเดียวกันกับอันตรายของบุรุษที่มีต่อพรหมจรรย์ของสตรีไม่ได้แตกต่างมากน้อยกว่ากันแต่อย่างใด

นอกเหนือจากการเป็นมลทินแห่งพรหมจรรย์แล้วสตรียังถูกมองว่าเป็นเพศที่มีความร้ายกาจ เป็นพิษสงโดยเปรียบสตรีกับสัตว์ร้าย เช่น

"ราชสีห์เป็นสัตว์ร้าย กินเนื้อและเลือดเป็นอาหาร มีอาวุธ 5 อย่าง เป็นสัตว์พยายาม ยินดีในการเบียดเบียนสัตว์อื่น ชมเชยสัตว์ทั้งหลายกินมันได้ หญิงทั้งหลายก็ฉนั้นนรชนจึงไม่ควรวิสาสะกับสตรีเหล่านั้น ฯ"<sup>1</sup>

"อาวุธของราชสีห์ 5 อย่างคือปาก เล็บเท้าหน้าทั้งสอง เล็บเท้าหลังทั้งสอง รวมเป็น 5 ส่วน อาวุธของสตรี 5 อย่างนั้นคือ รูป เสียง กลิ่น รส โณภุสัพพะ"<sup>2</sup>

<sup>1</sup>ช.สา. 28/300/98

<sup>2</sup>เปรม หิมจันทร์, "บทบาทของสตรีในอินเดียในวรรณคดีบาลี" หน้า 1



"ไฟกั้นเปรียบหนึ่ง ข้างสารหนึ่ง งูเห่าหนึ่ง พระเจ้าแผ่นดินผู้ไค้มธุธาภิเษกหนึ่ง, หมิงทุกคนหนึ่ง ทั้งทาน คุณพิงคณหาทวยความระมัดระวังเป็นนิตย เพราะวาสิ่งทั้งทานมีอชยาศัย หรือมีความเนอน ที่รูโคยาก"<sup>1</sup>

นอกจากนี้ยังมีการเปรียบโทษ 5 ประการของงูเห่า คือ

1. เป็นสัตว์ไม่สะอาด
2. มีกลิ่นเหม็น
3. มีความกลัวมาก
4. มีภัยเฉพาะหน้า
5. มักประทุษร้ายมิตร

กับโทษ 5 ประการในหมิงคือ

1. มักโกรธ
2. มักผูกโกรธ
3. มีพิษร้าย (มีราคะจัด)
4. มีสองลิ้น (เป็นผู้มีวาจาต่อเสียด)
5. มักประทุษร้ายมิตร (มักประพุดคินอกใจสามี)<sup>2</sup>

อย่างไรก็ตามการเปรียบบุคคลกับสัตว์ร้ายนี้ไม่ได้มีแต่ฝ่ายสตรีเท่านั้น หากแต่มีในฝ่ายบุรุษด้วย ดังที่ว่า "...บุรุษผู้ไม่ประเสริฐจึงเป็นเหมือนงูในพกักัดเอา นักปราชญ์ไม่พึงทำไมตรีกับบุรุษเช่นนั้น เพราะการสังคณกับบุรุษชว นำทุกขมาให้โดยแท้..."<sup>3</sup>

<sup>1</sup>ช.ซา. 27/1611/307

<sup>2</sup>สัปสตร.อ้ง.บัจก. 22/229/268

<sup>3</sup>ช.ซา. 28/632/196

ยิ่งกว่านี้โทษและความร้ายกาจของสตรีก็ได้มีบรรยายไว้ในกษัตริย์ชาคกอย่างมากมาย โดยกล่าววาทิงนั้นร้ายกว่าโจรที่มีดาบอยู่ในมือ ไม่ควรที่จะไปสนทนากับหญิงตัวต่อตัว เพราะวาทิงนั้นร้ายยิ่งกว่าปีศาจ เป็นอันตรายยิ่งกว่างูพิษ และ

"มีบทบาท เป็นผู้ร้ายของโลก มีอาชญากรรมคือการเจรจาข่มขู่เพื่อนรำ และอาจฆ่าชายควยราคะและโหดะ ชายเมื่อตกอยู่ในอำนาจหญิงแล้วยอมไม่รู้งเรื่องเหมือนพระจันทร์ถูกราดหิมะนั้น"<sup>1</sup>

บางแห่งกล่าวถึงสตรีไปในทางเป็นผู้เลวทราม มักมากในทางโลกีย์

"ฉันเชื่อว่าหญิงในโลกนี้เลวทราม เพราะหญิงเหล่านี้ไม่มีเซตแคน มีแต่ความกำหนัด ยินดี คึกคะนองไม่เลือก เหมือนกับไฟไหม้ไม่เลือกฉะนั้น"<sup>2</sup>

"หญิงไม่ใช่ของบุรุษคนเดียวหรือสองคน ยอมต้อนรับทั่วไปเหมือนร้านตลาด ผู้ใดสำคัญ ซึ่งหญิงเหล่านี้นวของเรา ก็เท่ากับคักลมควยตาชายฉะนั้น..."<sup>3</sup>

"ธรรมคาหญิงในโลกเป็นคนลามก ไม่มีเซตแคน กำหนดหนักทุกเมื่อและคะนอง กินไม่เลือกเหมือนเปลวไฟไหม้เซตทุกอย่าง บุรุษเชื่อว่าเป็นที่รักของหญิงไม่มี ไม่เป็นที่รักก็ไม่มี เพราะหญิงทั้งหลายยอมคบบุรุษใดที่รัก ทั้งที่ไม่รัก..."<sup>4</sup>

นอกจากนั้นหญิงยังถูกมองว่า เป็นผู้ไม่มีความสัตย์ ไม่น่าไว้วางใจ

"...ฉันเชื่อว่าหญิงทั้งหลาย ควรฆ่าเสียให้หมดเลย ความสัตย์ไม่มีในหญิงทั้งหลาย ฯ"<sup>5</sup>

1 เรื่องเดียวกัน. 28/313/109

2 ช.ซา. 27/61/20

3 เรื่องเดียวกัน. 27/1608/307

4 เรื่องเดียวกัน. 28/311/105

5 ช.ซา. 27/235/66

"ไม่ควรวิสาสะกับหญิงแม้จะมีลูก 10 คนแล้ว ไม่ควรวิสาสะในหญิงที่กระทำความ  
 ยินดีให้ เป็นผู้ล่วงคิด ไม่สำรวม ถึงแมกรูยาจะพึงเป็นผู้มีความรักแน่นแฟ้น ก็ไม่ควร  
 วางใจ เพราะวาหญิงทั้งหลายเสมอกับทาน้ำ หญิงทั้งหลายพึงฆ่าชายก็ได้"<sup>1</sup>

"หญิงทั้งปวงยอมไม่ยินดีในเรือนของคน"<sup>2</sup>

"แม่นำหญิงปวงมีทางคคเคี้ยว และป่าทั้งปวงรุก รัยวด้วยต้นไม้ชนิดใด หญิงทั้งปวงเมื่อ  
 ใคชอง (ที่ลับ) พึงกระทำการมอันลามกฉนั้นน ถวาว่าพึงใคโอกาสที่ลับ หรือพึงใคชอง  
 เซนนั้น หญิงทั้งปวงพึงกระทำการมอันลามกเป็นเน ไม่ใคชวยที่สมบรณอัน กุยอมทักนุ  
 คนุเปลี่ย ในพวกนวุรีที่หลายใจ เป็นนุกระทำความมยวายนุแกชวยทั้งหลายไม่มีใคชวมช  
 ใค นารุเหลาใคแจะทำให้พอใจใคชองประกาททั้งปวงก็ไม่ควรวางใจในนารุเหลานั้น  
 เพราะวานารุเหลานั้น เสมอชวยทาน้ำ"<sup>3</sup>

คำกล่าวนี้จะเป็นการกล่าวติเตียนกรณีหญิงทำผิดครั้งหนึ่งที่จะยกมากล่าวต่อไป  
 ข้างล่างนี้มากกว่าที่จะเป็นการหมายรวมถึงสตรีโดยทั้งหมดว่ามีอุปนิสัยเช่นนี้ ในพระไตรปิฎก  
 มีเรื่องกล่าวถึงสตรีที่ไม่ซื่อสัตย์ มักมากในกามอยู่ไม่น้อยเช่น

พระนางกัณหาเป็นชายาของเจ้าชายปาดศพ 5 คน คือ พระเจ้าอชุตนะ พระเจ้า  
 นกุลละ พระเจ้ากัมเสน พระเจ้ายุธิษฐิต พระเจ้าสหเทพ แต่ยังไม่เพียงพอ พระนางยังคบชู้  
 กับบุรุษเปลี่ยซึ่งเป็นคนรับใช้<sup>4</sup>

พระนางอรุณคเทวีชายาของเทพกกุมาร ประพฤติอนาจารคบชู้กับฉัพพคกุมาร  
 เสนาบดี และธนนทวาสิผู้เป็นคนรับใช้ฉัพพคกุมาร<sup>5</sup>

<sup>1</sup>ช.ชา. 28/311/105

<sup>2</sup>เรื่องเดียวกัน. 28/307/103

<sup>3</sup>เรื่องเดียวกัน. 28/306/103

<sup>4</sup>เรื่องเดียวกัน. 28/300/97

<sup>5</sup>เรื่องเดียวกัน. 28/300/98

พระนางปิงคิยานี มเหสีของพระเจ้าพรหมทัตเป็นชู้กับคนเลี้ยงม้าผู้ใกล้ชิด<sup>1</sup>

พระมารดาของพระเจ้าพรหมทัตทรงทอหึงพระเจ้าโกศลราช ได้ทรงกระทำกรรมอันลามกกับพรหมชู้ปู้จาลจันตะ<sup>2</sup>

ด้วยเหตุที่มีหญิงบางพวกที่ประพฤติคนลามกเช่นนั้น จึงได้มีคำกล่าวตำหนิประณามหญิงไว้มาก เช่นในกฤตยทริกชาคกมิกกล่าวไว้ว่า

"หญิงทุกคนยอมไม่ยินดีในเรือนของตน ภรรยาได้ทอหึงสามีผู้เช่นนั้นได้ เพราะไปพบเห็นบุรุษอื่นมาเป็นงอยเปลี่ย..."<sup>3</sup>

"หญิงจะไม่ประพฤติล่วงบุรุษอื่นนอกจากคนนั้นอีก มีอยู่หรือ ๆ"<sup>4</sup>

"หญิงประดับประดาด้วยทองแก้วมณี และมุกดา ถึงจะมีคนสักการะและรักษาไว้ในตระกูลสามี ก็ยังประพฤตินอกใจสามี ดังหญิงที่อยู่ในทรวงอก ประพฤตินอกใจทานพ..."<sup>5</sup>

โดยเหตุที่มีหญิงบางพวกนอกใจ ประทุษร้ายต่อสามีโดยเจตนา จึงได้มีการกล่าวถึงอาการที่หญิงประทุษร้ายต่อสามีไว้ว่ามี 25 ประการคือ

1. ยอมพร อนุญาตการไปแรมคืนของสามี
2. ยอมไม่ระลึกลงถึงสามีที่ไปแรมคืน
3. ยอมไม่ยินดีกับสามีที่มาแล้ว
4. ยอมกล่าวโทษสามี ไม่กล่าวคุณแห่งสามี

<sup>1</sup> เรื่องเดียวกัน. 28/309/103

<sup>2</sup> เรื่องเดียวกัน. 28/300/98

<sup>3</sup> ชุ.ชา. 27/663/153

<sup>4</sup> เรื่องเดียวกัน

<sup>5</sup> ชุ.ชา. 28/313/108-109



5. ยอมประพฤติสิ่งที่ไม่เป็นประโยชน์แก่สามี
6. ยอมไม่ประพฤติสิ่งที่เป็นประโยชน์แก่สามี
7. ยอมกระทำกิจที่ไม่สมควรแก่สามี
8. ยอมไม่กระทำกิจที่สมควรแก่สามี
9. ยอมคลุมหัวนอน
10. นอน เบื้องหน้า ไปทางอื่น
11. ยอมนอนพลิกกลับไปมา
12. ยอมทำนวนาย นอนถอนหายใจยาว
13. ยอมทำร ะทมทุกข
14. ยอมไป อุจจาระปัสสาวะ บ่อย ๆ
15. ยอมประพฤติตรงกันข้าม
16. ไคยีนเสียงชายอื่นยอมเงี้ยหูฟัง
17. ยอมล้างผลาญทรัพย์
18. ยอมทอศสนิทชิดชอบกับชายผู้คนเคย
19. ยอมออกนอกบ้านเสมอ
20. ประพฤติผิดจากความคิด
21. ยอมประพฤตินอกใจ ไม่เคารพในสามี
22. มีใจประทุษร้าย
23. ยอมยืมที่ประทุษเนื่อง ๆ
24. ยอมทำให้เห็นรักแรม
25. ยอมไป เพ่งดูทิศ ทาง ๆ<sup>1</sup>

---

<sup>1</sup>เรื่องเดียวกัน. 28/305/101

ในบางแห่งมีกล่าวถึงความมักมาก ไม่รู้จักพอของสตรีว่า

"หญิงไม่มีความพล อ่อนโยน พุคเพราะ ให้เต็มได้ยาก เสมอแม่น้ำ ทำให้ลมจมน บุคคล  
รูจักนี้แล้ว พึงเวนเสียให้ทางไกล..."<sup>1</sup>

"...ซึ่งข้อความอยากได้โน้น อยากไฉน เขาเรียกกันว่าเป็นธรรมชาติของหญิงทั้งหลาย  
ในหมู่มนุษย์..."<sup>2</sup>

"มหาสมุทรหนึ่ง พราหมณ์หนึ่ง พระราชาหนึ่งหญิงหนึ่ง ส้อย่างนี้ยอมไม่เต็ม แม่น้ำสายใด  
สายหนึ่งอาศัยแผ่นดิน ไหลไปสู่มหาสมุทร แม่น้ำเหล่านั้นก็ยังมีมหาสมุทรให้เต็มไม่ได้ เพราะ  
ฉะนั้นมหาสมุทรชื่อว่าไม่เต็ม เพราะยังพร่อง ส่วนพราหมณ์ เรียนเวทอันมีการบอกเป็นทหา  
โคอยู่แล้ว ยังปรารถนาการเรียนรู้ยิ่งขึ้นไปอีก เพราะฉะนั้นพราหมณ์จึงชื่อว่าไม่เต็มเพราะยัง  
พร่อง พระราชาทรงชนะแผ่นดินทั้งหมด อันบริบูรณ์ด้วยรัตนะนิมโมกวน พรอมทั้งมหาสมุทร  
และภูเขาคอบครองอยู่ ก็ยังปรารถนามหาสมุทรฝั่งโน้นอีก เพราะฉะนั้นพระราชาจึงชื่อว่า  
ไม่เต็ม เพราะยังพร่อง หญิงคนหนึ่ง ๆ มีสามีคนละ 8 คน สามีล้วนเป็นคนแก่ลวกลา มี  
กำลัง สามารถนำมาซึ่งภามรสทุกอย่าง หญิงยังกระทำความพอใจในชายคนที่ 9 อีก เพราะ  
ฉะนั้น หญิงจึงชื่อว่าไม่เต็ม เพราะยังพร่อง..."<sup>3</sup>

คำกล่าวนี้ถ้าจะพิจารณากันจริง ๆ แล้วจะเห็นว่าภณนี้เป็นกรณีพิเศษ ไม่ใช่กรณี  
ทั่วไปและเป็นสถานะที่ต้องการจะตัดเคื้อนชายให้ระมัดระวังสตรีประเภทนี้ โดยเป็นการกล่าว  
เพื่อต้องการจะเน้นหรือย้ำอันตรายแห่งสตรี การกล่าววาสตรีสามารถมีสามีได้สัก แม้นที่ 9,  
10 นั้นเป็นการเน้นความไม่รู้จักพอของหญิงมากกว่าที่จะหมายถึงเช่นนั้นจริง ๆ ตามตัวอักษร

<sup>1</sup> เรื่องเดียวกัน. 28/312/107

<sup>2</sup> เรื่องเดียวกัน. 28/894/274

<sup>3</sup> เรื่องเดียวกัน. 28/312/107

ในบางแห่งมีกล่าวถึงสตรีว่าเป็นผู้ยั่ววน หลงใจและรู้ไต่ยากไม่ควรวางใจ เช่น

"บรรดานารีทั้งหลาย เป็นคนหลอกลวง ไม่มีใครสามารถจะจับได้ ทำความยั่ววนให้แก่ชายทั้งหลาย ถ้าหากว่านารีทั้งหลายแฉะทำให้เกิดเกิดความมิคิโค โดยประการทั้งปวง ก็ไม่ควรไว้วางใจ เพราะวานารีทั้งหลายเปรียบควยทาน่า ๆ"<sup>1</sup>

"...ภาวะของหญิงทั้งหลายเป็นของรู้ไต่ยาก เหมือนทางไปของปลาในน้ำ ฉะนั้น"<sup>2</sup>

นอกจากนี้แล้ว สตรียังถูกมองว่าเป็นผู้เห็นแก่ทรัพย์ ดังที่ว่า

"หญิงรู้ว่าชายมั่งคั่ง มีทรัพย์มาก ยอมเข้าไปหาชาย...ยอมเกาะชายที่มีจิต ถูกราคะยอม เหมือนเถายานทรายเกาะไม้สาละในป่าฉะนั้น"<sup>3</sup>

"หญิงทุกคนกินทุกอย่างเหมือนเปลวไฟ พาไปไต่ทุกอย่างเหมือนแม่น้ำ เหมือนกิ่งไม้มีหนาม ยอมละชายไปเพราะเหตุแห่งทรัพย์ ชายใดที่วางความรักทั้งหมดในหญิงชายนั้น เหมือนคักลมควยตาชาย เหมือนคักน้ำใสมหาสมุทรควยมือข้างเดียว จะพึงไต่ยินแต่เสียงมือของตน..."<sup>4</sup>

"จิตของหญิงเหมือนนุ้กของวานร ลุ่ม ๆ คอน ๆ เหมือนเงาไม้ หัวใจของหญิงไหวไป ไหวมาๆ เหมือนลอร์ดที่กำลังหมุน ... เห็นทรัพย์ของบุรุษที่ควรจะได้เอาใจเมื่อนั้น ก็ไขว่คว้าอ่อนหวานชักนำบุรุษไปใจ ... ไม่เห็นทรัพย์ของบุรุษที่ควรจะได้เอาใจ เมื่อนั้นยอมละทิ้งบุรุษนั้นไป เหมือนคนขามฟากถึงฝั่งโน้นแล้วละทิ้งแพไปฉะนั้น ... หญิงทั้งหลายเสมอควยไฟกินเปรี้ยว เปรียบควยหัวงูเห่า ยอมเลือกคบแต่บุรุษที่มีทรัพย์ ..." <sup>5</sup>

<sup>1</sup>ช.ชา. 27/662/153

<sup>2</sup>เรื่องเดียวกัน. 27/64/20

<sup>3</sup>ช.ชา. 28/313/108

<sup>4</sup>เรื่องเดียวกัน. 28/312/107

<sup>5</sup>เรื่องเดียวกัน. 28/310/104

"หญิงทั้งหลายยอมติดตามชายที่มีทรัพย์ ถึงจะเป็นคนเลี้ยงช้าง เลี้ยงม้า เลี้ยงโค คน  
จัดทาส สัปเทรหอง คุณเทหยากเยื่อ ก้าง หญิงทั้งหลายยอมละทิ้งชายผู้มีตระกูลแต่ไม่มีอะไร  
เหมือนทรากศพ แต่ติดตามชายเช่นนั้นได้ เพราะเหตุแห่งทรัพย์..."<sup>1</sup>

"...หญิงมองเห็นทรัพย์ของบรรพบุรุษจะถือเอาใคร่ครวญ ย่อมมิใช่วาจาอ่อนหวาน  
นำพาเอาบรรพบุรุษไปเหมือนชาวภูมิโพธิไซสหายลอมมาไปใด ฉะนั้น"

ใคร่ครวญใคร่ครวญไม่เห็นทรัพย์ของบรรพบุรุษจะถือเอาได้... ย่อมละทิ้งบรรพบุรุษไปเสีย  
เหมือนบุคคลชามปากถึงฝั่งโนนแล้ว ก็ทิ้งแพไปเสียฉะนั้น"<sup>2</sup>

ในข้อที่เห็นแก่ทรัพย์นี้ ถ้าจะมองกันอย่างยุติธรรมแล้ว ไซ้วาจะเป็นแต่สตรีเท่านั้น  
มนุษย์ส่วนใหญ่ไม่ว่าเพศใดก็มีความอยากได้ในทรัพย์ด้วยกันเกือบทั้งสิ้น ในพระไตรปิฎกได้กล่าว  
ถึงการที่บรรพบุรุษมีความสัมพันธ์กับสตรี เพราะเห็นแก่ทรัพย์ไว้ด้วยกันว่า "นักเลงหญิง...ไม่รู้จัก  
หาทรัพย์ รวมสังวาสกับหญิงหม้ายที่มีทรัพย์ ครั้นไซ้สอยทรัพย์ของหญิงหม้ายนั้นหมดแล้ว ก็ทำลาย  
มิตรภาพไปหาหญิงอื่นต่อไป..."<sup>3</sup>

ในบางแห่งมีกล่าวไว้ หญิงเป็นผู้ทำลายทรัพย์ เช่น

"...หญิงไม่มีวินัย ไม่มีสังวร ยินดีในน้ำเมาและเนื้อสัตว์ ไม่สำรวม ฆลาญทรัพย์ที่  
บรรพบุรุษมาได้โดยยากให้ฉิบหาย..."<sup>4</sup>

<sup>1</sup> เรื่องเดียวกัน. 28/311/106

<sup>2</sup> ชุ.ชา. 27/1605-1606/306

<sup>3</sup> เรื่องเดียวกัน. 27/1671/315-316

<sup>4</sup> ชุ.ชา. 28/313/108



"หญิงทั้งหลาย ...ไม่ทำอะไรให้พิเศษเหมือนเขาเมรมาศ ผลิผลเป็นนิตยเหมือนต้นไม้มีพิษ หญิงทั้งหลายเป็นนุกาัสควไว้ในมือจนไม้ไมถวน ทำโลกสมบัติในเรือนให้พินาศ..."

ในบางครั้งก็กล่าวถึงหญิงว่าเป็นผู้ไม่รู้จักคุณ เมื่อใดของก็จะทรยศว่า "...ถ้าบุรุษจะพึงให้แนคินอันเต็มไปควยทรัพย์สินแก่หญิงที่คนนับถือไซ้ หญิงนั้นได้โอกาสก็จะพึงคูหมั้นบุรุษนั้น..."<sup>2</sup>

นอกจากนั้นหญิงมักจะถูกมองว่าเป็นเพศที่เป็นไปตามอารมณ์ที่มากครอบงำ มีจิตใจหวั่นไหว เปลี่ยนใจง่าย โลเล ไม่น่าไว้วางใจ ดังที่กล่าวไว้ว่า

"หญิงเหล่านี้ขยอมผู้ไม่รู้จักกิจที่ทำแล้ว และกิจที่ยังไม่ได้ทำ ...ไม่ใช่อารยชน ก้าวล่วงธรรมเสียแล้ว ขอมไปตามอำนาจจิตของตนตายเดียว ๆ"

เมื่อมีอันตราย และเมื่อที่ถึงแก่เกิดขึ้น หญิงขอมละทิ้งสามีนั้นแม้อยู่ร่วมกันมานาน เป็นที่รักเป็นที่พอใจ เป็นผู้นุเคราะห์ แม่เสมอคอยชีวิต เพราะเหตุนี้ เราจึงไม่ไว้วางใจหญิงทั้งหลาย

ความจริง จิตของหญิงเหมือนกับจิตของลิง ลม ๆ คอน ๆ เหมือนกับเงาต้นไม้ หัวใจของหญิงทั้งหลายไหวไปมา เหมือนลอร์ดที่กำลังหมุนไปฉะนั้น"<sup>3</sup>

ในพระไตรปิฎกปรากฏมีเรื่องแสดงถึงความเปลี่ยนใจง่าย, กลับกลอกของหญิงคือ

"อบวสคนหนึ่งถามนางอุลลันนทาภิกษุณีว่าต้องการอะไร นางตอบว่าต้องการเนยใส เขาจึงซื้อเนยใสมาถวาย นางกลับบอกวาไม่ต้องการเนยใส แต่ต้องการน้ำมัน เขาจึงเอาเนยใสไปคืนจะขอน้ำมันมาแทน แต่พอคาไม่ยอมให้คืน..."<sup>4</sup>

<sup>1</sup> เรื่องเดียวกัน. 28/300/99

<sup>2</sup> เรื่องเดียวกัน. 28/311/105

<sup>3</sup> ขุ.ชา. 27/1602-1604/306

<sup>4</sup> สัพพัญญูภาพ, พระไตรปิฎกสำหรับประชาชนเล่ม 2, หน้า 100-101.

"อุมาศอญหนึ่งเอาเงิน 1 ทหาปณะฝากไว้ที่พอค้าในตลาดแล้วบอกอุมาศอญนางฉลนันทา  
ภิกษุณีว่า ต้องการอะไรในราคาหนึ่งทไปนำมา นางอุมาศอญนางฉลนันทาให้ไปนำน้ำมัน  
ราคา 1 ทหาปณะ ครั้นนำมาแล้ว สัตว์เปลี่ยนใหญ่ว่าไม่ต้องการน้ำมันแต่ต้องการเนยใส  
นางฉลนันทานำน้ำมันไปคืนจะขอเนยใสมา พอค้าไม่ยอมรับคืน..."<sup>1</sup> พระพุทธองค์ทรง  
ปรับอาบัติภิกษุณีที่ส่งชื่อของกลั๊กลอก เปลี่ยนใจขาย

ในบางแห่งมีกล่าวถึงภาษาของหญิงว่า หญิงนั้นมีภาษา 40 ประการ คือ

1. สะบักสะบิ้ง
2. โกงโค้งกมลง
3. กรีกกราย
4. ชะมดชะมอย
5. เอาเล็บคิกเล็บ
6. เอาเท้าเหยียบเท้า
7. เอาไม้ตีคิน
8. ชูเค็กช่น
9. ลกเค็กลง
10. เล่นเอง
11. ใต้เค็กเล่น
12. จูบเอง
13. ใต้เค็กจูบ
14. รับประทานเอง
15. ใต้เค็กรับประทาน
16. ใต้ของเค็ก

---

<sup>1</sup>เรื่องเดียวกัน

17. ขอของเค็กกิน
18. ลอเลียนเค็ก
19. พุกเสียงคัง
20. พุกคอย
21. พุกคำเบิกผย
22. พุกคำสลับ
23. ท่านนิทควยการพอนรำ ชับร่อง ประโคม ร่องไหกรีกกราย แดงตัว
24. ทำซิกซี
25. จอมองกู
26. สันสะเอว
27. สายผาทปักของลับ
28. เลิกขา
29. ปิคขา
30. เปินมให้เห็น
31. เบิกรักแรให้เห็น
32. เบิตองนอยให้เห็น
33. ขยับตา
34. ยักคิว
35. เมมริมฝีปาก
36. แลบลัน
37. เปลื้องผา
38. กลับนงผา

39. สยายผม

40. เกลาผม<sup>1</sup>

"...หญิงเหล่านี้มีมารยาเหมือนพยับแดด เป็นเหตุแห่งความเศร้าโศก เป็นเหตุเกิดโรคและอันตราย..."<sup>2</sup>

"หญิงเป็นเหมือนนุ๋วาน มีมายามาก ทำพรหมจรรย์ให้กำเริบ ทำให้ลมจม บุคคลผู้ตั้งนี้แล้ว พึงเวนเสียให้ทางไกล..."<sup>3</sup>

นอกจากการกล่าวถึงโทษ และความไม่ศิของหญิงแล้ว ในบางแห่งยังมีการกล่าวตำหนิผู้ที่ตกอยู่ในอำนาจหญิง ถูกหญิงครอบงำว่ายอมจะถูกหญิงเบียดเบียน ทำให้ถึงซึ่งความเสื่อมว่า

"นรชนผู้มีปัญญาเครื่องพิจารณา แม้จะมีเศษ มีมหาชนสักการบูชา ถ้าตกอยู่ในอำนาจของหญิงแล้วยอมจะไม่รุ่งเรืองเหมือนพระจันทร์ถูกราหูบัง... ส่วนผู้ที่ตกอยู่ในอำนาจของหญิง ไม่มีมือเบกษา ยอมเขาถึงความพินาศยิ่งกว่านั้นอีก"<sup>4</sup>

"บรรพบุรุษตกอยู่ในอำนาจของหญิง ยอมมฤตยูเข่นทั้งในโลกนี้และโลกหน้า ผู้ตกอยู่ในอำนาจของหญิงยอมเขาถึงนรก เป็นขุมศพสัตว์ใหญ่ มูรอน และนรกอันมีป่าไม้จิว มีหนามแหลมคั่งหูกเหล็ก แล้วมาในกำเนิดสัตว์เคี้ยว जान ยอมไม่พ้นจากวิสัยเปรตและอสุรกาย หญิงยอมทำลายความเลินหวั ความยินดี ความเพลิดเพลินอันเป็นทิพย์ และจักรพรรดิสมบัติในมนุษย์ของชายผู้ประมาทให้พินาศและยังทำชาวนั้นให้ถึงทุกตีกอีกด้วย..."<sup>5</sup>

<sup>1</sup>ช.ชา. 28/305/101

<sup>2</sup>เรื่องเดียวกัน. 28/210/70

<sup>3</sup>เรื่องเดียวกัน. 28/312/107

<sup>4</sup>เรื่องเดียวกัน. 28/313/109

<sup>5</sup>เรื่องเดียวกัน. 28/313/109



ทักล่าวมาทั้งหมดคนล้วนแสดงให้เห็นถึงความเลวร้าย นากลัวของสตรีเพศ เป็นความ  
 จริงที่ว่าสตรีบางคน บางพวกที่เป็นเช่นนั้นจริง แต่ไม่ได้หมายความว่า ถ้าเป็นสตรีแล้วจะ  
 ต้องมีพฤติกรรม หรือ ธรรมชาติทางนิสัยที่เลวร้าย เช่นนั้นเหมือนกันหมด สตรีนั้นมีมากดังครึ่งโลก  
 เช่นเดียวกับบุรุษ จึงเป็นธรรมดาที่ย่อมจะต้องมีทั้งดีและเลว เป็นการยากที่จะให้มีแต่สตรีที่  
 ดีล้วนโดยไม่ชั่วปะปนเพราะความธรรมดาของโลกแล้วย่อมมีความคึกคักไปตามที่ว่าคนชั่วมีคนคิดมาก  
 กังนการจับเรื่องราวในพระไตรปิฎกหรือพุทธวจนะบางตอนทักล่าวถึงโทษ, อันตรายและความ  
 นิดของสตรีบางกลุ่มบางพวกมาเป็นตัวแทนแล้วกลาวตัดสินโดยสรุปรวมกันจะไม่เป็นการยุติธรรม  
 ทั้งต่อสตรีและต่อพุทธปรัชญา เพราะพระไตรปิฎกและพระศาสนาก็มีทักล่าวถึงสตรีในคานที่ไม่  
 ดีแต่อย่างเดียว หากจะพิจารณาคุณค่าสอนบางตอน และขาดบางเรื่องแล้วจะเห็นว่าไม่ได้มีการ  
 คำหิสตรี หรือกลาวถึงความเลวร้ายของสตรีข้างเดียวหรือแต่ส่วนเดียว แต่ได้กลาวถึงไว้ทั้ง  
 ส่วนดีและส่วนเสีย และในบางครั้งเมื่อกลาวไปในทางไม่ดีก็ได้มีการพูดถึงไว้ทั้งทางฝ่ายสตรี  
 และบุรุษสิ่งหนึ่งที่จะยืนยันให้เห็นได้ถึงแนวความคิดเห็นในทางที่ดีที่พุทธปรัชญามีต่อสตรีก็คือ  
 เรื่องราวของสตรีที่เป็นคนดี ประพฤติปฏิบัติถูกต้องบำเพ็ญตนเป็นที่น่ายินชมชอบ เป็นประโยชน์  
 ต่อพ่อแม่ ครอบครัว ศาสนา สังคม ก็มีกลาวไว้มานอย ดังจะขอยกมาเป็นตัวอย่างบาง เช่น

ก) นางเสศคถูกพ่อต้องการสอนให้นางรู้จักเมตตธรรมและจะทักล่าวใจนางว่า  
 นางจะแก้ไขอย่างไรเมื่อตกอยู่ในเหตุการณ์คับขัน พอจึงพานางไปในป่า แสดงท่าทามิมีร้าย  
 กับนาง นางก็ทักพอขอความเห็นใจว่า "...คนที่พอจะเป็นที่พึ่งของลูกได้ กลับมาทามิมีร้าย  
 เสียอย่างนี้ ลูกจะรำไรให้ใครมาเป็นที่พึ่งเล่า..."<sup>1</sup>

ตามทองเรื่องแล้วนางเสศคคนข้างจะไร้เคียงสา แต่นางก็เคร่งครัดในการรักษา  
 ความบริสุทธิ์ของพรหมจรรย์ ซึ่งก็พอเป็นกรณีที่จะสะท้อนให้เห็นว่า ไม่ใช่ชาวสตรีทั้งหมดจะมัก  
 มากในกาม โดยไม่ละอายต่อการประพฤตินิดชั่วจนธรรมประเพณีสตรีในสมัยนั้นไปเสียหมด สตรี

ที่ยังรักห่วงแหนพรหมจรรย์ และละอายต่อการกระทำผิดทำนองคลองธรรมก็มีอยู่

ข) นางอุบลวรรณ<sup>1</sup> เป็นผู้อยู่รวมสามีคนเดียวกับลูกสาวโดยไม่รู้เรื่องมาก่อน แต่เมื่อนางทราบความจริงเขาก็เกิดความละอาย เห็นความเลวร้ายของกามกิเลส เกิดความสลัดใจจึงออกมาชว เรื่องนี้สะท้อนให้เห็นได้เหมือนกันว่า จิตใจของสตรีก็ยังคงมีความละอาย รุกฎกรูกรักควรรู้นิคมชอบชวดี

ค) นางวิสาขา<sup>2</sup> ธิดาของธัญชัยเศรษฐีชาวเมืองภททิสะก็เป็นผู้และปฏิบัติตามประเพณีที่ถือปฏิบัติกันในสมัยนั้น ในครั้งที่นางรับหมั้นพวงมาลัยที่มีคาร เศรษฐีให้ข้านแล้ว ก็ได้บอกสาวใช้ให้ไปหานางมารับกลับบ้าน เพราะเป็นประเพณีของชาวอินเดียขณะนั้นว่า สตรีที่รับหมั้นชายภายนอกบ้านถือเป็นลูกสาวของผู้รับจะตองกลับบ้านด้วยรถ ซึ่งก็แสดงให้เห็นว่านางวิสาขาแม่เมื่อยังเด็ก ยังรู้สึกสนใจประเพณีปฏิบัติตามธรรมเนียมประเพณีที่ถือปฏิบัติกันในสังคม ยิ่งกว่านั้นนางวิสาขานี้ยังเป็นผู้ที่เลื่อมใสศรัทธาในพระพุทธศาสนา ได้อุปถัมภ์และทำคุณประโยชน์ไวแกศาสนาไม่ใช่น้อย จนพระพุทธองค์ทรงยกย่องให้เป็นเลิศกว่าอุบาสิกาทั้งหลาย

ง) นางนันทา<sup>3</sup> เป็นผู้มีความจงรักภักดีค่อนนันทกุมารผู้เป็นสามีในนามที่ยังมิได้ยู่ร่วมกันเพราะนันทกุมารออกมาชวเสียในวันทำพิธีวิวาหมงคลนั้น นางก็ไม่ยอมมีสามีใหม่ ยังรักษาความบริสุทธิ์แห่งพรหมจรรย์ไว้ และภายหลังที่พระพุทธองค์ทรงอนุญาตให้สตรีบวช นางก็ออกมาชวและสำเร็จอรหัตตผล

<sup>1</sup>ช.เถรี. 26/465/476

<sup>2</sup>วินัย.มหา. 5/153/190-195

<sup>3</sup>ช.อ. 1/154

จ) พระนางมัทรี<sup>1</sup> มเหสีของพระเวสสันดร แม่เป็นนางกษัตริย์ แต่เมื่อพระเวสสันดรถูกเนรเทศให้ไปอยู่ป่า พระนางก็มีไต่คิดของนอยหาความสุขสบายส่วนตัวอยู่ในวัง แต่มีความรัก ความภักดี ต่อการจะปรนนิบัติรวมทุกข์ร่วมสุขจึงไต่คิดตามพระเวสสันดรตั้งที่พระนางกล่าววา

"...เกล้ากระหม่อมฉันเจ้บวชติดตามพระสวามีไปทุกเมื่อ แม่เมื่อแผ่นดินยังไม่ทำลาย...  
เกล้ากระหม่อมฉันวางใจพระเวสสันดรเสียแล้ว ไม่ฟังปราชญ์แนะฉันมีสักครเป็น  
ขอบเขต ทรงไว้ซึ่งเครื่องปลื้มใจ เป็นอันมาก บริบูรณ์ด้วยวิเศษต่าง ๆ เมื่อสามีกทกข  
แล้ว หญิงเหล่านี้โดยหวังความสุขเพื่อตน หญิงเหล่านั้นเลวทรามหนอ หัวใจของหญิง  
เหล่านั้นเป็นอย่างไรหนอ..."<sup>2</sup>

พระนางมัทรีจึงเสด็จไปพร้อมพระเวสสันดรและพระโอรสคอยปรนนิบัติจัดหาทุกสิ่ง  
ให้พระเวสสันดร เรื่องนี้ก็เป็นตัวอย่างที่สะท้อนให้เห็นถึงว่า สตรีไรจะเลวร้ายเสมอไปทุกคน  
สตรีที่ยังมีใจ เขียว รัก ซื่อสัตย์ และภักดีต่อสามีก็มีอยู่ ดังปรากฏมีกล่าววา

ชั้นชื่อว่าหญิง ใซ้ว่าจะประพศิเสื่อมเสียเลวทรามไปเสียทั้งหมด หญิงที่คี่ ไม่ทอดทิ้ง  
สามี รวมทุกข์ รวมสุขกับสามีก็มี ดังที่ไต่มีกล่าวในชาคกถึงหญิงที่เป็นยอดภรรยา เช่นพระนาง  
มัทรีของพระเวสสันดรวา

ยา หลีหลี หลีหลีส

อพชา อพณสส กิตติมา

สา หิสส ปรมา ภริยา

สทธิบุญสส อิติโย ๓

<sup>1</sup>ช.ชา. 28/1091-1093/333-335

<sup>2</sup>เรื่องเดียวกัน. 28/1093/335

<sup>3</sup>ปุย แสงฉาย. โลกปรัชญา, หน้า 8/3

"หญิงโค เมื่อสามีชกสนกชกสนควย เมื่อสามีมั่งคั่งกพลอย เป็นผู้มีมั่งคั่งมั่งอเสียดควย หญิงคนนั้นเป็นยอครรยา ฯ"<sup>1</sup>

"หญิงมั่งคั่ง ผู้ทรงเกียรติ ย่อมร่วมสุขทุกข์ของสามีที่จน หญิงมั่งคั่งผู้ทรงเกียรติ ย่อมร่วมสุขทุกข์ของสามีที่มั่งคั่ง เทพเจ้าย่อมสรรเสริญหญิงนั้นแล เพราะเจ้าหลอนทำกิจที่ทำได้ยาก"<sup>2</sup>

ฉ) นางมุตตา ธิดาของโอรสาคทพรพราหมณ์แห่งโกศลรัฐถูกบังคับให้แต่งงานกับพราหมณ์ หลังคอมพิการ นางไม่พอใจที่จะอยู่ร่วมกับสามีที่การนั้น แต่นางก็ไม่ประพฤตินอกใจสามี แต่เสนอสามีให้อนุญาตให้นางออกบวช<sup>3</sup>

ช) นางจาปา ภริยาอุปกาธิวก มีสามีที่เหี้ยมเมาสุราเป็นอาเจณ ทั้ง ๆ ที่นางไม่พอใจและคูหิมินสามี แต่นางก็ไม่ประพฤตินอกใจสามี<sup>4</sup>

ทั้งกรณีของนางมุตตาและนางจาปานั้นสะท้อนให้เห็นว่าแม่สามีจะเป็นผู้ปกครอง แต่สตรีก็ยังไมยอมประพฤติผิดประเวณีและพรหมจรรย์ ยังยึดถือประพฤติปฏิบัติอยู่ในกรอบของศีลธรรมประเพณี

ในการศึกษาหรือให้ทราบถึงแนวความคิดใด ๆ นั้นผู้เขียนเห็นว่าเราจะจับเพียงวาระบางอันมาสรุปเป็นสังเขปนั้นจะไม่เป็นการถูกต้องและยุติธรรมนัก แต่จำเป็นที่เราจะต้องมองโดยวงกว้าง พร้อมทั้งนำสิ่งอื่นที่เกี่ยวข้องของเขามาพิจารณาควบคู่กัน การที่จะเข้าใจปัญหาหรือทรรศนะที่พุทธปรัชญามีคือสิ่งต่าง ๆ อย่างถูกต้องนั้น ผู้ที่ศึกษาควรถีจะได้พิจารณาข้อมูล

1 ขุ.ชา. 27/581/137

2 ขุ.ชา. 28/1093/335

3 ขุ.เถรี. 26/412/445

4 เรื่องเดียวกัน. 26/469/485



และปัญหาสิ่งแวดลอมควย ฉัตรสมาลัย กบิลสิงห์ (2518) ไค้และให้อสังเกตไว้ว

"ในพระศกคณตปิฎกจะสังเกตเห็นวากอนที่จะกลาวถึง เนื้อหาสาระธรรมนั้น จะมี อารัมภบทสนุ ๆ กลาวถึงวามีธรรมเทกนุหรือพุทธคํารัสในครั้งนั้น ๆ กลาวแกผูใด ที่ไหน และควยเหตุใดจึงทำให้พระพุทเจาตรัสเช่นนั้น อารัมภบทเช่นนี้ทำให้เราสนใจความหมายในพุทธคํารสนั้น ๆ มากขึ้น โดยพิจารณาจากขอมูลทาง ๆ ประกอบ เขาควย"<sup>1</sup>

คั้งนั้นการที่จะสรุปธรรมะที่พุทธปรัชญามีต่อสตรีโดยยกพุทธวจนะ หรือคํากลาว บางตอนทีกลาวถึงอันตรายและการคิเคียนสตรีมาเป็นขอคคิสนทั่วไปสำหรับแนวความคิดที่ พุทธปรัชญามีต่อสตรีโดยทั่วไป โดยไมพิจารณาสาเหตุ ขอมูล ส่วนประกอบอื่น ๆ และหลัก ธรรมทีเกี่ยวของควบคุไปนั้นก็จะทำให้ไค้อสรุปหรือแนวความคิดที่ต่างจากทีเป็นจริง ทั้งยังไม่เป็นการยุติธรรมต่อพุทธศาสนา

การพิจารณา วิเคราะห์ถึงสถานภาพของสตรีตามธรรมะของพุทธปรัชญาจาก หลักฐานทีมีอยู่ในพระไตรปิฎก เป็นหลักนั้นมีขอที่ควรคํานึงถึงในการพิจารณา คือ การคคิสน แนวความคิดในสมัยพุทธกาลจากสิ่งแวดลอม ขอเท็จจริง และการมองจากสายตาในปัจจุบัน นั้นยอมจะเป็นการไมถูกคอง หากแคคองพิจารณาพุทธวจนะ หรือ คํากลาวนั้น ๆ ในปริบท ของระยะเวลาั้น คือคํานึงถึงสภาพของความเป็นอยทางสังคม ความเชื่อ วัฒนธรรม ประเพณี และสิ่งอื่น ๆ ทีเกี่ยวของ เช่นที่มาของคํากลาว โอกาส บุคคลทีกลาวประกอบควย ยิ่งกวานบางทานยังเสนอขอควรคํานึงอีกประการหนึ่งไวควยวว่า พระไตรปิฎกนั้นเป็นการ ทองจํากันมาของภิกษุ บางตอนทีกลาวไวก็เกี่ยวกับสตรีทีภิกษุเหล่านั้นเห็นว่าไมสำคัญ ก็อาจ จะละเลยไมสนใจควว จึงเป็นไปไควว่าพระไตรปิฎกทีเรามีอยู่นี้จะมีการบิดเบือน คลาด

<sup>1</sup> ฉัตรสมาลัย กบิลสิงห์, ภิกษุณีนึงมีอยู่หรือ ?, หน้า 7.

เคลื่อนไปจากทรรณะดั้งเดิมของพระพุทธองค์อยู่บ้างควยภิกษุบางองค์อาจจะไม่เห็นความสำคัญขงประวัติศาสตร์ ยังมีอคติ ไม่สามารถยอมรับความสามารถในบางด้านของสตรีเพศได้อย่างสนิทใจ เพราะการเปลี่ยนแปลงทางความคิดนั้นต้องอาศัย เวลาและยากที่จะกระทำได้ในระยะเวลาสั้น ๆ

นอกจากนั้นในการพิจารณาแนวความคิดเกี่ยวกับสตรีนั้นไม่ควรมองข้ามข้อเท็จจริงที่ว่า คนดีคนเลวนั้นย่อมมีอยู่ทั่วไปในทุกภาษา ทุกชาติชนวรรณะและทุกเพศทั้งในสังคมของฆราวาสและบรรพชิต เรื่องราวต่าง ๆ ของหญิงชายในพระไตรปิฎกก็มีทั้งที่ดีและเลว การจะหยิบยกแต่เพียงข้อใดข้อหนึ่งมาพิจารณาแล้วสรุปเป็นทรรณะที่ครอบคลุมรวมกันจะไม่เป็นการถูกต้อง ดังเช่นการยกพุทธวจนะบางตอนที่กล่าวถึงอันตรายหรือการทำนิตฺติมาใช้เป็นหลักฐานยืนยันว่าพุทธศาสนาเห็นสตรีเป็นความเลวร้าย ผิดไปแต่ในทางไม่ดี เป็นอันตรายคอชายโดยไม่พิจารณาของเรื่องหรือสิ่งอื่นประกอบด้วยก็จะทำให้เกิดการตัดสินใจผิด และโทษสรุปที่เอนเอียง ไม่ถูกต้องตามที่ เป็นจริง เช่นคำกล่าวที่ว่า "...บุรุษยากใจว่า หญิงนี้ต้องการเรา อย่าเสียใจว่าหญิงนี้ไม่ต้องการเรา อากาการของหญิงเป็นของรู้ได้ยาก เปรียบเหมือนกับการไปของปลาในน้ำฉะนั้น"<sup>1</sup>

การใช้คำกล่าวนี้หมายรวมถึงหญิงทั้งหมดนั้นจะเป็นการถูกต้องยุติธรรมหรือไม่ควรที่จะได้พิจารณาถึงที่มาแห่งคำกล่าวนี้ ซึ่งในกรณีนี้เป็นคำกล่าวที่กล่าวในโอกาสที่ศิลาปาโมกข์โพธิสัตว์ถามศิษย์ว่าไปทำมาหากินแล้วเพราะเหตุใดจึงหายไป ผู้เป็นศิษย์ตอบอาจารย์ว่ามีความรำคาญเรื่องภริยาจึงไม่ไคมาหาพระอาจารย์ เพราะบางวันภริยาทำอาการรักใคร่ บางวันแข็งกระด้าง ศิลาปาโมกข์อาจารย์เมื่อได้ฟังก็รู้ทันทีว่าภริยาของศิษย์นั้นนอกใจสามีจึงบอกศิษย์ว่า ธรรมดาหญิงที่นอกใจสามีนั้นจะมีภริยา 2 อย่างคือ จะถอมตัวเหมือนหาสีในวันที่ไคนอกใจสมประสงค์ และจะแข็งกระด้างขมขู่ในวันที่ไม่ไคประพฤตินอกใจ ศิลาปาโมกข์อาจารย์จึงกล่าวสัพพัญญูที่ยกมานี้แก่ศิษย์ว่า "...แม่นำ หนทาง

โรงเหล้า ที่ประชุม บ่อน้ำเป็นฉันทิโค หึ่งทั้งหลายในโลกก็เป็นฉันทิโค บัดพิททั้งหลายยอมไม่  
โกรธแกหึ่งทั้งหลายคั้งนี้..."<sup>1</sup>

โดยที่สุภามิตินัยหมายความว่า หึ่งก็เป็นเหมือนกับแม่น้ำ ทนทาง โรงเหล้า ที่  
ประชุม บ่อน้ำ คือเป็นสาธารณะทั่วไปของคนทุกหมู่ ทุกเหล่า เมื่อโคจรมาถึงโอกาสและ  
บุคคลผู้เป็นที่มาของคำกล่าวนั้นแล้วก็พอจะสันนิษฐานได้ว่า ทิศาปาโมกข์คงไม่ได้อธิบายความ  
ไปตรง ๆ ตามตัวอักษร หากแต่เป็นการกล่าวในทำนองเตือนสติปลอบใจ วาจรรมคาของ  
หึ่งเป็นเช่นนี้เพื่อให้ศิษย์ของตนนั้นคลายความโกรธ ไม่ทำรุนแรง และทำเพิกเฉยกับ  
ภริยาได้ คงจะไม่ได้เป็นการกล่าวแบบขอเท็จจริงและติเตียนกล่าวโทษสตรีโดยทั้งหมด<sup>2</sup>  
แต่กล่าวโดยมีจุดประสงค์ใหญ่เป็นศิษย์สามารถตัดใจ ระวังความโกรธให้ได้เพื่อความ  
สงบสุขของครอบครัว

ผู้เขียนจะยกอีกสักคำกล่าวหนึ่งมาพิจารณา คือ "...ความสัตย์ยากที่จะหาได้  
ในหึ่งใจ รมมีเล่ห์เหลี่ยมมากมาย ความเป็นไปของหึ่งทั้งหลายรู้ได้ยากเหมือนความเป็น  
ไปของปลาในน้ำ ฉะนั้น ๆ"<sup>3</sup>

คำกล่าวนี้อยู่ในสัมพลาชาคกซึ่งตามท้องเรื่องแล้วโสดิ เสนกุมารนั้น เคียดกรอน  
เพราะเป็นโรคเรื้อน ถูกเนรเทศออกจากเมืองมาอยู่ในป่า พระนางสัมพลาคุมเหล็กไม่  
หอดทิ้ง ตามมาปรนนิบัติพยาบาล เทียวแสวงหาอาหารให้ ครึ่งหนึ่งพระนางถนอมรักกับ  
เฝ้าโศก รำพันว่าแม้กษัตริย์จะกินนางเสีย นางก็ไม่มีความทุกข์ จะทุกข์อยู่แถวระโสดิ  
เสนกุมารจะทรงเคลือบแคลงเป็นอย่างอื่นไป เพพเจ้าท้าวโลกบาลเห็นนางเป็นหึ่ง  
ประเสริฐ สงบเสงี่ยม ภูมิวิสามิ จึงบอกให้กษัตริย์ปล่อยตัวนาง เมื่อนางกลับมาพระโสดิ  
เสนกุมารก็ท้อวาคอชานว่าผู้นั้นคงเป็นที่รักของนางมากกว่าสวามี นางก็ทูลตามความ

<sup>1</sup>ช.ชว. 27/65/21

<sup>2</sup>ปุย แสงฉาย, โลกปรัชญา, หน้า 48-50.

<sup>3</sup>ช.ชา. 27/2413/476



จริงว่า นางถูกยักษ์จับไว้จะกินนางเสีย แต่นางก็ไม่เป็นทุกข์ด้วยยักษ์กิน แต่ทุกเช้าพระ  
 สวามีจะเคลือบแคลงคิดเป็นอันไป พระโศคติกุมารไม่ทรงเชื่อนาง กลับตรัสวานางถึงที่  
 ยุกมากล่าวไวขาของตน ซึ่งก็สะท้อนให้เห็นว่าในบางครั้งชายก็เป็นไปตามอำนาจของอารมณ์  
 ไร เหตุผลคล้ายเหมือนกันจึงปรี๊ดปรั่าและมองหญิงในแง่ร้ายไว้ก่อน ทั้ง ๆ ที่หญิงผู้ภริยาก็คง  
 ซื่อสัตย์ภักดีด้วยจริงใจ ทั้งนางสัมพุดานนั้นก็ไม่ได้หวังในทรัพย์สินสมบัติ แต่หวังในความรักจาก  
 สามี คงจะเห็นได้จากคำกล่าวของนางที่ว่า

"ถ้าพระเจ้าโศคติเสนาะยกย่องหม่อมฉัน คงที่หม่อมฉันเคยเที่ยวแสวงหาลาผล  
 ในป่ามาเลี้ยงพระราชาสามีในกาลก่อนอีก ไม่ทรงดูหมิ่นหม่อมฉันไซ้ จะประเสริฐ  
 กว่าราชสมบัติในพระนครพาราณสีนี้ หญิงใดอยู่ในเรือนอันมีขาน้ำใหญ่ล้น ตกแต่ง  
 ไว่เรียบร้อย มีเครื่องอาภรณ์อันวิจิตรประดับประดา แม้จะเป็นผู้ถึงพร้อมด้วยคุณสมบัติ  
 ทุกอย่าง แต่ไม่เป็นที่รักของสามี คืออยู่แต่ประหัตประหารความทุกข์ของหญิงนั้น  
 ประเสริฐกว่าการอยู่ครองเรือน ถ้าแม่หญิงใดเป็นหญิงเขี้ยวใจ ไรเครื่องประดับ มี  
 เสื้อลู่แพนเป็นทีนอน แต่เป็นที่รักของสามี หญิงนั้นประเสริฐเสียยิ่งกว่าหญิงผู้เพียง  
 พร้อมด้วยคุณสมบัติทุกอย่างแต่ไม่เป็นที่รักของสามี"<sup>1</sup>

จากคำกล่าวนั้นสะท้อนให้เห็นว่าหญิงไม่ได้มักได้แต่ทรัพย์สินซึ่งที่คนส่วนมากเข้าใจ  
 หรือเชื่อกันเสมอไป ดังนั้นในการพิจารณาถึง สุภาพสตรี พุทธวจนะใดจึงควรจะได้พิจารณาถึง  
 ที่มาและโอกาสที่กล่าวคววว่าเป็นการกล่าวแก่ใคร ในโอกาสใด เพราะเหตุไร จึงกล่าว  
 เช่นนั้น อย่างเช่นในกรณีสุภาพสตรีที่ศึกษาปาโมกข์อาจารย์กล่าวแก่ศิษย์นั้น หากพิจารณาถึงเอา  
 ความหมายตามข้อความแต่ประการเดียวโดยไม่คำนึงถึงขอมล สิ่งแวดล้อม และสิ่งที่เกี่ยวข้อง  
 ของอื่น ๆ ประกอบแล้ว ก็จะเป็นการนำเอาคำกล่าวที่เป็นการกล่าวตักเตือนให้สติ  
 ในเรื่องสตรีแก่ชายคนหนึ่ง เพื่อเป็นการปลอบใจนั้น ไปสรุปว่าเป็นแนวความคิดของพุทธ  
 ปรัชญาที่มีต่อสตรีโดยทั่วไป ซึ่งก็จะเป็นการไม่ยุติธรรมต่อพุทธปรัชญา ทั้งยังเป็นการได้  
 ทรัพย์สินที่ไม่ถูกต้องของพุทธปรัชญาที่มีต่อสิ่งใดสิ่งหนึ่ง

<sup>1</sup> เรื่องเดียวกัน. 27/2416/477



### 3.2 ความทุกข์เฉพาะของสตรี 5 ประการ

นอกเหนือจากธรรมชาติทางจิตใจ อุปนิสัยต่าง ๆ ของสตรีที่ได้กล่าวมาแล้ว สตรียังมีสิ่งที่ต้องประสบนอกเหนือไปจากบุรุษ 5 ประการคือ

"...มาตุคามในโลกนี้ เมื่อยังกำลังสาวไปสู่สกุลผู้ เว้นจากญาติ อันนี้เป็นความทุกข์แผนกหนึ่งของมาตุคามของตนที่จะต้องเสวย เว้นจากบุรุษ ๑

อีกประการหนึ่ง มาตุคามมีระดู อันนี้เป็นความทุกข์แผนกหนึ่งของมาตุคามข้อที่ 2 ที่ตนจะต้องเสวย เว้นจากบุรุษ

อีกประการหนึ่ง มาตุคามมีครรภ์ อันนี้เป็นความทุกข์แผนกหนึ่งของมาตุคามข้อที่ 3 ที่ตนจะต้องเสวย เว้นจากบุรุษ

อีกประการหนึ่ง มาตุคามคลอดบุตร อันนี้เป็นความทุกข์แผนกหนึ่งของมาตุคามข้อที่ 4 ที่ตนจะต้องเสวย เว้นจากบุรุษ

อีกประการหนึ่ง มาตุคามเข้าถึงความเป็นหญิง ชู้เรอของบุรุษ อันนี้เป็นความทุกข์แผนกหนึ่งของมาตุคามข้อที่ 5 ที่ตนจะต้องเสวย เว้นจากบุรุษ..."

หนึ่งในความทุกข์ 5 ประการนั้นเกิดจากธรรมเนียมประเพณีที่ปฏิบัติกันในสังคม ความทุกข์อีก 3 ประการเกิดจากธรรมชาติทางสรีระของเพศหญิง ทุกข้อหนึ่งเป็นทุกข์ เพราะหน้าที่ประกอบกับธรรมชาติทางสรีระวิทยา ทุกข 5 ประการนี้สตรีต้องประสบนอกเหนือไปจากความทุกข์ต่าง ๆ ที่ชายหญิงต้องประสบร่วมกันในฐานะเป็นสัตว์โลก แต่พระพุทธร่องคไม่ไกลลาถึงทุกข์เฉพาะของสตรี เหล่านี้ว่าเป็นลักษณะที่คอยกวาของสตรีดังที่คนบางพวกเข้าใจกัน แต่พระองค์ทรงถือเป็นการน่าเห็นใจมากกว่าที่จะถือเป็นคนสมบัติที่คอยกวาของสตรี ดังจะเห็นได้จากกรณีพระศาสดาทรงมีความเมตตา ส่งสารในความเจ็บปวดของหญิง จึงประทานพรแกนางสุปวาสา ผู้ที่คลอดบุตรยาก ได้รับทุกข์เวทนา และเพราะเหตุที่พระพุทธร่องคทรงประทานนูนางสุปวาสาแก่คลอดบุตรได้โดยสะดวก

อนึ่ง การนำเอาทุกขเฉพาะ 5 ประการของสตรีมาประกอบการพิจารณาถึง อธิษาศัย หรืออุปนิสัยของสตรีก็จะช่วยให้เข้าใจได้ถึงธรรมชาติทางนิสัยใจคอของหญิง สาเหตุหนึ่งของอุปนิสัยหรืออธิษาศัยของสตรีนั้นอาจจะเป็นเพราะธรรมชาติอันเป็นลักษณะ นิสัยของหญิงเองโดยธรรมชาติ แต่เมื่อพิจารณาไปแล้วนิสัย ของหญิงนั้นก็จะเกี่ยวโยง กับธรรมชาติทางสตรีซึ่งหญิงมีแตกต่างและนอกเหนือไปจากชายอย่างบาง เช่น การที่ หญิงต้องมีระดู มีครรภ์ คลอดบุตร สิ่งเหล่านี้ล้วนมีส่วนในการทำให้เกิดความเจ็บปวด ความกลัว ความหวง กังวลใจด้วยกันทั้งนั้น

ในอธิษาศัย 8 ซึ่งกล่าวถึงอธิษาศัยประจำตัวบุคคล 8 จำพวกนั้น ได้กล่าวไว้ ว่าอธิษาศัยประจำตัวของสตรี คือ ความกลัวใจไม่เขาเรื่อง<sup>1</sup> ซึ่งถ้าจะสันนิษฐานดูก็พอ จะมีส่วนเป็นไปโดยบางว่า ความแตกต่างและความทุกข์ทางกายที่หญิงมีนอกเหนือจาก ชายนี้จะเกี่ยวเนื่องกับธรรมชาติความเป็นไปทางค่านิยมของสตรีที่กล่าวกันว่า ชอบคลุมใจ ไม่เขาเรื่อง ซึ่งถ้าจะดูกันตามข้อเท็จจริงแล้วอาจจะ เป็นเพราะสตรีมีเรื่องที่จะให้คลุม นอกเหนือจากบุรุษซึ่งได้กล่าวแล้ว คนโดยทั่วไปโดย เฉพาะบุรุษเพศผู้ไม่เคย และไม่ชอบประสกับทุกข 5 นั้นก็ย่อมจะไม่เข้าใจว่า เพราะ เหตุไรสตรีจึงหวง กังวล กลัวและคลุมเกี่ยวกับสิ่งต่าง ๆ มากมาย และก็เลย เห็นไปว่า ความกลัวความวิตกกังวลต่าง ๆ ของสตรีนั้นเป็นความกลัวใจไม่เขาเรื่องหรือเป็นอาการ ของวิตกกจริต

เท่าที่กล่าวมาส่วนมากเป็นการตำหนิสตรี แต่ก็มีใ้ได้หมายความว่า จะมีแต่สตรี เพศเท่านั้นที่ทำได้ หรือประพฤดีไม่ถูกต้องทุททวจนะและเรื่องราวต่าง ๆ ที่ปรากฏใน พระไตรปิฎกนั้นส่วนใหญ่เป็นการประทานสั่งสอนแก่บรรดาภิกษุที่เป็นชาย คำสอนต่าง ๆ จึงหนักไปในทางบอกให้รู้โทษและให้ตระหนักถึงอันตรายของหญิงคอกพรหมจรรย์ แต่ถึงแม้

จะเป็นเช่นนั้น ก็ปรากฏมีกล่าวคำหิบบุรุษไวคเวย เชน

"บุคคลไม่พึงทำความสนิทสนมกับบุรุษชั่วช่า..."<sup>1</sup>

"ตั้งบุรุษหรือสตรีนักเลงสุรุษร้ายไว้ในความเป็นใหญ่ นั่นคือทางแห่งความเสื่อม"<sup>2</sup>

"มีบุรุษพวกหนึ่ง มีปกติเหมือนโคกระหายน้ำ ทำที่เหมือนจระเข้ล่ากลิ่นมิตรควยวูจา แต่ไม่ใส่ใจดูแลการทำงาน ไม่ควรคุ้นเคยในคนเช่นนั้น บุรุษพวกหนึ่ง เป็นคนธม্মือเปลว พัวพันอยู่แต่ควยวูจา เป็นมนุษย์กระที่ ไม่มีความกตัญญู ไม่ควรคุ้นเคยในคนเช่นนั้น"<sup>3</sup>

ในบางแห่งก็มีที่สตรีกล่าวคำหิบบุรุษ เชนในมณฑลพิชชาคกวา "...ลูกรัก อสรพิษ ที่ออกจากโพรงกัดเจ้านั้นมีเขมมาก ไม่เป็นที่รักของแม่ในวันนี้เลย อสรพิษนั้นกับบิดาของเจ้า ไม่แปลกอะไรกันเลย"<sup>4</sup>

ตามความคิดเห็นของอินเคียในครั้งนั้นสตรีจะถูกปฏิบัติต่อในลักษณะที่ค้อยกว่า และมักเป็นที่ดูหมิ่นของบุรุษอยู่เสมอ แต่ตามทรรศนะของพุทธปรัชญาพอจะสะท้อนให้เห็นได้ว่า พุทธปรัชญาคัดค้านบุคคลที่การกระทำ คายของบุคคลอยู่ที่การทำหน้าที่ของตนให้สมบูรณ์ และคุณธรรม ไม่ได้อยู่ที่เพศ ดังจะเห็นได้ว่าในพระไตรปิฎกมีกล่าวถึงการที่หญิงผู้เป็นภริยา จะดูหมิ่นชายผู้สามีใดควยเหตุ 8 ประการคือ

1. เพราะสามีเป็นคนจน
2. เพราะสามีเป็นคนเจ็บกระเสาะกระแสะ
3. เพราะสามีเป็นคนแก่
4. เพราะสามีเป็นนักเลงสุรา

<sup>1</sup>ช.ชา. 27/171/54

<sup>2</sup>ปรากฏสูตร.ช.ส. 25/304/319

<sup>3</sup>ช.ชา. 27/1423-1424/278-279

<sup>4</sup>เรื่องเดียวกัน. 27/1382/272

5. เพราะสามีเป็นคนโง่
6. เพราะสามีเป็นคนมีวเมะ
7. เพราะสามีคล้อยตามในกิจทุกอย่าง
8. เพราะสามีไม่ก่อให้เกิดทรัพย์ทุกอย่างเกิด<sup>1</sup>

เหตุเหล่านี้สะท้อนให้เห็นว่าการจะเป็นบุคคลที่นานับถือหรือไม่นั้น ไม่ได้อยู่ที่เพศฐานะ แต่ด้วยการมีคุณสมบัติ ประพฤติ ปฏิบัติชอบ มีความสามารถ แม้จะเป็นชาย แต่หาไม่มีคุณสมบัติ ไม่มีความสามารถก็สมควรได้รับการดูหมิ่นจากหญิงได้เช่นกัน

ข. แนวความคิดเกี่ยวกับสตรีในค่านิยมที่เห็นว่าสตรีเหนือกว่าบุรุษ

สำหรับสตรีในฐานะมารดานั้น พุทธปรัชญาให้ความสำคัญและยกย่องอย่างมาก ดังจะเห็นได้จากในระหว่างบิคา มารดาในฐานะผู้ให้กำเนิดบุตรนั้น พุทธปรัชญายอมรับ และยกย่องมารดาในเรื่องของความรัก ความผูกพัน ความเสียสละว่ามารดาเป็นผู้กระทำได้ดีกว่าบิดา โดยในการกล่าวถึงหญิงและชายในฐานะบิดามารดาแล้ว พุทธปรัชญายกย่องว่า หญิงในฐานะมารดาที่มีความยากลำบากมากกว่าชายผู้เป็นบิดา ซึ่งอย่างน้อยความยากลำบากนั้นก็ 2 ประการในความทุกข์เฉพาะของสตรี 5 ประการ<sup>2</sup> คือการตั้งครรภ์และการคลอดบุตร

"สตรีผู้ยังบุตรให้เกิด ชื่อว่ามารดา บุรุษผู้ยังบุตรให้เกิดชื่อว่าบิดา บรรดามารดา บิดาเหล่านั้น มารดาเท่านั้นเป็นผู้ทำกิจทำไถ่ยาก"<sup>3</sup>

"บรรดามารดาบิดา มารดาเท่านั้นที่มีอุปการะมากกว่า..."<sup>4</sup>

<sup>1</sup>ช.ชา. 28/303/100

<sup>2</sup>อาเวณิกสูตร.สง.สพ. 18/462/274

<sup>3</sup>มังคลัตถปิณี, เรื่องเดียวกัน, หน้า 196.

<sup>4</sup>เรื่องเดียวกัน, หน้า 206.



ในพระไตรปิฎกปรากฏเรื่องของครอบครัวหนึ่งว่า

"ก็เมื่อเหตุพิภพภัยเกิดแล้วในแคว้นอัลลุกกับปะ ชายผู้หนึ่งชื่อว่า โทคุหลิก ไม่อาจจะ  
เป็นอยู่ได้ จึงพาภรรยาผู้มีครรภ์อนนามว่า กาลัจจังเสียบึงออกไปแล้ว คอยมุง  
หมายว่า จะไปหากินที่โกสัมพี... สองสามีภรรยาเดินไปอยู่ เมื่อเสียบึงทางหมด  
สิ้นแล้ว ถูกความหิวครอบงำแล้วไม่สามารถจะนำเด็กไปได้ ครั้นนั้นสามีจึงกล่าวกะ  
ภรรยาว่า หลอนเรามาชีวิตอยู่จักใดลูกอีก ทั้งเขาเสียแล้วไปเถิด ธรรมคาวา  
ดวงใจของมารดาอ่อนโยน เพราะฉะนั้น นางจึงพูดว่า "ดิฉันไม่อาจทิ้งลูกที่ยังมี  
ชีวิตอยู่ใดคอก"<sup>1</sup>

เรื่องนี้สะท้อนให้เห็นแนวความคิดในทางที่ว่าความรัก ความผูกพันระหว่างผู้  
เป็นแม่กับลูกนั้น จะเน้นแผ่นดินซึ่งกว่าผู้เป็นพ่อ นอกจากนั้นบางเรื่องในพระไตรปิฎกยัง  
แสดงถึงความรักลูกหวงลูกของแม่ไม่เฉพาะแต่ในชาติปัจจุบันเท่านั้น แต่ความรักของแม่  
ที่มีต่อลูกนั้นยังเกี่ยวโยงกันในอดีต ปัจจุบันและกระทั่งอนาคต ดังเรื่อง

"มารดาถูกชายกุมภี เห็นเพื่อนบ้านถูกเงินสามีไปพันหาบณะ เมื่อสามีตายไป  
เพื่อนบ้านยังไม่ไซคน ขณะนั้นนางป่วยอยู่ บอกให้ลูกชายไปทวงคืน นางตายลง  
ลูกชายเดินทางไปทวงหนี้ วิญญาณของมารดาปริวิต เป็นสุนัขจึงออกเดินสัดคันทนา  
ลูกชายหลายครั้ง เพื่อบอกเหตุการณ์ว่าช่างหนามีใจระฆมอยู่"<sup>2</sup>

บางเรื่องก็แสดงให้เห็นถึงความที่แม่รักลูก เช่น

<sup>1</sup>ธ.อ. 2/11

<sup>2</sup>ธ.อ. 4/140-143 อ้างใน เปรม หิมจันทร์ "บทบาทของสตรีอินเดีย  
ในวรรณคดีบาลี" (วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต ภาควิชาภาษาตะวันออก บัณฑิตวิทยาลัย  
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2521), หน้า 150.

"มารดาของโลสูทิสสะ ดำเนินชีวิตอย่างลำบากเข็ญ เมื่อคลอดแล้ว นางก็ยังไม่กินนม นางไม่ยอมให้อุททิงลักในไส้ นางเลี้ยงชีวิตอย่างผิดเคือง ปล่อยให้ทารกที่พอเดินได้ให้เหยี่ยวชอน ไคอาหารมาไม่พอที่จะอิ่มท้อง การอาบน้ำและตกแต่งประดับร่างกายไม่เคยมีแก่ทารกนั้น เขาเหมือนปีศาจคลุกฝุ่น แมกระนั้นมารดายังไม่ยอมไกลจากลูก"

พุทธปรัชญาอมรบัวว่า สตรีนั้นเห็นอภุชฌ์อย่างแท้จริงในเรื่องความรักความผูกพันอันแน่นแฟ้นต่อผู้เป็นสายเลือด และในการตอบแทนพระคุณของมารดาบิดานั้น พุทธศาสนาใช้คำว่า "มาตานิคอปัตตัม"<sup>1</sup> โดยใช้คำว่ามาตา ซึ่งหมายถึงมารดานั้นนำหน้าคำว่าบิดา ซึ่งหมายถึงบิดา ซึ่งก็จะเป็นข้อสังเกตได้อย่างหนึ่งถึงการที่พุทธปรัชญาให้ความสำคัญแก่สตรีผู้เป็นมารดามากกว่าบุรุษผู้เป็นบิดา ทั้งในการตอบแทนคุณผู้ให้กำเนิดนั้น พุทธปรัชญาก็ถือว่าคุณของมารดานั้นยิ่งใหญ่กว่า โดยอุปมาให้มารดาอุบบาจะงอยบาชวา ในขณะที่บิดาอุบบาจะงอยบาชาย ดังที่ว่า "...จะงอยบาชางขวาสำหรับมารดาเท่านั้น เพราะมารดานั้นเป็นผู้อันบุตรจะพึงตอบแทนโดยความเป็นประธาน"<sup>2</sup>

<sup>1</sup>ชา.อ. 2/1-11 อังใน เบรม หิมจันทร์ "บทบาทของสตรีในอินเดียในวรรณคดีบาลี", หน้า 158.

<sup>2</sup>มังคลัตถที่ปนี, เรื่องเดียวกัน, หน้า 206-207.